

האוניברסיטה הפתוחה
התוכנית לתואר שני בלימודי תרבות
המחלקה לספרות, לשון ואמנויות
המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת

השיח על הגוף השמן: השוואה בין שלוש זירות תרבותיות

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך בלימודי תרבות"

רונית ליברמן

רעננה

מרץ, 2017

עבודה זו נכתבה בהנחיית ד"ר דפנה הירש מהאוניברסיטה הפתוחה

תודות

תודתי מקרב לב לד"ר דפנה הירש שהשכילה לאתגר אותי במקצועיות ובסבלנות לאורך כל הדרך ולהוציא ממני את המיטב. בזכותה למדתי פרק חשוב ביחס לביקורת בונה ולאופן קבלתה. שיתוף הפעולה עם דפנה לימד אותי כיצד להסתכל על הגדול ועל הקטן באותה מידה של תשומת לב יסודית, והזמינות שלה היתה לי למשענת חשובה בכל התלבטות, במיוחד כשנתקלתי ב'מבוי סתום'. ניסיונה הרב ניכר לעין והנחייתה ביד בוטחת לא תסולא בפז.

תודתי הרבה לצוות ספריית האוניברסיטה הפתוחה, ובמיוחד לשתי קוסמות שעמן היה לי העונג להיפגש טלפונית – נירה שני ואירית זאוברמן. שתיהן מייעצות במקצועיות ומכל הלב ועוזרות באופן מידי בכל הקשור לחיפוש ולמציאה של מקורות שונים, לעיתים 'מתחת לפני האדמה'. נכונותן המידית והכוונתן הנדיבה הפכו את הליכתי בשבילי הספרייה הוירטואלית למהנה.

אני מודה לצוות התוכנית שהשכיל להרכיב תוכנית לימודים מעשירה, מרתקת ומהנה. במיוחד אני מודה למרצים שבחוכמתם הרבה ידעו כיצד לעניין ולגרום למעורבות בחומר.

תקציר

על פי השיח ההגמוני בחברה המערבית, הגוף הראוי הוא גוף רזה. לעומת זאת, בעלי גוף שמן מוכפפים לסטיגמות מסוגים שונים ומיוחסות להם תכונות שליליות כמו חוסר כוח רצון, עצלנות, חוסר שליטה עצמית, חוסר אחריות אישית וחוסר משמעת. שיח זה בא לידי ביטוי במדיה הפופולאריים בהעברת מסרים גלויים וסמויים, שכוללים מתיחת ביקורת על גוף שחורג מגודל תקין, הצבעה על חסרונות בריאותיים ואסתטיים הנובעים מגוף שחורג מהגודל הראוי, ושכנוע או הטפה לרזות ולהביא את הגוף למצב "תקני". למרות שאפשר לאפיין את השיח על הגוף השמן באופן כללי, הרי שלשיח זה יש מופעים ייחודיים בזירות חברתיות ותרבותיות שונות. מבין זירות אלה, ענף הפרסום או ערוצים שונים של התקשורת הפופולארית מתאפיינים לא אחת בייצוגים בוטים ואף פוגעניים.

בעבודה זו אבקש לבחון את השיח על הגוף השמן בזירות שבהן קיים סיכוי למצוא ייצוגים שונים מאלה שמאפיינים את השיח ההגמוני בתקשורת הפופולארית, כלומר, אוהדים או תומכים באנשים בעלי גוף שמן. שלושת הזירות הן: אתרי רפואה ציבורית – זירה ממסדית שבה אפשר לצפות כי היחס למשקל עודף יעבור עיבוד לשפה רפואית-בריאותית שאינה שיפוטית; ספרי ילדים מאוירים שמכילים דמויות שמנות – זירה שבה ניתן לצפות שהיחס למשקל עודף יהיה מכיל ורחום; ובלוגים של נשים שמנות – זירה שבה אפשר לצפות לשיח אוהד וחיובי ביחס למשקל עודף, ואולי אף חתרני ומתנגד לשיח ההגמוני על הגוף השמן. לפיכך, שאלת המחקר היא מהם המאפיינים של השיח על הגוף השמן בשלוש זירות תרבותיות, שבהן אפשר לצפות לעידון או לאתגור של השיח ההגמוני הדכאני. להתבוננות משולבת על מאפייני השיח במספר זירות יש יתרון על פני התמקדות בזירה אחת, שכן היא מאפשרת לבחון זוויות חדשות כמו: אלו מסרים משיח זה משועתקים בכל אחת מהזירות; איזה עיבוד מקבל אותו מסר בזירה שונה; האם יש חפיפה בין המסרים בזירות וכדומה. עבודה משולבת כזו טרם נעשתה.

הניתוח מבוסס על שלוש גישות תיאורטיות: גישתו של מישל פוקו בדבר הכוח הממשמע והמנרמל שפועל דרך שיח וההתנגדות לכוח, כמו גם הפיתוח שלה על ידי סוזן בורדו, ובפרט הדגש שלה על שיח הרזון כשיח ממשמע ומנרמל; גישתו של גרמשי, הרואה בהגמוניה תהליך מתמיד של איזונים ומשא ומתן בין הקבוצה הדומיננטית לקבוצות מוכפפות; והגישה הסמיוולוגית של רולאן בארת. ניתוח השיח בנוי מ-3 רבדים: תוכני, רטורי וחזותי. כמו כן, גובשו מפתחות ניתוח בחלקם מתוך ספרות מחקר רלבנטית, ובחלקם בעקבות חזרות משמעותיות בטקסטים. לניתוחים אלו נוסף ניתוח סמיוולוגי ביקורתי של מופעי הגוף השמן בספרי ילדים מאוירים במטרה לגלות אלו מסרים אידיאולוגיים – גלויים או סמויים – מופנים לילד ולחונכו.

ממצאי הניתוח של אתרי הרפואה הציבורית מעלים ששומן מוצג לעתים כתופעה שראוי ללעוג לה, או שהוא מוצג בהנגדה לאושר. ניכרת התעלמות ממסקנות חוקרים עכשוויים בתחום הרפואה הציבורית והתזונה בנוגע ליחס שבין שומן ובריאות ויש נוכחות בולטת לניסיון למשטר את האדם השמן. ברובד הרטורי נעשה שימוש בכלים מגוונים שמטרתם להגביר ולחזק את השכנוע של המסר הכתוב.

ממצאי הניתוח של דמויות שמנות בספרי הילדים מצביעים על מגמות מגוונות: אמנם יש בספרים התייחסות מכילה ומעודנת כלפי הגוף השמן יותר מאשר באתרי הרפואה הציבורית, אך לעתים בולט פן סטריאוטיפי שלילי בייצוג הדמות השמנה שקושר אותה לפעולת אכילה או להעדר פעילות גופנית. עם זאת, תכונות האופי והערכים המשויכים לדמות שמנה אינם שליליים בלבד אלא עשויים להיות חיוביים. בספרים שמגויסים בשירות מסר שמתנגד לגוף שמן נמצאה מגמה ברורה של הדרת הדמות השמנה לשולי החברה.

ממצאי הניתוח של הטקסטים בבלוגים עולה כי הם מכילים מסרים אמביוולנטיים ביחס לרעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים: מצד אחד, נמצא שעתוק של חלקם, אך מצד שני, נמתחת עליהם ביקורת ולעתים אף מופגנת כלפיהם התנגדות גלויה. באופן כללי ניתן לומר שאמירות שמתנגדות לשיח ההגמוני בולטות בבלוגים באופן ניכר, ודאי יחסית לזירות האחרות, ולצדן קיימת נוכחות פחותה של אמירות שמשעתקות רעיונות אופייניים לשיח ההגמוני.

התבוננות משולבת בניתוח הממצאים של מאפייני השיח על הגוף השמן בשלושת הזירות מעלה, שלכל זירה יש מאפיינים ייחודיים בכל הנוגע לייצוג הגוף השמן. אתרי הרפואה הציבורית מתייחדים בגישה נוקשה ומחמירה כלפי בעלי משקל עודף, והספרים מאופיינים בגישה מעורבת שלעיתים מבקרת ולעיתים מעצימה בעלי משקל עודף. לעומתן, זירת הבלוגים מתייחדת בכך שהיא מכילה תכנים שמשיבים 'מלחמה שעה' מול רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן. שוני זה בין הזירות נגזר ברובו מאופי הפלטפורמה. אפשר להניח שהכותבים בזירה ממסדית ולאומית – אתרי הרפואה הציבורית – צריכים לכתוב לפי מדיניות הארגון ולשקף בקפדנות ובאחידות את סדר-היום שנקבע עבור האוכלוסייה בנושא בריאות הציבור, ומכאן הקרבה לשיח ההגמוני. ספרי הילדים אמנם צריכים לעמוד בקריטריונים של הוצאות לאור אך בה בעת הם יצירות של מחברים שיוצרים מתוך תמונת עולמם בשילוב צנזורה עצמית ועל כן נמצאו בהם גישות מגוונות. זירת הבלוגים עשויה להיחשב חופשייה יותר משתייהן משום שהיא מבוססת על תוכן גולשים שעשויים, אך לא חייבים, להפעיל צנזורה עצמית, ועל כן נמצא בה, יותר מאשר באחרות, שיח שונה ואף מתנגד לשיח ההגמוני.

עם זאת, נמצא שבין הזירות גם קיים דמיון שכן בשלושתן חוזרים שני רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן: אידיאל הרזון וקישור בין משקל עודף לחוסר שליטה עצמית ולאכילה

מופרזת. צימוד רעיוני זה מצביע על מגמה כללית של הטלת אחריות על האדם השמן 'למצבו', וציפייה ממנו לשנות התנהגות במטרה 'לתקן' את גופו באמצעות הרזייה. העובדה שרעיונות אלו נוכחים בשלוש זירות כה שונות מצביעה על כך שרעיונות אלו כנראה יישארו עמנו עוד זמן רב.

תוכן העניינים

7	מבוא
11	הדיון המחקרי בנושא השיח על הגוף השמן
13	מסגרת תיאורטית
16	חומרי המחקר ושיטת המחקר
18	פרק 1 – מאפייני השיח על הגוף השמן באתרי הרפואה הציבורית
19	דיון מחקרי – השמנה והשיח על הגוף השמן
23	חומרי המחקר
23	אתרי הרפואה הציבורית
25	שיטת המחקר
27	ממצאים
27	הרובד הרטורי – מניפולציה של שכנוע
32	רובד התוכן
40	סיכום
42	פרק 2 – מאפייני הדמות השמנה בספרי ילדים מאוירים
43	דיון מחקרי – ספרי ילדים
46	חומרי המחקר
46	הספרים הנכללים בקורפוס
48	שיטת המחקר
50	ממצאים
50	קישור הדמות השמנה לאוכל
55	קישור בין שומן להעדר פעילות גופנית
59	קישור הדמות השמנה לערכים חיוביים ושלייליים
63	הדרה חברתית של דמות שמנה
66	סיכום
68	פרק 3 – מאפייני השיח על הגוף השמן בבלוגים של נשים שמנות
69	דיון מחקרי – הפנמת אידיאל הרזון ופוטנציאל של בלוגים
73	חומרי המחקר
73	מהם בלוגים
74	ארבעת הבלוגים שנבחרו לניתוח
75	שיטת הניתוח
76	ממצאים
77	שעתוק תפיסות מהשיח ההגמוני
82	התנגדות לתפיסות המאפיינות את השיח ההגמוני
91	סיכום
93	סיכום
97	נספחים
100	ביבליוגרפיה
115	תקציר באנגלית
118	שער באנגלית

מבוא

על פי השיח ההגמוני בחברה המערבית, הגוף הראוי הוא גוף רזה. לעומת זאת, בעלי גוף שמן מוכפפים לסטיגמות מסוגים שונים ומיוחסות להם תכונות כמו חוסר כוח רצון, עצלנות, חוסר אינטליגנציה ושליטה עצמית, חוסר אחריות אישית, חוסר משמעות, חוסר יושר, כיעור, חוסר אטרקטיביות, חוסר בכישורים מיניים, ופוטנציאל נמוך לעבודה יצרנית (De Brun, McCarthy et al.; Duncan & Klos, 2014; Thomson, 2009; al., 2014). בנוסף, הם נתונים לאפליה בתחומי חיים כמו השכלה, תעסוקה וטיפול רפואי (Greenberg, Eastin et al., 2003). שיח זה בא לידי ביטוי במדיה הפופולאריים בהעברת מסרים גלויים וסמויים, שכוללים מתיחת ביקורת על גוף שחורג מגודל תקין, הצבעה על חסרונות בריאותיים ואסתטיים הנובעים מגוף שחורג מהגודל הראוי, ושכנוע ו/או הטפה לרזות ולהביא את הגוף למצב "תקני". ביטויים מסוג זה שמתנגדים לשומן ייקראו להלן השיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן. מעניין לציין שחוקרים אף טענו ששיח דכאני זה נגד השמנים זוכה לסובלנות רבה יותר מאשר שיח גזעני או סקסיסטי (De Brun, McCarthy et al., 2014).

חוקרות פמיניסטיות הוסיפו לדיון המחקרי על הגוף השמן ממד מגדרי: לטענתן, השיח על הגוף השמן משפיע על נשים יותר מאשר על גברים; החוויה של בחינת חיצוניות הגוף והערכתו היא חוויה נשית יותר מאשר גברית; ובאופן כללי גופן של נשים נתון להחפצה ונתפס כקיים למען העונג של האחר-הגבר (Tiggerman & Boundy, 2008; Darlow & Lobel, 2010; Duncan & Klos, 2014). בדיון הפמיניסטי, הגוף הנשי נתפס כמושא לדיכוי על ידי המערכת הפטריאכלית, בין השאר באמצעות הבנייה של אידיאל יופי נשי שמציב נשים בסטאטוס של אובייקט מיני, וגורם להן לעסוק באופן כפייתי בפרקטיקות גופניות, שמטרתן להשיג את המראה הרזה המיוחל ולהיחשב ל"נשיות". כתוצאה מהשיח על הגוף הנשי השמן, נשים רבות אינן שבעות רצון מגופן וממשקלן (Bedor & Tajima, 2012), ואף נטען שהבעיה הפסיכיאטרית הנפוצה ביותר במערב בקרב נשים היא הפרעות אכילה, בשעה שרובן, ללא קשר למשקלן, רוצות להיות רזות ומאמינות שחיהן ישתפרו אם ירזו (Morrison & Sheahan, 2009). חוקרות פמיניסטיות אף ביקרו את תעשיית האופנה על כך שהיא מקדמת דימויי רזון קיצוני שמעודדים נשים לרזות, לנהל משטור עצמי ולרכוש מוצרים המבטיחים הרזיה, אף שאלה, לדבריהן, בדרך כלל אינם יעילים (Saguy & Almeling, 2008).

למרות שאפשר לאפיין את השיח על הגוף השמן באופן כללי, הרי שלשיח זה יש מופעים ייחודיים בזירות חברתיות ותרבותיות שונות. יש זירות שבהן הוא מקבל ביטויים בוטים ופוגעניים: ענף הפרסום או המדיה החברתיים הם זירות כאלה. דוגמא לכך הוא קמפיין פרסומי, עליו ארחיב בפרק 3, שביקש לעורר מודעות ציבורית למגפת ההשמנה של ילדים, השתמש במסר שנתפס כפוגעני

כלפי ילדים שמנים והוריהם: "כשהילד שלך משמין – החינוך שלו קטן", ולידו שובצה תמונת ילד עם ראש מנופח.¹ דוגמה אחרת היא מתקפת תגובות חריפות שנכתבו בעקבות קמפיין פרסום בפייסבוק של קולקציית בגדים לנשים במידות גדולות, שצולמה עם נשים במגוון ממדים של גוף.² מקרה נוסף הוא ביוש (=shaming) נשים שמנות שפרסמו את תמונותיהן במחאה נגד 'רזון פוטושופי': גולשים ביצעו 'שאיבת שומן דיגיטלית' מתמונותיהן, והעלו אותן לרשת כביטוי למאבקם בפמיניסטיות ונגד נורמליזציה של נשים שמנות.³ דוגמה נוספת לביטוי משפיל היא מחיקת תמונות של דוגמנית שמנה על ידי חברת "פייסבוק" בגלל ממדי גופה.⁴ התבטאות לגלגנית וארסית יכולה אף להופיע בזירה תקשורתית, כמו זרם התגובות החריפות שקיבלה קרין גורן,⁵ לאחר הופעתה בתוכנית ריאליטי בערוץ 2 – "בייק אוף ישראל". טוקבקיטים תקפו אותה על אכילת אוכל משמין מול המצלמה ולדבריה "ההיקפים שלי הפכו נושא לדיון לאומי."⁶ זאת ועוד, מסרים משפילים כלפי שמנים מקבלים ביטוי גם בזירה המסחרית. דוגמה למסר כזה היא הדרישה של טייס חברת 'איזיג'יט' להוריד ממטוסו, טרם ההמראה, מספר נוסעים כבדי משקל בגלל חריגה של 300 ק"ג במטוס.⁷ בנוסף, מסרים מבזים כלפי שמנים מועברים גם מצדם של גופים רשמיים, כמו למשל, לעגם של רופאי וועדה רפואית במוסד לביטוח לאומי, שדחו תביעה לנכות תמידיית בעקבות תאונת עבודה של תובעת בעלת גוף שמן, ו'האשימו אותה' בעודף משקל, ובהמשך אף זכו לגיבוי הערכאה המשפטית.⁸

לעומת סוג זה של לשון פוגענית, אפשר להצביע על סוגים אחרים של התייחסויות לבעלי משקל עודף שכוללות אמנם ביטויים נגד שומן אך אין הם ישירים או בוטים, ועם זאת הם יכולים לסמן מהו הגוף הלגיטימי וכך לעודד אנשים שמנים, כמו גם כאלה שאינם שמנים, לרזות. יש לכך

¹ בעקבות מחאה המפרסמים אולצו לשנות את המסר למסר פחות פוגעני, וחברת השילוט בחרה במסר הבא: "עכשיו שהפוסטרים ידרו, זה נשאר רק בידיים שלך". <http://www.haaretz.co.il/gallery/kids/premium-1.2212777> נדלה בתאריך 5.12.15.

² <http://newshaifakrayot.net/2016/02/08/%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9E%D7%9D-%D7%97%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%97%D7%99%D7%A4%D7%90%D7%99%D7%AA-%D7%9C%D7%9E%D7%99%D7%93%D7%95%D7%AA-%D7%92%D7%93%D7%95%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%A4%D7%A8%D7%A1%D7%9E%D7%94> נדלה בתאריך 28.11.16.

³ <http://tech.walla.co.il/item/2883677> נדלה בתאריך 5.12.15 וגם <http://www.buzzfanzine.com/plus-sized-women-photoshopped-facebook-group-just-inspire-lose-weight> נדלה בתאריך 27.11.16.

⁴ לאחר מחאת גולשים תמונותיה הוחזרו: <http://tech.walla.co.il/item/2964101> נדלה בתאריך 27.11.16. <http://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4807514,00.html> נדלה בתאריך 19.6.16.

⁵ קרין גורן היא ידוענית בתחום האפייה בישראל. ⁶ סקירת חלק מתגובות הביוש בכתבה - <http://tech.walla.co.il/item/2951377> נדלה 28.11.16. כתבה בעקבות הפרק - http://www.mako.co.il/entertainment-celebs/local-2015/Article-ff23c08fde30451006.htm?utm_source=Facebook&utm_medium=MakoPage&utm_campaign=OngoingActivity&Partner=FacebookMako נדלה בתאריך 28.11.16, וכתבה נוספת -

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4789975,00.html> נדלה בתאריך 28.11.16. ביוש דומה של דוגמנית באנגליה - <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4788504,00.html> נדלה בתאריך 28.11.16.

⁷ http://www.mako.co.il/travel-news/international/Article-470ad180c395c31006.htm?fb_ref=news_articles נדלה בתאריך 5.12.15.

⁸ <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4764708,00.html> נדלה בתאריך 28.11.16.

דוגמאות רבות בערוצי התקשורת הפופולאריים: למשל, כתבה שמפרגנת לנשים רזות שהפחיתו ממשקלן 3-5 ק"ג, ובעצם דוחפת בעקיפין גם נשים רזות לפקח על משקלן;⁹ סיקור תקשורתי של שמנים מפורסמים שהפחיתו משקל רב בעקבות ניתוח קיצור קיבה,¹⁰ אשר מדרבן במובלע אנשים בעלי גוף שמן (מאד) לעבור ניתוחים בריאטריים; הדרת מגישים בעלי גוף שמן מתוכניות טלוויזיה; או מסר שלכאורה נתמך כלכלית, בסיקור מחקר שלפיו נשים רזות הרוויחו יותר מנשים במשקל ממוצע, וכשהרזות העלו במשקלן – שכרן צנח.¹¹

אלו דוגמאות מזירות שהשיח על הגוף השמן בהן מאופיין בכך שהוא כולל ביטויים שמתנגדים לעודף משקל, בין אם הם נאמרים בסגנון ישיר, משפיל או בוטה, ובין אם הסגנון הוא רומזני או משתמע. בעבודתי אני מבקשת לבחון את המאפיינים של שיח זה בזירות חברתיות-תרבותיות שנבדלות מזירות אלו בכך שאפשר לצפות שאופי השיח והיחס לשומן המוצגים בהן יביעו עמדות נוספות ושונות מאלו שמאפיינות את השיח ההגמוני במדיה הפופולאריים – כלומר, שיביעו אהדה כלפי אנשים בעלי גוף שמן ואף תמיכה בהם. אבקש להשוות את מאפייני השיח בזירות אלו לשיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים.

הזירה הראשונה שאותה אחקור היא אתרי רפואה ציבורית בישראל – זירה ממסדית רשמית שהשיח בה מנוטר וערוך על ידי ארגון ציבורי, בין אם מדובר במשרד הבריאות או באחת מקופות החולים. זהו מרחב אינטרנטי בו הגולשים יכולים לקבל מידע על מצבים שונים של בריאות וחולי, על אנשי מקצוע הרפואה העומדים לרשותם, על פתרונות לבעיות רפואיות שונות, ועל מגוון טיפולים בהם החולה יכול להיעזר. לכן אפשר לצפות שהיחס לשומן באתרים אלו יעבור עיבוד לשפה רפואית-בריאותית, ושהשיח יכיל מסרים חיוביים של בריאות ואיכות חיים, ביטויים שמביעים סובלנות למשקל עודף, ואמירות שתומכות בבעלות הגוף השמן. אמנם יש אפשרות למצוא גם ביטויים של השפלה או שיפוט כלפי בעלי משקל עודף אך נראה שאפשרות זו היא פחות סבירה. לעומת זאת, אפשר להניח שהסגנון יהיה ענייני, מסביר, מסייע, ויאופיין בשפה נאותה ומנומסת.

הזירה השנייה היא ספרים לילדים בגיל הרך, המכילים דמויות שמנות. התכנים בספרים אלו לקוחים בדרך כלל מחיי היום יום של הילד, והם מעבירים בשפה פשוטה ערכים חינוכיים שמחברי הספר מבקשים להנחיל לילדים, כמו אהבת משפחה, חברות או מסירות. ספר הילדים הוא יצירה אחת שמשלבת שפה שתואמת את לשונו של הילד עם איורים שעשויים להוסיף רובד משמעותי לטקסט, ומטרתו היא להעניק חוויה מרגשת ומלמדת, ולעזור בהתמודדות עם מצבי צער ומצוקה או לשעשע.

⁹ <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4088702,00.html> נדלה בתאריך 5.12.15.

¹⁰ דביר בנדק - <http://celebs.walla.co.il/item/2819742>, נדלה בתאריך 5.12.15. איציק כהן -

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4496753,00.html> נדלה בתאריך 5.12.15.

¹¹ <http://www.themarker.com/wallstreet/1.652985> נדלה בתאריך 5.12.15.

אפשר לצפות על כן שהשיח על הגוף השמן בספרים אלו יכיל מסרים ערכיים שמצדדים בקבלת האחר, ואף שהסגנון יהיה מעודן, מכיל ורחום, ולא יחמיר עם בעלי משקל עודף.

שתי הזירות הללו – אתרי רפואה ציבורית וספרי ילדים – הן זירות בעלות אופי חינוכי, ואפשר לכן לצפות שהשיח בהן יהיה מרוסן, טיפולי, שקול ומיטיב. אפשר גם לשער, שבזירות אלו ינותק הזיהוי בין שומן לחוסר שליטה, לגרגרנות ולעצלנות – קישורים שרווחים במדיה הפופולאריים.

הזירה השלישית שאותה אחקור היא טקסטים בבלוגים של נשים שמזדהות כשמנות, וכותבות על הגוף השמן בכלל, ועל גופן ויחסן אליו, בפרט. כמו האתרים הרפואיים גם זירה זו שייכת למרחב האינטרנטי, אך בשונה מהם מדובר בדפים פרטיים של נשים שמפרסמות מעין 'יומן אישי' ואינטימי. דפים אלו כוללים דעות ותיאורים של חוויות אישיות, והסגנון בהם הוא חוויתי ועשוי אף להיות רגשני. זירה זו מתייחדת במאפיין נוסף – היא אינה מתיימרת ללמד או לחנך, והיא מהווה מרחב וירטואלי שבו הכותבת לכאורה אינה צריכה לתת דין וחשבון, ומטרתה המרכזית היא מתן דרור למחשבותיה ולרגשותיה. בחרתי בזירה זו משום שגם בה ניתן לצפות שהשיח על הגוף השמן יחרוג מהדגמים המוכרים של השיח ההגמוני, ולפיכך הוא עשוי להכיל התייחסויות אוהדות לבעלות ולבעלי משקל עודף, ואולי אף ביטויים חתרניים ומתנגדים לשיח ההגמוני על הגוף השמן. זירה זו אף תאפשר לבחון את אופני ההתמודדות של הכותבות עם השיח ההגמוני על הגוף השמן ואת תגובתן אליו, היכולה לנוע מצייתנות ושעתוק חלק ממאפייניו, ועד מתיחת ביקורת ואף התנגדות.

בשעה שמחקרים על השיח על הגוף השמן מתמקדים בדרך כלל בזירה אחת, אני אתמקד בשלוש. להתבוננות משולבת על מאפייני השיח במספר זירות יש יתרון על פני התמקדות בזירה אחת, שכן היא מאפשרת לבחון שאלות חדשות. כך למשל, למרות שמדובר בזירות שונות האם יש דמיון ביניהן ביחס למאפייני השיח על הגוף השמן ואם כן, מה הוא ומה ניתן ללמוד מכך? מצד שני, האם מלבד אופיין השונה הן נבדלות גם במאפייני השיח על הגוף השמן? מהו הבדל זה ומה המשמעות? בנוסף, מה ניתן להסיק מנוכחותו של רעיון מסוים שרווח בשיח ההגמוני על השמן בשלושת הזירות? באיזה הקשר רעיון זה מופיע? באיזה אופן הוא מעובד בכל אחת מהזירות? האם עובדה זו יכולה להצביע על זליגה של רעיון מסוים ביניהן? עבודה משולבת כזו טרם נעשתה.

שאלת המחקר היא, אם כן, מהם המאפיינים של השיח על הגוף השמן בשלוש זירות תרבותיות, שבהן אפשר לצפות לעידון או לאתגור של השיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן. משאלה זו נגזרות שאלות נוספות: מהם מופעיו הספציפיים של השיח בכל אחת מהזירות? מהם המסרים הגלויים ומהם המסרים הסמויים העולים בכל אחת מהן? מהם האמצעים הרטוריים שבאמצעותם מועברים מסרים אלה? האם ניתן להצביע על דגם מסוים בסגנון השיח בכל אחת מהזירות? בזירת הבלוגים אף אשאל, מהם אופני ההתמודדות של הכותבות עם השיח ההגמוני? האם אפשר לאתר בהם מגוון עמדות ביחס

אליו ומה הן עמדות אלו? האם הן בהכרח עולות בקנה אחד זו עם זו או שמא השיח של הבלוגריות מתאפיין בסתירות?

הדיון המחקרי בנושא השיח על הגוף השמן

עבודות רבות נכתבו על השיח על הגוף השמן מפרספקטיבה של מחקר התרבות. חלקן כתובות מזווית ראייה ניטראלית מבחינה ערכית, ואילו אחרות אוחזות בעמדה ביקורתית ופמיניסטית מודגשת, אשר יוצאת כנגד הממדים הדכאניים של שיח זה. בסקירה זו אציג מחקרים שדנים בשיח זה במחקרים כלליים, בעוד שבפרקים עצמם אסקור את ספרות המחקר הייחודית לתחום בו הפרק עוסק.

מחקרים שעסקו בשיח התקשורתי על הגוף השמן מפרספקטיבה פמיניסטית-ביקורתית, אפיינו אותו כמטיל דופי בבעלי הגוף השמן, ותורם להבניית התפישה של בעלי גוף שמן כבני אדם פגומים. מחקר שניתח את השיח בקמפיינים תקשורתיים למשל, טען שהשיח מכיל לעיתים קרובות היגדים שמשפילים ומביישים את בעלי הגוף השמן במטרה להשתיקם, ושנפוצה בשיח זה נימה של הטלת אחריות על השמנים למצבם (Thomson, 2009); החוקרת סמנתה מאריי, שניתחה נרטיבים רפואיים נפוצים על הגוף השמן, טענה שבשיח הרפואי על הגוף השמן מובלעת במרומז האמונה שהשמנה נגרמת בגלל חולשת האדם, וחולשה זו היא תוצאה של תשוקות לא מנוהלות והתמכרות לסיפוק עצמי (Murray, 2008); דאנקן וקלוס ניתחו את השיח בירחוני בריאות לנשים, וטענו שהשיח גדוש בהיגדים שמצביעים על חוסר יוזמה ושליטה עצמית של הנשים, אשר גורמים לחוסר יכולתן להשיג את הגוף האידיאלי; כן צוין שבשיח מושם דגש מיוחד על חוסר אחריותה של האישה על בריאותה, עובדה שמחמירה את כישלון הדיאטה (Duncan & Klos, 2014).

מחקרי תרבות אחרים מתחום התקשורת, מותחים ביקורת על מאפייני השיח על הגוף השמן. במחקר שבחן את השיח באתרים שמקדמים בריאות ילדים למשל, נטען, שהכותבים באתרים מקשרים את התנהגות הילדים למוסר ולרגש, כך שלעיתים נוצרת בטקסט זיקה בין ילד שמן לבין רגשות אשמה, מתח והדרה חברתית. אתרים אלו, כך נטען, מאפשרים פחות מרחב להתנגדות מצד הקוראים, הם מהווים עבור הילדים מקור להבנתם את עצמם ולהבניית זהותם, ונשענים על מראית עין של ניטראליות וכתיבה מדעית, כך שהקורא עשוי להשתכנע באמיתות הדברים ביתר קלות (Wright & Halse, 2014). מחקר אחר מותח ביקורת על השיח בירחוני יופי של נשים, המשופע באמירות שמדרבנות אימהות טריות לחזור לממדי גופן שלפני ההיריון באמצעות שימוש בידועניות, כדי להנציח דימוי גוף קשה לחיקוי (Bedor & Tajima, 2012). סגווי ואלמלינג, שניתחו סיקורים עיתונאיים של מחקרים מדעיים על הגוף השמן, טענו שהצגת הממצאים בהם מוטה, עובדה שגורמת

לחיזוק הסטיגמה שגוף שמן הוא גוף חולה ולחיזוק האמונה שניתן לשנות גוף שמן לרזה¹² (Saguy & Almling, 2008). גרינברג, איסטין ואחרים, בחנו את מופעי השיח על הגוף השמן בטלוויזיה, וטענו שבדרך כלל לא מלהקים בעל/ת גוף שמן לדמות שמנהלת יחסים רומנטיים, וכאשר נוכחת דמות בעלת גוף שמן בסדרות טלוויזיוניות, דמות זו נצפית לרוב כשהיא אוכלת, בניגוד לדמויות אחרות (Greenberg & Eastin et al, 2003). מאריי אף מותחת ביקורת על השיח של תנועת 'שמנים גאים' בארה"ב (NAAFA) וטוענת שהמסר הפוליטי של התנועה, קרי, 'יציאה של השמן מהארון', אינו מספיק, מכיוון שהוא חסר ניתוח ביקורתי של ההשפעה השיטתית של השיח הדומיננטי על בעלי הגוף השמן, בעוד שזהות השמן כוללת הן את גופו והן את התפישה התרבותית אודותיו (Murray, 2005).

מחקרים אחרים שדנים בשיח על הגוף השמן, מפרספקטיבה תרבותית, משלבים את תחומי התקשורת והפסיכולוגיה, ודנים בקשר שבין ייצוגי השיח במדיה ואופן התקבלותם, תוך ניסיון להצביע על התיווך הפסיכולוגי שבין המסר התקשורתי לאופן שבו הוא נקלט, ועל השלכותיו. כך למשל, במחקר שבדק ציפיות של אנשים ביחס לליהוק שחקנים לתוכניות טלוויזיה, נטען שהתפישה הרווחת היא שבליהוק שחקניות לתפקיד ביתי בתוכנית טלוויזיה גודל גופן אינו משנה, אך כשמדובר בליהוק לתפקידי קריירה, אנשים נוטים להאמין שתלוהק שחקנית רזה, ואמונה זו עלולה לגרום למתח אצל נשות קריירה בעלות משפחה ששואפות להתקדם בעבודה, לטפל במשפחתן, ולמלא משימה בלתי אפשרית לחלקן – להיות בעלת גוף רזה (Barriga, Shapiro & Jhavery, 2009). גיושי, הרמן ופוליבי טענו שחשיפה לייצוגי רזון בפרסומות במדיה משפיעה לרעה על דימוי הגוף של הצופה, אך היא מתמתנת אם הצופה מצוי/ה בדיאטת הרזיה (Joshi, Herman & Polivy, 2004). במחקר התקבלות של התכנית "The biggest loser"¹³, חלק ניכר מהצופים שיבחו את התוכנית כי ראה בכך קידום של סדר יום שמיועד להפחית את ממדי ההשמנה. החוקרים ראו בתוכנית זו ביטוי להבניה מחדשת של הצופים כאזרחים בריאים ואקטיביים (Holland, Blood & Thomas, 2015). סוואמי, קולס ואחרים, ביקשו לבדוק מה מנבא אחיזה של אדם במודל יופי נשי של רזון: אמונות סקסיסטיות,

¹² זו אכן אמונה רווחת אך יש מחקרים שונים שמטילים בה ספק, וארחיב על כך בפרק 1: למשל, מאמר שלפיו לאנשים שמנים מאד יש סיכוי נמוך להגיע למשקל גוף תקין: Probability of an Obese Person Attaining Normal Body: Fildes & Charlton et al., Weight: Cohort Study Using Electronic Health Records American Journal of Public Health, 6.9.16; נדלה בתאריך 6.9.16. מאמר הטוען שלעיתים קרובות דיאטות מסתיימות בעליית משקל, ומראה שעצם הדיאטה מעוררת עליה זו מעבר לנתונים גנטיים: Pieltilainen, Saarni, Kapiro & Rissanen, International Journal of Obesity (2012) Does Dieting Make You fat? A Twin Study, http://media.wix.com/ugd/1ab0d9_37b926eb916b4c5fa2bfd3352d4a678a.pdf בתאריך 6.9.16; ומחקר שטוען ששליש עד שני שליש מהאנשים היורדים במשקלם באמצעות דיאטה מעלים יותר ק"ג מאשר הורידו, ואף טוען שיש מעט מאוד תימוכין להנחה שדיאטה יכולה לעזור לאנשים לרדת במשקל ולשמרו לאורך שנים: http://media.wix.com/ugd/1ab0d9_eda2dcf3a7c14426b9fb9305e97d84e5.pdf נדלה בתאריך 6.9.16.

¹³ הגרסה הישראלית של תכנית זו נקראת: "לרדת בגדולי".

חפצון הזולת או חשיפה למדיה, והם קובעים שאמונות סקסיסטיות הן המנבא החזק ביותר לאחיזה במודל זה. לטענתם, ממצא זה תומך בביקורת הפמיניסטית לפיה, בחברות מערביות, פרקטיקות ומודלים של יופי קשורים בגישות סקסיסטיות (Swami & Coles, et al., 2010).

מרביתם של מחקרים אלה התמקדו בזירות שבהן השיח על הגוף השמן הוא דכאני. אין כמעט מחקרים שבוחנים את השיח ההגמוני על הגוף השמן בזירות חברתיות-תרבותיות שאפשר לצפות בהן לשיח שונה מהשיח במדיה הפופולאריים, ובפרט לא כאלה שעוסקים בישראל. לפיכך בחרתי להתמקד בזירות מסוג זה. שלוש הזירות שבהן אני מתמקדת – אתרי הרפואה הציבורית, ספרי ילדים ובלוגים – הן זירות שאפשר לצפות שהשיח בהן אינו רק דכאני כלפי בעלי עודף משקל, אלא שהוא יכול גם להיות ניטרלי או להציג עמדות חיוביות כלפי בעלי עודף, ובזירת הבלוגים – השיח אף יכול אולי להכיל התנגדויות לשיח ההגמוני. איעזר בהבחנות של המחקרים שנסקרו לעיל ואשר התמקדו בניתוח תכני השיח ההגמוני על הגוף השמן, בהשלכות הפסיכולוגיות של תכנים אלו ובהשפעותיהן על התפיסות שבהן מחזיק הציבור, והציעו ביקורת על כך. על ניתוחים אלו אני מבקשת להוסיף בחינה של אפיוני השיח – תוכניים ורטוריים – והצבתם לצד רעיונות מרכזיים בשיח זה במדיה הפופולאריים, כדי ללמוד על שעתוק רעיונות, על זליגתם בין זירות, ועל מופעים ייחודיים של רעיון זה או אחר בזירה מסוימת. בזירת הרפואה הציבורית אוסיף גם ניתוח שבוחן את עדכניות התוכן מול מאמרים רפואיים מהעשור האחרון.

בשלוש הזירות אבחן שאלות כגון: האם ניתן לומר שהשיח בהן מוטה ו/או שיפוטי? כיצד ניתן לאפיין את סגנון השיח – האם הוא מגמתי? פוגעני? מכבד? משפיל? הוגן? באלו אפקטים רטוריים נעשה שימוש כדי לשכנע? איזו התמודדות קיימת, אם בכלל, עם השיח ההגמוני על הגוף השמן? האם התמודדות זו היא מונוליתית או מכילה סתירות?

מסגרת תיאורטית

עבודה זו נשענת על 3 גישות תיאורטיות: גישתו של מישל פוקו בדבר הכוח הממשמע והמנרמל שפועל דרך שיח וההתנגדות לכוח, כמו גם הפיתוח שלה על ידי סוזן בורדו, ובפרט הדגש שלה על שיח הרזון כשיח ממשמע ומנרמל; גישתו של גרמשי, הרואה הגמוניה כתהליך מתמיד של איזונים ושל משא ומתן בין הקבוצה ההגמונית לקבוצות אחרות; והגישה הסמיוולוגית של רולאן בארת.

התיאוריה העיקרית עליה אשען בעבודה זו היא זו של מישל פוקו (Foucault, 1982, 1984) בדבר השיח שכופה על יחידים תפיסה מסוימת של המציאות, מאפשר ומגביל אותם למסגרות חשיבה תחומות, מעצב את הפרשנות שלהם לאירועים בחייהם ומכונן את מחשבותיהם ואמונותיהם ביחס

לעצמם ולגופם (פוקו 1996, 1976). השיח "הוא מערך מוסדר של היגדים המשתלבים עם היגדים אחרים בדרכים צפויים... [ואת השיח] מסדיר... מערך של כללים המוביל לחלוקה ולהפצה של ביטויים והיגדים מסוימים" (מילס, 2005, 78). לפי התיאוריה שפוקו פיתח, הכללים המסדירים את השיח קובעים מה נכון לומר ומה לא נכון לומר, מי מתאים לומר היגד מסוים ומי לא, באיזה נושא לא דנים, אלו אמירות מודרות מהשיח וכדומה, ולכללים אלו יש אפקט של כוח על הסובייקט. לפי פוקו, שדות השיח הם שרירותיים, תלויי מקום ותקופה, מכוננים את הזהות והתודעה שלנו, והסובייקט הוא תוצר של שדות השיח ללא מהות קודמת להם (פוקו 1996, 1976). לפיכך, בעבודה זו אתבונן בשיח על הגוף השמן בזירות השונות בניסיון לחשוף את הכללים המסדירים אותו ואת סדר היום החבוי בו. אשאל למשל אלו אמירות יכולות להיתפש לכאורה כינוניות בשיח; מהם ההיגדים שמתאימים שייאמרו על ידי דוברת מסוימת אך לא על ידי דוברת אחרת; באלו אמצעים רטוריים או אחרים נעשה שימוש כדי להגביר את האפקט המשכנע של היגד מסוים; האם מדירים מהטקסט עובדות ידועות הקשורות לנושא? אלו אמירות ואלו אמצעים רטוריים זוכים להדגשה וחזרה?

לפי פוקו, לשדות השיח אשר מכוננים סובייקטים יש אפקטים של כוח, אשר פועלים על הסובייקט ועל גופו באופן דכאני ויצרני כאחד (Foucault, 1982). לכוח זה אין מטרה או כוונה, אין הוא מופעל על ידי אנשים ואין הוא פועל באלימות דווקא. שדות שיח אלו הינם מגוונים ומבוזרים, והם מכוננים את הסובייקט הן באופן של סובייקטיפיקציה והן באופן של אובייקטיפיקציה, באמצעות תהליכים של תצפית, מעקב, מיון, קטלוג והפרדה. פוקו מדגיש במיוחד את השיח הממשמע (=discipline) אשר מאפיין את הסובייקטים, מסדיר, מארגן אותם על פני סולם סביב תקן מסוים (=norm) ומשווה אותם זה לזה, ואם נדרש, פוסל או שוללת פרטים מסוימים (Foucault, 1984). פוקו ראה בחברה המודרנית חברה מנרמלת בה מופעל 'ביו-כוח' שמווסת את הסובייקטים, ואשר תכליתו היא להגביר את צייתנותם ואת התועלת שלהם בה בעת (פוקו 1996, 1976). בעקבותיו אבדוק אם קיים שיח מנרמל ביחס לגוף השמן, ואם כן, מה מאפיין אותו.

בעבודתה על רזון ושומן, סוזן בורדו מזהה את השיח על הגוף הרזה כמנגנון מנרמל מרכזי בחברה המערבית העכשווית, במיוחד כלפי נשים (Bordo, 1993). מנגנון זה מבטיח יצירה של ניטור ומשמעת עצמית על-ידי הגוף הצייתן שרגיש לכל סטייה מהנורמה החברתית, ורגיל לתהליכי שיפור וטרנספורמציה עצמית, ומצופה מגוף זה להתאים את עצמו לדרישות הנורמליזציה (שם). בעקבות פוקו ובורדו אבקש לבדוק, כיצד בשלושת הזירות שאותן אבחן מיוצר ומשועתק גוף ידע שיחני על אנשים וגופם, הממייין ומארגן אותם סביב נורמה מסוימת, ופועל באופן ממשמע, מנרמל ומחפץ.

בה בעת, בעקבות פוקו אני יוצאת מתוך הנחה לפיה היכן שיש כוח יש גם התנגדות (Foucault, 1982). לפיכך, אבקש לבדוק האם ניתן לזהות אתרים של התנגדות לשיח על הגוף השמן, במטרה ללמוד על יחסי הכוח בין הסובייקט לבין צורות שונות של כוח שמופעל עליו או עליה. כדי לחקור את כלכלת יחסי הכוחות, פוקו ממליץ להסתכל על דרכי ההתנגדות לכוח, כי בניתוח דרכי ההתנגדות ניתן לחשוף את יחסי הכוח, למקם אותם, ולגלות את השיטות שבאמצעותן הכוח פועל במציאות (שם). פוקו גם מציין שמערכת יחסי כוח לא תתקיים ללא אפשרות קיום של אמצעי בריחה (Foucault, 1982, 794). במילים אחרות, כדי לאתר ביטויים של כוח בשיח על הגוף השמן, יש לחפש גם אחר התנגדות או ניסיונות בריחה, למשל, אחר תגובות בלוגריות שמזהות את השיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן, אולי כועסות עליו, אולי מפגינות חוסר צייתנות, ואולי אף מתנגדות לו באופן ישיר. אני משערת שאפשר לצפות למצוא ניסיונות מעין אלו בבלוגים של נשים שמנות.

פוקו מדבר על התנגדות לכוח אשר באה לידי ביטוי, בין השאר, בחוסר ציות, אך הוא לא מתייחס לאופן שבו השיח עצמו עשוי להשתנות בעקבות ההתנגדות לו. לשם כך, אפנה למשתתפי הפוליטית-כלכלית של גרמשי, שניתח מערכות יחסים בין קבוצות הממוקמות באופן שונה במערך יחסי הכוח. אמנם מושג ההגמוניה של גרמשי נוסח על ידו ביותר מאשר דרך אחת (אלטרס, 2009, 38), אך בדרך כלל המושג מתייחס למצב בו הקבוצה השלטת משיגה את הסכמת הקבוצות הנשלטות באמצעות מגוון מעשים ותהליכים סמויים של מנגנוני החברה האזרחית, שעוזרים להפוך את האינטרסים שלה לאינטרסים של הקבוצות הנשלטות (גרמשי, 2009, 128-129). לפי גרמשי, במערכת חברתית, קיימים תמיד תהליכי משא ומתן בין הקבוצה ההגמונית לבין קבוצות נשלטות ומוכפפות, ומתוך כך, עשויים להשתנות האינטרסים, הדפוסים, והפרקטיקות של הקבוצה ההגמונית: "הקבוצה השלטת מתאימה עצמה באופן קונקרטי לאינטרסים הכלליים של הקבוצות הנחותות ממנה, וחיי המדינה נתפסים לפיכך כתהליך היווצרות מתמיד של איזונים לא יציבים הבאים על פתרונם... איזונים בין האינטרסים של הקבוצה המרכזית לבין האינטרסים של הקבוצות הנחותות, איזונים שבהם האינטרסים של הקבוצה המרכזית גוברים על האחרים, אך עד גבול מסוים" (גרמשי, 2009, 129). כלומר, במטרה לשמור על מעמדה ועל יציבות המערכת החברתית, הקבוצה ההגמונית – שניכרת כמובן גם בשיח ההגמוני – מאפשרת תהליכים של משא ומתן על רעיונות, תפיסות וערכים עם הקבוצות הנשלטות ומתאימה את עצמה לתנאים חברתיים משתנים. בעקבות גרמשי אבחן את השיח על הגוף השמן בשלוש הזירות, ואבדוק מהו היחס לשיח שאפיינתי בראשית העבודה כשיח הגמוני על הגוף השמן. כך לדוגמה, אשאל האם קיימים בטקסטים היגדים שנדמה כי הם מבקשים להכניס שינויים, גם אם מזעריים, בשיח זה, כגון הצגת תפישה שונה מהשיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן?

האם קיימים ביטויים של שיח אלטרנטיבי? האם אנו רואים דרכים שבהן השיח ההגמוני עצמו עשוי להשתנות כתוצאה מלחצים שונים של קבוצות מוכפפות, למשל בזירת אתרי הרפואה הציבורית? לבסוף, איעזר בשיטת הניתוח של רולאן בארת (בארת, 2006 [1985], 1998) כדי לחשוף את הממד האידיאולוגי באיורים בספרות ילדים, ואקח על עצמי את תפקיד ה"מיתולוג" בניתוח סמיוטי ביקורתי של מופעי הגוף השמן בהם. לפי בארת, ייצוגים תרבותיים רבים אינם ניטראליים כפי שלעתים נדמה, אלא הם מייצגים אידיאולוגיה ש'טובענה' (=naturaliser), במטרה לתווך לציבור (לקורא/למאזין/לצופה) את תפיסת המציאות, ולהבנות אותה בהתאם לאותה אידיאולוגיה. כך, לשיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן יש תרומה בהעדפת מסרים מסוימים על פני אחרים, ובהטמעת אובייקטים שחבויים בהם מסרים שהם שונים מהמסרים הגלויים. לפיכך, בעקבות בארת אנתח את המשמעויות הנלוות לייצוג הגוף השמן בספר הילדים המאור, כדי לבדוק מהם המסרים האידיאולוגיים, הגלויים והסמויים, המופנים לילד ולחונכו, ובאיזה אופן הם מועברים.

חומרי המחקר ושיטת המחקר

בעבודה זו אני מנתחת טקסטים שנבחרו על פי קריטריונים שיפורטו בהמשך, מתוך 3 זירות:

1. אתרי רפואה ציבורית: אספתי 30 כתבות שקיימות ברשת, 10 מכל אחד מאתרים של שלושה גופים – משרד הבריאות, "קופת חולים כללית" ו"קופת חולים מכבי".
 2. ספרי ילדים: אספתי 10 ספרי ילדים מאוירים לגיל הרך, שיצאו לאור בישראל במהלך 15 השנים האחרונות וחוברו על ידי יוצרים ישראלים. שניים מתוכם מגויסים בשירות של מסר שמתנגד לגוף שמן, ואחד – בשירות של מסר שמכבד מגוון ממדים של גופים. מכלל הספרים נבחרו לניתוח כ-25 עמודי איורים עם דמות שמנה.
 3. בלוגים: בחרתי ארבעה בלוגים מהשנים האחרונות, שנכתבים על ידי נשים מעל גיל 18, שמגדירות את עצמן שמנות, ואשר עומדים בקריטריונים של זמינות לכלל הציבור ועושר רשומות בנושא הגוף השמן.
- שיטת המחקר בעבודה זו מבוססת על ניתוח שיח וניתוח סמיוטי, כאשר בפרק על אתרי הרפואה הציבורית משולב גם ניתוח כמותי. ניתוח השיח בנוי מכמה רבדים: תוכני, רטורי וחזותי. בשלב ראשון פותחו עבור כל זירה מפתחות ניתוח, שבחלקם שאובים מספרות מחקר רלבנטית, וחלקם האחר התגבש כתוצאה ממופעים לשוניים או חזותיים משמעותיים שחוזרים בטקסטים. לפי מפתחות אלו מופו הנושאים שעולים מהטקסט ואופי הצגתם. כך למשל, עקבתי אחר תדירות הופעתם, אחר האופן והסגנון של הופעתם, צמידותם למפתח אחר, וחשיפת המשמעות הנובעת מכך.

לצורך ניתוח הטקסטים באתרי הרפואה הציבורית עוצבו 9 מפתחות ניתוח¹⁴ ברבדים הרטורי והתוכני, לניתוח דמויות שמנות בספרי ילדים עוצבו 7 מפתחות ניתוח¹⁵ ברבדים החזותי והתוכני, ולניתוח השיח בבלוגים של נשים שמנות, עוצבו 8 מפתחות ניתוח¹⁶ ברובד התוכני. על מפתחות הניתוח עמם מיפיתי את הטקסטים ארחיב בפרקים 1-3. מבנה העבודה מחולק ל-3 פרקים ולאחריהם מוצג סיכום העבודה. הפרק הראשון מתמקד באתרי הרפואה הציבוריים; הפרק השני – בספרי ילדים מאוירים; והפרק השלישי – בבלוגים של נשים. באמצעות השוואה של השיח על הגוף השמן בין שלוש הזירות האלה, כיצד מצד אחד, השיח מכיל שעתוק של תפיסות שרווחות בשיח ההגמוני על הגוף השמן; אך מצד שני, הוא מכיל עיבודים שונים של אותו רעיון ואף התנגדויות לרעיונות מסוימים.

¹⁴ בהתבסס על העבודות של: גיונסטון, 2012; לבנת, 2006, 2010; Joshi, 2014; Romero-Corral, 2006; Flegal, 2005; Harvard Health Letter, 2005; Wessel, Arant et al., ; Lin, Li, Yin et al. 2016; Lorenzini, 2014; Peter, 2015; Thomson, 2009; Murray, 2008; Duncan & Klos, 2014; 2004;

¹⁵ בהתבסס על העבודות של: שורץ, 1974; תור גונן, 1987; תור גונן, 2000; תור גונן, 2004; יער-ויזל, 2006; תור גונן, 2008; ברץ וזמיר, 2008.

¹⁶ בהתבסס על העבודות של: Tiggerman & Boundy, 2008; Darlow & Lobel, 2010; Groesz; Duncan & Klos, 2014; Heinberg, Thompxon & ; Darlow & Lobel, 2010; Joshi, Herman, Polivy, 2004; Levine & Murnen, 2002 Overstreet, ; Dittmar & Howard, 2004; Stormer, 1995; Grab, Ward & Hyde, 2008; Darlow & Lobel, 2010 Hellman & ; Sandoval, 2010; Cammaerts, 2008; Morrison & Sheahan, 2009; Quinn, Agocha, 2010 Echchaibi, 2013; Shirky, 2011; Lopez, 2014; keller, 2012; 2006; זיגדון, 1997; קרניאל, 1997; Wagnsson, 2015

פרק 1 – מאפייני השיח על הגוף השמן באתרי הרפואה הציבורית

בשיח ההגמוני על הגוף השמן שומן מקושר לרוב עם חולי והשיח מאופיין בדרבון של בעלי משקל עודף לרזות. במדיה הפופולאריים שיח זה מתאפיין לעיתים קרובות בשיפוט שלילי של בעלי משקל עודף ובאמירות פוגעניות כלפיהם. בעבודה זו בחרתי להתבונן במאפייני השיח על הגוף השמן בזירות תרבותיות שבהן ניתן לצפות שהשיח יהיה אולי שונה מהשיח במדיה הפופולאריים. בפרק זה אנתח שלושה מאתרי הרפואה הציבורית בישראל בהם ניתן היה לצפות למצוא שיח ענייני ומאוזן כלפי בעלי משקל עודף.

אתרי הרפואה הציבורית בהם אני מתמקדת – אתר משרד הבריאות; אתר קופת חולים 'כללית' (להלן 'כללית'); ואתר קופת חולים 'מכבי' (להלן 'מכבי') – נגישים וזמינים לכל גולש, והם מכילים תכנים בנושאים מגוונים שקשורים לבריאות הציבור בישראל. מכיוון שאלו אתרים של ארגונים לאומיים ורשמיים התכנים באתרים מייצגים, בין השאר, את מדיניות בריאות הציבור בנושא ההשמנה בישראל, נושא שמשרד הבריאות אמון עליו. כמו כן, ניתן להניח שהדיון בנושא ההשמנה באתרים אלו כולל הסברה והדרכה עניינית שתורמת לשיפור הבריאות, ואני אף מצפה לשפה נימוסית ומכבדת. אם במדיה הפופולאריים השיח על הגוף השמן מאופיין לעיתים קרובות באמירות מפלות ואף משפילות, הרי שבאתרי הרפואה הציבורית, אני מצפה לסגנון כתיבה ניטרלי, ענייני ותומך בבעלי משקל עודף.

זאת ועוד, מכיוון שבשיח ההגמוני על הגוף השמן רווחת התפישה שאנשים שמנים מצויים בסיכון גבוה לחולי ולתמותה, אני מניחה שיימצאו באתרים אלו תכנים שמתייחסים להפחתת משקל ולקשר בין שומן למחלות. יחד עם זאת, אני לומדת ממקורות שונים – מעיתונים, מאתרי אינטרנט,¹⁷ אך גם ממחקרים שאציג בהמשך פרק זה – שבשנים האחרונות התפתחה גישה מתחרה, לפיה יש להטיל ספק בקשר בין עודף משקל לסיכונים אלו. לכן אני מצפה שהתכנים באתרי הרפואה הציבורית יהיו מעודכנים, ומאוזנים מבחינת הצגת הסוגיה של זיקה בין משקל עודף לחולי ולתמותה.

¹⁷ למשל כתבה באתר XNET, גינזבורג, ח', 15.6.16. **שמנה, אבל לפניך: נשים גדולות יכולות לקפוץ ושכולם יקפצו להם.** "נשים גדולות יכולות לקפוץ, ושכולם יקפצו להן, תגידו ביי ביי למדד ה-BMI ולמשוואה של "שמן=לא בריא" וקבלו ארבע חובבות כושר מעוררות השראה, שמוכיחות שאפשר להיות בכושר שיא גם כשאת במידה 44" <http://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4815461,00.html> נדלה בתאריך 16.6.16; או כתבה ברשת חדשות דיגיטלית, QUARTZ, H. Brown, 17.11.15, **Scientists now think that being overweight can protect your health** <http://qz.com/550527/obesity-paradox-scientists-now-think-that-being-overweight-is-sometimes-good-for-your-health/> נדלה בתאריך 18.11.15; או כתבה ב'הארץ', מוזס, ב'. **האם שמננים חיים יותר?** 14.10.15. "נהוג לחשוב שהשמנה כרוכה בבריאות לקויה וכי בריא יותר להיות רזה, אך עוד ועוד מחקרים מהשנים האחרונות מראים שדווקא השמננים חיים יותר וכי עודף משקל קשור לירידה מובהקת בתמותה." <http://www.haaretz.co.il/magazine/the-edge/premium-1.2751296> נדלה בתאריך 15.10.15.

אבחן את מאפייני השיח באתרים אלו וכיצד הם עומדים ביחס לציפיות שהעליתי באמצעות גישתו של פוקו, ובמיוחד באמצעות תפיסת השיח המנרמל את הסובייקט (Foucault, 1982, 1084); פוקו 1996 [1976]). לפיכך, אנתח את הביטויים ואת המשפטים בכתבות שנבחרו לפי ההדגשים הבאים: אלו אמירות יכולות להיתפש לכאורה כיכונות' בשיח; האם יש היגדים שממטרים את האדם השמן; באלו אמצעים רטוריים נעשה שימוש כדי להגביר את האפקט המשכנע של היגד מסוים; האם מדירים מהטקסט עובדות ידועות הקשורות לנושא; אלו אמירות זוכות להדגשה וחזרה; וכיצד גוף הידע שנוצר באתרי רפואה ציבורית עשוי לפעול על הסובייקט באופן ממשמע, מנרמל ומחפצן.

הדיון המחקרי על השמנה ועל השיח על הגוף השמן

בסעיף זה אציג את הדיון המחקרי משני היבטים ביחס להשמנה והוא מחולק על כן לשניים: תחילה אסקור את המחקרים הרפואיים העכשוויים בנושא ההשמנה; ולאחר מכן אסקור מחקרים על השיח על הגוף השמן בזירות רפואיות.

מחקרים רפואיים עכשוויים בנושא ההשמנה

נדמה שהזיקה בין משקל עודף למחלות ולתמותה היא הנחה יסודית שמבוססת על מחקרים רפואיים רבים, ולכן אין לכפור בה. עם זאת, כבר משנת 1999 החלו להתעורר קולות אחרים בקרב רופאים במערב, שהטילו ספק בחד-משמעיות של זיקה זו, וטענו שיש לבדוק מחדש את מחקרי העבר שמהם נגזרת הנחה זו. רבים מהמחקרים הרפואיים הנוקטים בגישה ביקורתית זו זמינים ברשת באופן חינמי,¹⁸ וגם אם מיעוט מהציבור קורא אותם, אני מניחה שנחשפים אליהם אנשי מקצוע בתחומי הרפואה, התזונה ומדיניות הבריאות הציבורית.

בסעיף זה אתמקד בשלוש סוגיות שנדונות תדיר במאמרים הביקורתיים: הזיקה בין גוף שמן לחולי או לתמותה מוקדמת; ההמלצות לבעלי משקל עודף;¹⁹ ובחינת השאלה האם דיאטת הרזיה היא ההמלצה המיטבית לאדם עם משקל עודף. את גישתם של החוקרים הביקורתיים²⁰ ניתן לסכם

¹⁸ כמו למשל, מאמרים בירחונים רפואיים שניתנים לקריאה חינמית כמו Lancet או Jama.

¹⁹ משקל עודף שונה מ'השמנה קיצונית', שהוא מצב שמחייב הסתכלות אחרת על המטופל ועל כן איני מתייחסת להשמנה קיצונית בעבודה זו.

²⁰ Cogan & Emsberger, 1999; Jutel, 2001; Wessel, Arant, et al., 2004; Widlansky, Rexrode, et al., 2004; Yusuf, Hawken, et al., 2005; Flegal, Graubard, et al., 2005; Gronniger, 2006; Romero-Corral, Montori, et al., 2006; Flegal, Graubard, et al., 2007; Mann, Tomiyama, et al., 2007; Neumark-Sztainer, Wall, et al., 2007; Orpana, Kaplan, et al., 2010; Pietilainen, Saarni, et al., 2012; Flegal, Orpana, & Graubard, 2013; Lorenzini, 2014; Joshy, Korda, et al., 2014; Fildes, Charlton, et al., 2015; Peter, Mayer, et al., 2015; Fothergill, Guo, et al., 2016; Lin, Li, et al., 2016; Tomiyama, Hunger, et al., 2016

ב-4 טענות מרכזיות: (1) בנסיבות מסוימות משקל עודף עשוי להגן מפני חולי או תמותה, ובאחרות כלל אינו משפיע על חולי או על תמותה; (2) מדד ה-BMI של מדרגות משקל הגוף, שהוא המדד שמקובל כיום להערכת השמנה, הוא מנבא חלש מאד של חולי או של תמותה, ויש מדדים טובים ממנו; (3) לאנשים עם משקל עודף מומלץ לשפר את אורח החיים בעזרת תפריט בריא ועיסוק בפעילות גופנית. הרזיה אינה אחת מההמלצות. (4) האמונה שניתן לשנות גוף שמן לרזה אמנם רווחת בציבור הרחב אך מוטל בה ספק נכבד. בפסקאות הבאות אדגים את 4 הטענות.

טענה (1) – ערעור על הקשר בין שומן לחולי ותמותה

בעשורים האחרונים חוקרים שונים במערב מערערים על חד-המשמעיות של הזיקה בין שומן לחולי ולתמותה. החוקרים פלגל, גראוברד, וויליאמסון ואחרים למשל, טוענים שאם ניתן למצוא קשר בין משקל עודף לתמותה בנסיבות מסוימות, הרי שבאחרות לא רק שאין קשר כזה, אלא שעודף משקל אף עשוי להגן מפני תמותה (Flegal, Graubard, Williamson et al. 2005). במחקר מאוחר יותר, נקבע על ידי פלגל, קיט, אורפנה ואחרים, שלבעלי משקל עודף ולבעלי השמנת יתר יש פחות סיכון לתמותה מאשר לבעלי משקל תקין (Flegal, Kit, Orpana et al. 2013). לורנזיני שמצטרף לעמדתם, קובע שמדרגת משקל עודף מראה סיכוי נמוך יותר לתמותה מהמדרגת האחרות, כולל מדרגת משקל תקין²¹ (Lorenzini, 2014). לאחרונה, לין, לי, יין ואחרים, שערכו את מחקרם בטאיוואן, מצאו שככל שה-BMI עולה בקרב אנשים עם כשל לבבי²² כך יורדת התמותה בקרבם, כפי שעלה ממחקרים דומים שבוצעו בסין וביפן (Lin, Li, Yin et al., 2016).

יש אף מי שמוצא בקישור של שומן עם חולי פן פוליטי-כלכלי כפי שעולה מעבודתם של קירנו, שמידט וגלנץ (Kearns, Schmidt & Glantz, 2016). לטענתם, בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת, תעשיית הסוכר בארה"ב מימנה מערכי מחקר שממצאיהם עמעמו את הסיכון שעולה מצריכת סוכר, ובמקום זאת קידמו את השומן כ"עברייני" הגורם למחלת לב כלילית (שם).²³

עם זאת, בניגוד לגישה הביקורתית שלעיל, האיגוד העולמי ל-BMI ותמותה פרסם לאחרונה מחקר שלפיו BMI גבוה בכל זאת מעלה את הסיכון לתמותה (Body-mass index, 2016), נתון שמראה שהמחלוקת לגבי הזיקה בין שומן לחולי ולתמותה לא נפתרה.

²¹ לורנזיני (Lorenzini) גם מאמץ את התפישה המסורתית שלפיה סיכון לתמותה עולה בקצוות של גרף ה-U, כלומר, בקרב אנשים רזים מאד או שמנים מאד.

²² כשל לבבי = HF = Heart Failure.

²³ סיקור של מאמר זה התפרסם ב"הארץ" - <http://www.haaretz.co.il/news/world/america/.premium-> 1.3066820 נדלה בתאריך 2.10.16.

טענה (2) – הטלת ספק ביכולתו של מדד ה-BMI לנבא חולי

החוקרים הביקורתיים תוקפים את הכלי האבסולוטי הרווח שמודד את בריאותו של האדם – מדד ה-BMI – וקובעים שיש לשפרו, לשנותו או להחליפו באחר. טומיאנה, האנגר ואחרים למשל, טוענים ששימוש במדד ה-BMI כקנה המידה העיקרי לבריאות האדם מביא לכך שרבים (כ-75 מיליון איש בארה"ב) מדורגים באופן שגוי מבחינת בריאות לבבית או מבחינת חילוף חומרים, ולדעתם מעצבי מדיניות הרפואה הציבורית צריכים להיות מודעים לתוצאות שנובעות מהישענות על מדד זה בלבד (Tomiyama, Hunger, et al., 2016). אחרים מערערים על יכולת הניבוי של מדד ה-BMI ביחס לבריאותו העתידית של האדם, וממליצים להסתמך במקום זאת על מדדים אחרים, כמו שאלון עצמי בנושא פעילות גופנית (למשל, Wessel et al., 2004), או חישוב היחס בין היקף המותניים להיקף הירכיים (למשל, Yusuf et al., 2005). אף גרוניגר מטיל ספק בקשר בין מדרגות ה-BMI לתוחלת החיים וטוען שהן אינן משקפות במדויק את המצב הבריאותי. הוא מסביר שלפעמים תוחלת החיים של בעלי BMI מאד גבוה דומה לזו של בעלי משקל תקין, ולעיתים בעלי עודף משקל קל נמצאו בריאים יותר מבעלי משקל תקין (Gronniger, 2006).²⁴ טענות דומות נשמעות מפי פלגל ווידלנסקי, שפוסקים שלא ניתן לקשור BMI מעט גבוה עם גידול בתמותה (Flegal et al., 2005), וגם לא עם מחלות לב וכלי דם (Widlansky et al., 2004). כמו כן, נטען שיש לייצר מדרגות BMI מדויקות יותר מהנוכחיות כדי להימנע מתוצאות סותרות, וכי דווקא BMI שאינו גבוה²⁵ למשל, הוא שקשור עם סיכון לתמותה (Joshi, Herman, & Polivy, 2004).

טענות (3) + (4) – ההמלצות לבעלי משקל עודף

החוקרים הביקורתיים מערערים על התועלת בהרזיה לצורך בריאותם של אנשים בעלי משקל עודף, וקובעים שדיאטה גורמת בסופו של דבר לעלייה במשקל, או לכל הפחות, אינה נשמרת לטווח ארוך. כך נטען למשל, שהעובדות מראות שהרזיה אינה מרפאת השמנה, שדיאטה אינה חיונית לשיפור הבריאות של בעלי משקל עודף, ומשפיעה עליהם פחות מפעילות גופנית או מתפריט בריא (Cogan, 2005; Harvard Health Letter, 1999; Wessel et al., 2004).

²⁴ גרוניגר מסביר שלעיתים מצבם הבריאותי של המדורגים במדרגת 'משקל תקין' זהה למצבם של המדורגים ב-BMI גבוה (מעל מדרגת 32), לפעמים תוחלת החיים של בעלי BMI מאד גבוה (במדרגה שבין 30-35) דומה לזו של בעלי משקל תקין, ולעיתים בעלי עודף משקל קל (במדרגה 25-30) נמצאו בריאים יותר מאלו שבכל המדרגות האחרות, כולל בעלי משקל תקין (Gronniger, 2006).

²⁵ הכוונה ל-BMI במדרגה 22.5-24.99, בעוד שמקובל לראות 'עודף משקל' כ-BMI במדרגה 25-29.9.

יש חוקרים שאף מייחסים לדיאטת הרזייה עלייה במשקל משום שלעיתים קרובות דיאטות מסתיימות בעלייה במשקל, ולפעמים תהליך הדיאטה עצמו מעורר עליה במשקל (Pietilainen, Saarni, Kaprio, et al., 2012). נוימרק-שטיינר, וול ואחרים מסבירים את תופעת ההשמנה בעקבות דיאטה, בכך שבטווח הארוך דיאטה גורמת לאימוץ התנהגויות אכילה שאינן מועילות לניהול משקל ושמירתו (Neumark-Sztainer, Wall, Hanes, et al., 2007). מאן, טומיאנה, ווסטלינג ואחרים, מפקפקים בהצלחת השמירה על תהליך ההרזיה, וקובעים ששליש עד שני שלישי מהאנשים היורדים במשקלם באמצעות דיאטה מעלים יותר קילוגרמים מאשר הורידו, ויש מעט מאוד תימוכין להנחה שדיאטה יכולה לעזור לאנשים לרדת במשקל ולשמרו לאורך שנים (Mann, Tomiyama, Westling, et al., 2007). פילדס, צ'רלטון ואחרים מצביעים על הכישלון בביצוע דיאטות הרזיה, וקובעים שהסיכוי להפחית משקל או לשמור על משקל שהופחת הוא נמוך (Fildes, Charlton, Rudisill et al., 2015). לבסוף, במחקר שבוצע לאחרונה נטען שגם אם חלה ירידה מכוונת במשקל, הרי שהיא מלווה בהאטה של חילוף החומרים שמפריע בסופו של דבר לירידה במשקל (Fothergill, Erin, Juen Guo, et al., 2016).

לסיכום, ברור אפוא שקיימות שתי גישות בריאותיות מתחרות ביחס להשמנה. הגישה הביקורתית מגיעה מכיוונם של רופאים מזה יותר מ-15 שנים ועל כן אפשר להניח שיימצא לה הד בטקסטים באתרי הרפואה הציבורית. אך במפתיע וכפי שאראה להלן, המסרים העיקריים באתרים אלו נצמדים לגישה המסורתית בלבד, לפיה השמנה היא מחלה שדורשת טיפול באמצעות הרזייה, ומשקל עודף מהווה סיכון לחולי ולתמותה מוקדמת.

מחקרים על השיח על הגוף השמן בזירות רפואיות

מספר מחקרים בדקו את מאפייני השיח על הגוף השמן בזירות רפואיות ועולות מהם מסקנות מעניינות. להלן אציג שלושה מחקרים: הראשון מנתח את השיח על הגוף השמן באתרי אינטרנט שמחנכים ילדים לאורח חיים בריא; השני – באתרי רפואה ציבורית של ארבע ערים גדולות בקנדה, והשלישי – במסמכים רשמיים של מדיניות רפואה ציבורית של מדינות במערב. במחקר הראשון נטען שהשיח מאופיין בהאשמת הילד השמן במצבו, בהטלת אחריות עליו לפקח על משקל גופו, לסווג את משקלו מול מדרגות מדד ה-BMI, ולהפעיל את הוריו (או חונך בוגר) אם מצא שאינו במדרגת הנורמה לגילו (Wright & Halse, 2013). עוד נטען שהטקסט שפונה לילדים ולנוער מאופיין בשפה פשוטה וחד

משמעות, שהוא משלב הנחיות והוראות בצד שירים וציורי ילדים, ויוצר זיקה בין פיקוח עצמי של הילד על גופו לבין רמת המוסר שלו, וכן זיקה בין הופעה חיצונית נאה והרגשה טובה. לדברי החוקרות, ממצאים אלו מצביעים על כך שהילדים מבינים את עצמם ומבנים את זהותם באמצעות התכנים באתרים אלו, ואתרים אלו מתפקדים כמנגנונים חינוכיים עוצמתיים שדוחים כל ביקורת.

גם בשני המחקרים האחרים נמתחת ביקורת על מאפייני השיח על הגוף השמן. במחקר שמתמקד באתרי רפואה ציבורית עירוניים נטען שלרוב השיח על הגוף השמן כולל אמירות שמציננות השמנה כגורם לתמותה בממדי מגפה, ובעוד עיר אחת רואה את הפתרון להשמנה בשינוי המבנה החברתי (במיוחד כאשר שמנים שייכים לקבוצות מיעוט), הרי שהאחרות רואות את הפתרון באחריות אישית של האדם השמן על בריאותו ועל משקלו (Jennings, 2009). במחקר שמנתח את השיח במסמכים רשמיים של מדיניות רפואה ציבורית נטען, שקובעי המדיניות מסתכלים על גוף המטופל כעל חפץ שיש להעריך, למדוד ולקטלג לפי סטנדרט נורמאלי מקובל, במקום להסתכל על גופו כחלק בלתי נפרד מזהותו. כמו כן, החוקר מציין שקובעי המדיניות מפריזים בהדגשת מדידת גוף לצורך הערכת בריאות המטופל, משום שהם מושפעים מתפיסות אסתטיות שנטועות באמונות מהמאה ה-19, והמלצותיהם שנוגעות לגוף המטופל עלולות לגרום נזק לבריאותו (Jutel, 2001).

חומרי המחקר

אתרי הרפואה הציבורית

משרד הבריאות קובע את מדיניות הרפואה הציבורית בישראל שכוללת גם התייחסות לנושא השמנה ולאנשים בעלי משקל עודף. המשרד מציב נושא זה גבוה ברשימת היעדים בהם הוא מטפל, ולפי הכתוב באתר, המשרד שואף להפיץ את מדיניותו בנושא ההשמנה בקרב הציבור ואנשי המקצוע.²⁶ מתוקף אחריותו של המשרד על קופות החולים 'כללית' ו'מכבי', עיקרים ממדיניות זו, כגון חשיבות נושא ההשמנה בישראל, הנחיה לתזונה נבונה והמרצה לשינוי התנהגות בריאותית, נוכחים בטקסטים באתרי הקופות. נושא ההשמנה זוכה להתייחסויות רבות מנקודות מבט מגוונות בפרקים רבים בכל אחד משלושת האתרים.

²⁶ בהסתמך על סעיפים: 'מזון ותזונה' -

<http://www.health.gov.il/Subjects/FoodAndNutrition/Pages/default.aspx> נדלה בתאריך 6.9.16; 'הוועדה לאסדרה של תזונה בריאה' -

<http://www.health.gov.il/services/committee/healthydietcommittee/pages/default.aspx> נדלה בתאריך 6.9.16; ויוזמת 'לעתיד בריא 2020' - <http://www.health.gov.il/Subjects/HealthyIsrael/Pages/default.aspx> נדלה בתאריך 6.9.16.

גולש שמבקש לקרוא על שומן או על תופעת ההשמנה באתרים מוצא בדרך כלל הפניה מתאימה בעמודים הראשיים של אתרי 'מכבי' ו'משרד הבריאות', עובדה שמקרינה על החשיבות ועל הפופולאריות של הנושא. לעומת שני אלה, אין הפנייה לנושא השומן בעמוד הבית של אתר 'הכללית' והוא מצוי במדור 'סגנון חיים'. אך אין לטעות, ארבעה מתוך שמונת פרקי מדור זה מוקדשים לנושא השומן: דיאטה; תזונה נכונה; תזונה מונעת; ותזונה לפי אבחנה, עובדה שמעידה על כך שנושא השומן מקבל משנה חשיבות גם באתר 'הכללית'. מעניין לגלות שבאתר 'מכבי' ההפניה הראשונה לנושא השומן מהעמוד הראשי היא לפרק "ילדים עם עודף משקל", ומכך ניתן ללמוד על תפישת ההשמנה כבעייתית במיוחד ברצועת הגיל הזו. מכיוון שזו ההפניה היחידה בנושא שומן בעמוד הראשי, מי שרוצה לקרוא על השמנה באופן כללי באתר 'מכבי' צריך להציב במנוע החיפוש של האתר מילות חיפוש, כמו 'השמנה' או 'דיאטה'.

אפשר להיווכח שנושא ההשמנה הוא מרכזי באתרי שתי הקופות גם מתופעת ריבוי כפתורים לחיצים שמובילים לפעילויות ולמוצרים שונים שקשורים בנושא זה. באתר 'הכללית' למשל, בכל כתבה שעוסקת בהיבט כלשהו של תזונה, השמנה, או דיאטה משובצים כפתורים של: מחשבון BMI ומחשבון קלוריות; פורומים של 'תזונה ודיאטה', של 'כושר ותזונה כושר'; של ייעוץ מומחים בנושא כושר גופני; וכפתור ל'סדנאות אורח חיים בריא בכללית מושלם'. זה האחרון מציע לגולש לרכוש השתתפות במגוון סדנאות תזונה נכונה וירידה במשקל: סדנאות הרזיה למבוגרים ולנוער; תמיכה לילדים עם עודף משקל; תזונת ילדים; וסדנאות אורח חיים בריא לילדים ולנוער. כך גם באתר 'מכבי', אלא שלכל כתבה נוסף גם כפתור שמפנה לרשת החברתית – 'יועצי התזונה של מכבי אתכם גם בפייסבוק' – שמוביל לעמוד רשמי של 'מכבי תזונה' בפייסבוק, שניתנים בו טיפים, מתכונים ותשובות מדיאטן כושר.

נושא ההשמנה מודגש גם באתר משרד הבריאות אך באופן שונה. אתר זה נבדל משני האתרים האחרים בכך שהוא מתמקד בקביעת מדיניות ומפחית מגע ישיר עם האזרח. הדגש על שומן בא לידי ביטוי בשלושה תחומים בהם המשרד מטפל: 'המחלקה לתזונה' המופקדת על קידום תזונה נכונה ואורח חיים בריא; 'הוועדה לאסדרה של תזונה בריאה', שאחראית לתכנית הלאומית 'אפשריבריאה', שמקדמת אורח חיים פעיל ובריא ומעודדת שינוי התנהגות בריאותית; וביוזמת 'לעיתיד בריא 2020' שכוללת מניעה וטיפול בהשמנה, עידוד פעילות גופנית ותזונה נכונה. תכנים אלו מעידים על כך שגם ברמת האסטרטגיה הלאומית נושא השומן מקבל משנה חשיבות ואף קיימת תכנית פעולה עתידית.

הכתבות בכל שלושת האתרים נכתבות על ידי אנשי מקצוע בתחומי הבריאות, הרפואה והתזונה.²⁷ חלק מהכתבות באתר 'הכללית' מיוחסות לתזונאיות ודיאטניות קליניות, וחלק באתר 'מכבי' מיוחסות לכותב בעל תואר כמו למשל, M.Sc. המחברים להם מיוחסות הכתבות בשלושת האתרים נוטים לאיזון מבחינה מגדרית, אך למען העקביות, בעבודה זו אתייחס למחבר בלשון זכר (מחבר או כותב), וכוונתי היא לכותב או לכותבת ללא הבדל מין.

שיטת המחקר

השיטה בה נקטתי היא ניתוח שיח, הכולל את הטקסט של האתרים ואת הממד החזותי שלהם. בשלב הראשון זיהיתי כאן, כמו גם בשני הפרקים הבאים, 9 מפתחות ניתוח שמבוססים על ספרות המחקר מצד אחד, ועל חזרות משמעותיות בטקסטים מצד שני. תשעת המפתחות נחלקים לשני רבדים: רטורי ותוכני.

ברובד הרטורי הגדרתי 4 מפתחות. (1) בעזרת מפתח 'טקסט סגור' קיבצתי אמירות מוחלטות ופסקניות שיוצרות רושם שיש אמת אחת – של הכותב. המפתח כולל 7 קטגוריות: לשון הכללה, לשון וודאות, מתן הנחיות והוראות, ביטוי שיפוטי, שאלה ותשובה, הצגה של עמדת הדובר, ומתן הסבר או דוגמאות (גיונסטון, 2012; לבנת, 2006, 2010). (2) באמצעות מפתח 'ז'אנר מדעי' איתרתי היגדים וניסוחים שמאפיינים כתיבה של טקסט מדעי (לבנת, 2006, 2010). מפתח זה כולל 4 קטגוריות: רטוריקה שמבקשת להיראות אובייקטיבית (שם); אזכור מחקר מדעי; שימוש במילים באנגלית; וציון שם בינלאומי. (3) באמצעות מפתח 'משלב' – בדקתי האם הסגנון הוא גבוה או לחילופין דיבורי ואף סלנגי (גיונסטון, 2012). (4) מפתח 'שליטה ופיקוח על אוכלוסייה' עלה באופן עצמאי מהטקסטים בעקבות חזרות משמעותיות שיוצרות רושם של ניסיון להרחיב את השפעת הדובר על הקורא ולהרשימו עם סמכות מקצועית. מפתח זה כולל 4 קטגוריות: אזכור משרד ממשלתי או מדיניות; גיוס סוכני שינוי שישפיעו על בעל משקל עודף; הרחבת השפעה על הקורא לטווח ארוך; ועידוד בעל משקל עודף למשטור ולפיקוח עצמי.

ברובד התוכן הגדרתי 5 מפתחות ניתוח בהתאם לחמישה נושאים שאופייניים לשיח ההגמוני על הגוף השמן, על פי ספרות המחקר או על פי חזרות משמעותיות בטקסטים. (1) מפתח 'זיקה בין שומן לחולי ותמותה' (מבוסס למשל על Flegal, 2005; Romero-Corral, 2006; Joshi, 2014; Lin, 2015; Peter, 2014; Lorenzini, 2016) – סימנתי היגדים שמצדדים בזיקה זו. (2) מפתח 'עידוד

²⁷ על פי דברי דובר משרד הבריאות מ-3.5.16, דובר קופת חולים 'מכבי' מ-5.16.4, ודוברת קופת חולים 'כללית' מ-3.5.16.

לפעילות גופנית (למשל על פי Wessel, Arant et al., 2004: 2005: Harvard Health Letter) – סימנתי היגדים שמדרבנים בעלי משקל עודף לעסוק בספורט. (3) מפתח 'הרזייה' – סימנתי אמירות שמחזקות את התפישה שניתן לשנות גוף שמן לרזה. (4) מפתח 'הטלת אחריות על השמנים' (למשל, על פי Thomson, 2009: Murray, 2008: Duncan & Klos, 2014) – סימנתי אמירות שמטילות על השמנים את האחריות למצבם. (5) מפתח 'סבל' – איתרתי אמירות שקושרות שומן עם סבל. בשלב השני, עקבתי אחר תדירות הופעתם של המפתחות בטקסט, אופן הופעתם, צמידותם למפתח אחר, וחשיפת המשמעות הנובעת מכך. שתי טבלאות שמסכמות את הניתוח מצורפות לעבודה ומסומנות כנספח א-1 ו-א-3.

אמות המידה לבחירת הכתבות שנותחו הן: (1) נגישות לכלל הציבור; (2) זמינות מהירה, קרי, הכתבה מופיעה בעמוד הראשי באתר תחת נושא שקשור בהשמנה או בדיאטה; (3) לחילופין, הכתבה עולה בתוצאות ראשונות כשמציבים במנוע החיפוש של אתר הארגון מילות מפתח כמו 'השמנה', 'דיאטה' או 'עודף משקל'; (4) הכתבה מכילה יותר משתי פסקאות בנושא שומן. בדרך זו נאספו לניתוח 30 כתבות, 10 מכל אחד מאתרי שלושת הגופים – משרד הבריאות, קופת חולים 'כללית' וקופת חולים 'מכבי'.

בעקבות ניתוח הטקסטים שיפורט בהמשך הפרק, אני טוענת שהתכנים בנושא השמנה מבוססים על הפחדה ועל העלמת מידע חשוב שאם היה נחשף הוא היה מחליש את ההרתעה. ההפחדה מבוססת על קישור תמידי של שומן עם סבל, עם מחלות ועם סכנת חיים. זו הרתעה משמעותית שכוחה נשמר, בין השאר, בגלל החסרת מידע ממחקרים עכשוויים שמטילים ספק רב בקישור זה. השמנה מוצגת בטקסטים כבעיה שהפתרון העיקרי שמוצע עבורה הוא הפחתת משקל, ובהתאם לכך התכנים גדושים בדרבון של בעלי משקל עודף לרזות. זאת בניגוד לטענות במחקרים עכשוויים לפיהם מומלץ לבעלי משקל עודף (ולכל אדם) לאכול לפי תפריט תזונתי בריא, לאו דווקא לרזות, ולעסוק בקביעות בפעילות גופנית. זאת ועוד, לפי מחקרים שונים דיאטות הרזיה אינן מחזיקות לאורך זמן, ובלאו הכי אינן משפרות את הבריאות. גישה זו נעדרת מאתרי הרפואה הציבורית. בנוסף, אני טוענת שהתכנים מכוונים אנשים בעלי משקל עודף לפקח על עצמם ולמשטר את גופם באמצעות הנחיות של מדידה עצמית וחישוב ה-BMI,²⁸ ומעקב משקל אצל רופא המשפחה, גם בקרב ילדים. עוד עולה מהניתוח

²⁸ בהסתמך על המידע באתר משרד הבריאות מדרגות ה-BMI הן: משקל תקין 18.5-24.9; משקל יתר 25.0-29.9; השמנת יתר גדול או שווה ל-30. כתבה מספר 7 באתר משרד הבריאות.

שנעשה שימוש מופרז באמצעים רטוריים שמייצרים רושם של פטרוניות כלפי בעלי משקל עודף, ולפעמים משולבות בטקסטים פניות פוגעניות כלפיהם.

ממצאים

ניתוח הטקסטים באתרי הרפואה הציבורית מעלה שבאופן קבוע אותם מסרים נמסרים בסגנון שנע בין שידול להנחיית הקורא. לפיכך אציג את הניתוח משתי נקודות מבט: התבוננות על הרטוריקה, בה אעמוד על הסגנון; והתבוננות בתכנים דרכה אמפה את המסרים. בהתאם לכך חלק זה מחולק לשניים, ניתוח הרובד הרטורי וניתוח הרובד התוכני.

הרובד הרטורי - מניפולציה של שכנוע

מאליו ברור, שכל כותב משתדל שמסריו ישכנעו את הקורא, וכלל זה חל כמובן גם על הטקסטים באתרי הרפואה הציבורית. עם זאת, כשנעשה שימוש מרובה, חוזר ונשנה, בכלים רטוריים מגוונים בעלי אפקט דומה, הרי שאפשר לראות בתופעה זו מגמה מובהקת שמאפיינת רטוריקה של שיח מסוים. העובדה המעניינת היא שלעיתים מתגלים בטקסטים כלים רטוריים שנראים מנוגדים אך הם יוצרים אפקט זהה – הגברת השכנוע של המסר. כפי שאראה בסעיף זה, מצד אחד נעשה שימוש בסגנון כתיבה חד-משמעי, אובייקטיבי ומדעי, ומצד שני נעשה שימוש במשלב נמוך ובסלנג.

סגנון כתיבה חד-משמעי, אובייקטיבי וכמו-מדעי

המאפיין הבולט ביותר מבחינה רטורית הוא סגנון כתיבה חד-משמעי וכמו-מדעי שיוצר רושם שהתכנים הם אבסולוטיים, אמינים ונכונים. רושם זה נבנה בעזרת 2 צורות סגנוניות. הראשון הוא סגנון שאני מכנה "לשון של טקסט סגור" והשני, אותו אדגים בהמשך, הוא סגנון שאני מכנה 'כתיבה בז'אנר מדעי'. 'לשון של טקסט סגור' הוא סגנון שיוצר רושם שהתוכן בהיגד הוא 'סגור', כלומר, אין לערער עליו משום שהוא אמיתי, נכון ועובדתי. מכיוון שסגנון זה שולט בטקסטים (ר' נספח א'-1) חשוב לעמוד על שבעת מרכיביו שנמצאו בטקסטים:

1) לשון מכלילה או לשון רבים, שמטרתן להדגיש שהפעולה אופיינית לאנשים רבים והיא שכיחה.
 2) מילות וודאות, שמטרתן לבטא "ביטחון בנכונות הטענה" שכן "השימוש בצורות... [ש]מלמדות על ביטחון יכול להיות דרך להניא מישהו מוויכוח" (גיונסטון, 2012, 75).

3) הנחיה/המלצה/הוראה של הכותב, שתורמים לנימה אדנותית וביקורתית כלפי הקורא, וממצבים אותו בעמדה של אדם מונהג ומנוהל.

- 4) ביטוי שיפוטי או ערכי, שמעיד על מידת נכונות או חשיבות הרעיון שמובע בטקסט.
- 5) הסבר מובן או סתום או דוגמאות, מהם משתמע שהקורא מקבל מידע מכותב בעל ידע (וכוח), והם תורמים לשמירה על מבנה של מערכת יחסים בין מחבר לקורא, שדומה למערכת יחסים של הורה-וילד או מורה-ותלמיד.
- 6) צימודים של שאלה-תשובה, מהם משתמע מה מתאים, מה אפשר ומותר לשאול, והם מספקים מענה חד משמעי לשאלה שנשאלה על ידי הכותב.
- 7) הצגת עמדת הדובר ביחס להיגד – ביטוי שמציג נקיטת עמדה ברורה וגלויה של הכותב ביחס לרעיון המבוטא בטקסט. לפי גיונסטון, לסוג זה נוסף תפקיד של שינוי יחס הקורא לכתוב והבנייה של יחסים מסוימים בין הקורא לכותב, וגם ארגון השיח על ידי הדגשת מסר חשוב או תחמת גבולות השיח (גיונסטון, 2012, 174).

הציטוט הבא מדגים חלק מהאמצעים הללו. הוא נלקח מאתר 'מכבי', מכתבה שעוסקת בהשמנת ילדים ומנחה ומכוון הורים כך שישמרו או יפחיתו את משקל ילדיהם. האמצעים הלשוניים בסגנון 'טקסט סגור' מסומנים בסוגריים מרובעים:

- כיוון שההורים הם אלו שקונים את המזון, מבשלים אותו ומחליטים היכן אוכלים [הכללה], יש להם השפעה רבה [וודאות] על תזונת ילדם. לעיתים אפילו שינויים קטנים עשויים להניב שינוי משמעותי [ביטוי ערכי/שיפוטי] במשקל הילד [כל המשפט הוא הסבר, כלומר, מתן ידע].
- הרבו [הנחיה] ברכישת פירות וירקות טריים. הימנעו [הנחיה] מרכישת חטיפים, קרקרים ומזון מוכן שעתיר בשומן ובסוכרים. החזיקו [הנחיה] חטיפי בריאות ואל תשתמשו [הנחיה] במזון כגמול למשהו.
- הגבילו [הנחיה] שתיית משקאות קלים, כולל אלו שמכילים אחוז מסוים של מיץ פירות. משקאות אלה כמעט שאינם מכילים רכיבים תזונתיים בריאים אך מכילים הרבה מאוד קלוריות [הסבר]. הם גם גורמים לילד להרגיש מלא מכדי לאכול מזונות בריאים יותר [הסבר]. תנו דוגמה אישית [הנחיה] על ידי שתייה מרובה של מים.²⁹

הצורה הסגנונית השנייה שמגבירה את השכנוע של המסרים ואשר רווחת בטקסטים היא כתיבה בז'אנר מדעי. אמנם הטקסטים באתרים אלו מכוונים לציבור הרחב אך הם משופעים במאפיינים של כתיבה כמו-מדעית שנפוצה במאמרים מדעיים, ותורמים על כן ליצירת הרושם שנמסרים מסרים שהם מבוססים עובדתית, ושמדובר בטקסט מקצועי, מוכח ואמין. לסגנון זה קראתי "כתיבה בז'אנר מדעי" והיא מופיעה בטקסטים ב-4 צורות. שילוב ארבעתן יוצר רושם שמדובר

²⁹ כתבה מספר 9 ב'מכבי' – "השמנת ילדים", ללא שם מחבר, http://www.maccabi4u.co.il/23516-he/Maccabi.aspx?TabId=23518_23519_23520, נדלה בתאריך 13.12.15.

בכותב שבקיא בטקסטים מדעיים, מתבסס על ידע מחקרי רלבנטי מהעולם ומציג את העובדות כפי שהן ללא שיפוט מצדו. סגנון זה מנסה לייצר מצג אובייקטיבי בניגוד לקודם שהכיל ביטויים שיפוטניים ואת עמדת הדובר. יחד עם זאת, שתי הצורות הסגנוניות קיימות בטקסטים והן תורמות לרושם אחיד. מארבע הצורות של 'כתיבה בז'אנר מדעי' מעניין במיוחד לעמוד על שני הראשונים: 1) שימוש במילים 'מחקר' או 'נתונים'; 2) שימוש בכתיבה אימפרסונאלית; 3) אזכור מושג באנגלית; ו-4) אזכור מדינה מערבית או גורם מחו"ל.

צורה מס' 1 – שימוש במילים כמו 'מחקר' או 'נתונים', לעיתים בשילוב מספרים או טבלאות. שימוש זה יוצר רושם שהכתוב נשען על מידע אבסולוטי ואובייקטיבי. לכאורה נדמה שטקסט שמוזכר בו מחקר כלשהו מאפשר העמקה נוספת ומציג הוכחות לנאמר, אך הטקסטים באתרי הרפואה הציבורית רק לובשים כסות מדעית, שכן במרבית המקרים משפטים עם מילים מסוג זה לא קושרו למקור ביבליוגרפי שדרכו ניתן להתחקות אחר המחקר הנרמז. גם שילוב מספרים או טבלאות וגרפים בטקסטים תורמת ליצירת אפקט של תוכן אובייקטיבי שאופייני לכתיבה מדעית. הסיבה לכך לפי לבנת היא ש"למספרים יש שתי תכונות המעניקות להם את מעמדם הנוכחי במדע: דיוק ואוניברסאליות... [ו] הם נתפסים כמצטיינים בשקיפות המאפשרת להם 'לדבר בעד עצמם'. הכמותיות יוצרת שיח ממושטר, המסייע לייצר ידע שאינו תלוי בזהות האנשים המייצרים אותו. ידע כזה נתפס כ'אובייקטיבי'" (לבנת, 2010, 123).

צורה מס' 2 היא מעניינת במיוחד: שימוש בשפה אימפרסונאלית שמאפשרת "להימנע מציון מפורש של מבצע הפעולה... [ויש לה] תפקיד מרכזי בלשון המדעית, מאחר... [שהיא זו שמאפשרת] לעצב 'רטוריקה של אובייקטיביות'" (לבנת, 2006, 88). רטוריקה כזו היא יצירת "רושם של 'דיווח על עובדות' [והיא] מציבה בקדמת הבמה את ה'עובדות' ולא את הדובר" (לבנת, 2010, 125), [ומציגה את] המחקר כאובייקט נפרד מן החוקר" (לבנת, 2010, 126). לדברי לבנת, למוסכמה זו יש שורש שנעוץ "במיתוסים הקשורים בעבודה המדעית – האמונה כאילו העובדות, הנתונים או הממצאים יכולים 'לדבר בעד עצמם', וכאילו המחקר המדעי הוא ישות עצמאית הניתנת להפרדה מן החוקר... ההימנעות מציון מעורבותו של החוקר בפעולות השונות והקטנת נוכחותו בטקסט משרתות היטב את המיתוסים הללו. קיומם... נקשר באופן טבעי למחקר במדעי הטבע, אולם הסגנון ה'אובייקטיבי' הנובע מהם היה לסגנון המועדף גם במדעי החברה והרוח – תחומי דעת המתאפיינים בכך שמעמדה של האובייקטיביות כערך נמוך יותר בהם, ומקומו של החוקר אינו ניתן לביטול" (לבנת, 2006, 88).

צורה זו – שפה אימפרסונלית – יכולה לכלול אמצעים לשוניים מגוונים (לבנת, 2006, 88-89, וגם אצל ג'ונסטון, 2012, 73-74, 96) ומתוכם בחרתי לעקוב בטקסטים אחר ארבעה: א. הקטנת נוכחות הדובר בשיח; ב. השמטת הכותב; ג. שימוש בנושא שלא מבצע פעולה; ו-ד. צורה סבילה של הפועל.

ארבעת האמצעים האלו חוזרים חוזר ושנה בטקסטים והם תורמים ליצירת אפקט שמדובר בכותבים מהתחום המדעי או האקדמי ואשר מציגים לקוראים עובדות אובייקטיביות שעולות באופן טבעי מהעולם האמפירי ללא התערבות של הכותב. להלן ציטוט שמדגים כתיבה בז'אנר מדעי והוא נלקח מכתבה מאתר 'מכבי' שפונה לקוראים במטרה לשכנע אותם לבנות תפריט מזון מסוים. הצורות הסגנוניות האופייניות לז'אנר המדעי מסומנות בסוגריים מרובעים:

משרד החקלאות האמריקאי [גורם בינלאומי] שינה זה לא מכבר (ינואר 2011 [ציון תאריך שאופייני לכתובה אמינה ואקדמית]) את הלוגו המוכר של ההמלצות התזונתיות מפירמידה לצלחת. אבל לא רק הלוגו השתנה, יחד עימו השתנו מספר המלצות, בעיקר עקב מחקרים [אזכור מחקר] עדכניים וביקורת שספגה התפיסה הקודמת (לא הלוגו) מחוקרים [חוקרים] רבים ובראשם אנשי בית הספר לתזונה של אוניברסיטת הרווארד [גורם מחו"ל]... קיימות המלצות כלליות (משרד החקלאות האמריקאי, [גורם מחו"ל] דצמבר 2010 [ציון תאריך שאופייני לכתובה אמינה ואקדמית]) הנותנות קווים מנחים באשר לכמות הקלוריות היומית וממה הן אמורות לנבוע.³⁰

משלב נמוך וסלנג

שני הסגנונות – 'לשון טקסט סגור' ו'כתיבה בז'אנר מדעי' – דומים בדרך נוספת: שניהם עשויים להתאים לכתובה רשמית. אך באופן מפתיע הטקסטים מכילים גם סגנון שמנוגד לסגנון רשמי – משלב נמוך או סלנג – ובכל זאת הוא תורם לאותו אפקט, קרי, הגברת השכנוע של המסר בהתאם לסדר היום של הכותב, כפי שאראה בסעיף זה. בסגנון זה הכותב מתנסח באופן אותנטי, 'בגובה העיניים', לעיתים בגוף ראשון ומשתמש בשפה פשוטה ויומיומית. במניפולציה זו נעשה אמנם ויתור על לשון סמכותית, מרוחקת ורשמית של בעל ידע ועמדה בכירה, אך במקומה מיוצר קשר 'קרוב' בין הכותב לקורא, שלכאורה ממוקמים בעמדה זהה. אינטימיות מלאכותית זו עשויה להגביר את השכנוע של הטקסט והיא נשענת אולי על האמונה שקרבה חברית מעידה על היכרות של הכותב עם הקורא, והיא יכולה על כן להגביר את ההשפעה עליו. אני גם מקבלת את דברי ג'ונסטון שטוענת ביחס לכתובה כמו-אוראלית ש"בשיח פנים אל פנים יש לעיתים קרובות יותר 'מעורבות' של האנשים מאשר בסוגות מתוכננות יותר" (ג'ונסטון, 2012, 281), ועל כן ניתן למצוא בטקסטים כמו-אוראליים מאפיינים אוראליים (שם). הסבר זה מתאים גם לטקסטים הנדונים, שכן בחירה במשלב נמוך ובסלנג, אכן נדמית כניסיון להגביר את מעורבות הקורא ושידולו לבצע את הנחיות הכותב. בציטוט הבא למשל,

³⁰ עקרונות התזונה המאוזנת: 'הפירמידה שלי' או 'הצלחת שלי', אריאל אשל M.Sc., <http://www.maccabi4u.co.il/11846-26047-he/Maccabi.aspx> נדלה בתאריך 15.12.2012.

שורה אווירה כללית של סגנון זה, ונוצר רושם של שיח פנים אל פנים. היגדים שמנוסחים בלשון קרבה מודגשים בקו תחתון:

להתרגל לאכול טוב באמת -

מי באמת מגיע אל חוף המבטחים, אל המטרה הנכספת? כמו שכבר אמרו לכם בכל סיפור הצלחה אמיתי: אלו שמתמידים. אבל איך עושים את זה? בעיקר נושמים עמוק כשנהיה קשה, זוכרים ומזכירים לעצמכם את המטרה שלשמה יצאתם לדרך מלכתחילה, למה חשוב לכם לשנות הרגלי אכילה ומה תרוויחו מהמאמץ הזה. ובאמת, בחיי, אני נשבעת, בשלב מסוים זה הופך להיות פשוט יותר, ההרגל נהייה חלק מכם ומפסיק לאתגר אתכם ללא הרף. כי בשלב הזה הקיבה שלכם כבר קטנה יותר, ... כי הגוף באמת התרגל לאכול יותר ירקות (אל תגנחו - זה קורה!), כי אוכל תעשייתי באמת הופך להיות פחות טעים והשפעתו מורגשת ולא בקטע טוב. אבל, תזכרו שכל זה לוקח זמן.³¹

אל שלושת הסוגים עליהם הרחבתי מצטרף מאפיין סגנוני נוסף שתורם לאפקט של הגברת השכנוע: 'סמכות רפואית'. מאפיין זה מייצג מדיקליזציה של תופעת השומן, דהיינו, הצבתה כבעיה רפואית שיש להתמודד עמה באמצעים רפואיים והוא נבנה בשתי דרכים: הפניית הקורא לסמכות רפואית או אזכור של סמכות רפואית. לדרכים אלו יש גם משמעות תכנית, אך בחרתי לשלבם בניתוח הרובד הרטורי כי תפקידם בולט יותר ברובד הרטורי, בדומה לתפקידם של שלושת הסוגים לעיל. שתיהן תורמות ליצירת הרושם שהמידע וההמלצות לגולשים מיוחסים לסמכות מקצועית בתחומי הרפואה והתזונה מחד, ולמדיקליזציה של השומן מאידך. מדיקליזציה זו היא כה שכיחה בטקסטים עד שההתייחסות להשמנה הופכת לרוב להתייחסות למחלה. כך למשל נעשה שימוש בביטויים כמו: 'אבחנה' של דרגת ההשמנה; 'סימפטומים' של ההשמנה; ו'טיפולים' שונים, בין אם זה ביקור אצל רופא המשפחה או נטילת תרופות. אזכור של סמכות רפואית בכתבות על שומן נפוץ מאד בטקסטים והוא עשוי להופיע בציון מחבר הכתבה (כגון: ד"ר, M.Sc, רוקחת או דיאטנית קלינית), או בהפניית גולש עם משקל עודף למטפל ממקצועות הרפואה או התזונה. הדגשת הסמכות הרפואית מחזקת את הרושם שיוצר סגנון 'טקסט סגור' משום שיחד עמו היא תורמת להבניית מערכת יחסים של מטפל-מטופל, מחזקת את הקשר התלתי של המטופל במטפל, ומשתמע ממנה מי בעל הידע (והכוח) להנחות את המטופל.

³¹ כתבה מספר 3 ביכליתי - "למה אתם נשברים בדיאטה?", אדיב, http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/no_fun_diet.aspx, נדלה בתאריך 24.12.15.

בחלק זה עמדתי על המאפיינים הרטוריים הרווחים בטקסטים ואשר מחזקים את התכנים, כל אחד בדרך אחרת, אך יחד תורמים ליצירת רושם שמדובר באמת אחת לפיה יש לנהוג. בחלק הבא אציג את התכנים המרכיבים 'אמת' זו.

רובד התוכן

בחלק זה אציג ארבע מגמות שעולות מניתוח השיח באתרים: לעג לבעלי משקל עודף; משוואת שומן=סבל; התעלמות מטענות במחקרים עכשוויים; ומשטור האדם השמן.

לעג לבעלי משקל עודף

כפי שאראה בסעיף זה, הטקסטים מכילים פניות לקורא בנימה מקטינה, מתנשאת, מזלזלת ואף משפילה כלפי בעלי משקל עודף, לפעמים בשילוב סלנג או ביטוי מוקצן, ובסגנון הדומה לשיח ההגמוני הדכאני במדיה הפופולאריים. מכיוון שמדובר בטקסטים של אתרים רשמיים של ארגוני רפואה ציבורית גילוי זה הוא מאד מפתיע. שימוש בסגנון המקטין נמצא בדרך כלל בסמוך להיגד 'חינוכי' והרושם המתקבל הוא שהכותב אינו סומך על הידע, על האמונות או על חוזק רצונו ויכולת התמדתו של הקורא. הנושאים שמשולב בהם סגנון זה משתנים: עידוד לפעילות גופנית; שקילת ילדים; דרבון לעשיית דיאטה; הסבר לכישלון של הקורא בדיאטה; והוראות מפורטות כיצד מוטל על הקורא לשנות את הרגלי חייו במטרה לרזות. סגנון זה נעדר כליל מאתר משרד הבריאות אך מופיע ביותר ממחצית הטקסטים באתרים של 'מכבי' ו'הכללית'. אפשר לזהות בו שתי דרגות, ביטוי מתנשא, וחרף ממנו – ביטוי מלגלג. לרוב לא ניתן להפריד את הזן המתנשא מהזן הלועג משום שהם מופיעים יחד, ואז ההיגד בכללותו נוטה יותר לאדנות, או שנוטה יותר לזלזול בקורא.

באלו מקרים מופיע סגנון מתנשא או לועג? למשל, כאשר הכותב מתיימר לדעת את אורח חייו של הקורא ומבקרו לשלילה על כך; או כשמשתמע מהטקסט שהכותב יודע יותר טוב מהקורא מה עליו לעשות, ואף מתנבא מה יקרה לקורא בעתיד; או כשהכותב מצטייר כמישהו שמכיר את הגחמות ואת המניפולציות של הקורא וחושף את ניסיונותיו של הקורא לרמות; או כשמשתמע מהטקסט שלדעת הכותב יש לחנך את הקורא באופן מפורט; או כשהכותב מתערב בתחומי חייו הפרטיים של הקורא, שאינם קשורים לבריאות. להלן אציג שתי דוגמאות שממחישות את שני הזנים של הסגנון הזה.

הציטוט הבא למשל, נלקח מכתבה 'חינוכית' שמלמדת את הקורא את מנהגי האכילה הנכונים והנבונים בחג, ומטרתה לצמצם את אכילתו. נימת ההתנשאות הדידקטית נוכחת במופגן:

אם מדובר בהכנות לארוחת החג שהחלטתם לקיים אצלכם, תכננו את הכמויות עבור מספר האורחים הצפוי, מבלי להתחשב ב"מה יגידו". גם אין צורך בשלושים מנות שונות. בשאריות של

ארוחות חג רבות ניתן להאכיל לפחות פלוגה רעבה. ההסבר לכמויות המוגזמות "לא נורא, נאכל במשך ימי החג" אין לו על מה לסמוך, כי בפועל חלק גדול ממה שישאר ייזרק לפח. בנוסף, היענו בחיוב להצעות האורחים להביא תבשילים, אבל אך ורק על פי הצרכים (הנובעים מתכנון ארוחת החג) וההעדפות שלכם. ניתן לומר בעת הצורך "את זה כבר יש לנו, אבל בקבוק יין אדום יכול להיות נחמד"... מומלץ לאכול משהו קטן בריא לפני ארוחת החג, כדי לא להגיע רעבים ואז לטרוף עד אובדן החושים. אכילה עודפת רק תתרום לתחושת האשמה וללחץ גופני. מותר לומר "לא תודה" בחיידך. צריך לזכור את סיסמת הדיאטניות: "לביס השלישי יש בדיוק את הטעם של הביס הראשון".

אכלו לפי הפה ולא לפי העין.³²

ההתנשאות היומרבית באה לידי ביטוי לכל אורך הציטוט. כך למשל, הכותב 'יודע' איך הקורא מתנהל בדרך כלל בחגים והוא מחנכו כיצד לשפר את התנהגותו: עליו לתכנן את התפריט מראש וללא הפרזה מבלי להתחשב בדברים שיאמרו עליו אחרים כפי שהוא נוהג בדרך כלל. כך הכותב גם מצפה מהקורא שיפסיק לתת את תירוציו הרגילים כי אלו ממילא לא נכונים ('בפועל חלק גדול.. ייזרק לפח'). הכותב גם מלמד את הקורא כיצד לסרב בנימוס ומנפק לו תשובה כדוגמה ('...בקבוק יין יכול להיות נחמד" או "לא, תודה"). לבסוף, כחלק ממערכת היחסים של הורה-ילד הכותב מתרה בקורא לא להפריז באכילה ולא לאכול "לפי העין" כפי שהוא נוהג בדרך כלל. התנשאות הכותב כאן נחלקת לשניים: התערבות בתחומי חיים שאינם קשורים לשומן (איך לסרב בנימוס) או הפגנת נימה ידענית שמשתמע ממנה שהכותב מכיר את חולשותיו של הקורא ואת ניסיונותיו להתחמק והכותב מנסה למנוע אותם מראש.

הציטוט הבא מדגים כיצד הכותבת מלגלת בציניות (ומשתמשת בסלנג) על הקורא שנכשל בדיאטות חוזרות והוא נלקח מכתבה שמנחה אנשים עם משקל עודף כיצד להפחית ממשקלם:

דיאטה מהירה: איך להוריד 10 קילו בלי להתאמץ בכלל -

תשכחו מזה! אין, חוזרת, אין דבר כזה. אין "דיאטה מהירה", אין "דיאטות פלא"; אין "כדורים ממיסי שומן מחלב של עז הרים פרואנית"; ואין "תה מרזה מיוחד שעשוי משורש של ציפורן טיבטית ננסית שגדלה רק על המדרונות הצפוניים של ההימלאיה". ברוכים הבאים למציאות...³³

³² כתבה מספר 7 ב'מכבי', "תופעות הלוואי של החג: מתח, דיכאון ועליה במשקל", ללא שם מחבר, <http://www.maccabi4u.co.il/4468-he/Maccabi.aspx> נדלה בתאריך 27.1.16.

³³ כתבה מספר 4 ב'כללית' - "דיאטה מהירה: איך להוריד 10 קילו בלי להתאמץ בכלל", ד"ר גילאון, דיאטנית קלינית, <http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/dietmyths.aspx> נדלה בתאריך 24.12.15.

גם אם נמצא הגיון במסר שבציטוט זה – אין דיאטה מהירה – הרי שהדברים יכולים להיאמר אחרת ועדיין להעביר מסר זהה. באופן מפתיע מתברר אם כך, שהתייחסות לועגת לבעלי גוף שמן שרוחת במדיה הפופולאריים מופיעה גם באתר רשמי של ארגון שאמון על בריאות הציבור.

משוואת שומן = סבל

משוואת שומן=סבל היא המגמה השנייה העולה מהתכנים. הטקסטים משופעים³⁴ בביטויים מוקצנים שקושרים השמנה עם ערך של סבל, או מציגים שומן בניגוד לאושר. לרוב מדובר בצימוד לשוני של שומן עם המילה 'סבל', כמו למשל במילים 'סובל מהשמנה', או 'סובל מעודף משקל', למרות שלא מדובר בטקסט על מחלה או על כאבים. במילים אחרות, שומן מוגדר כמצב של מצוקה שסובלים ממנה, כבעיה עמה יש להתמודד ואשר צריכה להיפתר. בשום מקום בקורפוס המחקרי לא עלתה אפשרות שבעל משקל עודף מרוצה מעצמו וממצבו. גם כשנמצאה כתבה בודדת שלפיה ניתן ליהנות מגוף שמן, הרי שהרושם המתקבל מקריאתה הוא שיש 'לגלות' לבעלי גוף שמן שניתן ליהנות מגופם כי בוודאי שאינם מודעים לכך.³⁵ זאת ועוד, בצימוד הרווח 'סובל מהשמנה' ניתן לראות הבניית זהות של האדם השמן, שכן ייחוס סבל לאדם שמן מרחיבה את זהותו מ'סתם' אדם שמן לאדם במצוקה. לעיתים, המשוואה שומן=סבל מקבלת חיזוק מהזווית ההפוכה, כלומר, כאשר שומן מנוגד לערך של שמחה ומוצגת משוואה של רזון=אושר. הציטוט הבא למשל, נלקח מכתבה שמלמדת הורים לילדים שמנים כיצד לעזור לילדיהם לשנות הרגלי חיים, והוא מדגים כיצד משויך לרזון ערך של אושר: "השינוי של משקל ילדכם נמצא בידכם ונקיטת צעדים מתאימים תסב אושר הן להם והן לכם."³⁶ מעניין שגם הממצאים מניתוח הממד החזותי בטקסטים תומכים במשוואה רזון=אושר (ר' נספח א'-2), שכן ההבעה של רוב הדמויות הרזות היא מחויכת באופן מובהק, ואילו זו של בעלי גוף שמן היא לעיתים שלילית, לעיתים סתמית ולעיתים חיובית, אך לא מחויכת באופן מובהק. תפקידה של המשוואה שומן=סבל הוא חשוב משום שהוא מהווה אחד מהנימוקים העיקריים שעל בסיסם הכותבים מדרבנים בעלי משקל עודף להפחית ממשקם.

התעלמות מטענות במחקרים עכשוויים

בסעיף זה אעמוד על המגמה השלישית הבולטת בתכנים – התעלמות מטענות שעולות ממחקרים רפואיים בעשורים האחרונים. הטענות האלו שפורטו בראשית פרק זה מערערות על (1) הזיקה החד-

³⁴ ביותר ממחצית הכתבות באתרי 'כללית' ו'מכבי', ובכתבה אחת במשרד הבריאות. ר' נספח א'-1.

³⁵ כתבה מספר 3 ב'מכבי' – "לאהוב את הגוף שלכם", אשל, <http://www.maccabi4u.co.il/25092-M.Sc>, he/Maccabi.aspx, נדלה בתאריך 14.12.15.

³⁶ כתבה מספר 2 ב'מכבי' – "יורדים מעודף משקל", שהרבני, רוזנברג, שטרן, מיכאליס-גרינולד, דיאטניו, <http://www.maccabi4u.co.il/12557-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 1.7.15.

משמעות בין שומן לחולי ולתמותה; 2) על היתרון בדיאטת הרזייה כמשפרת את הבריאות; ו-3) על ההישענות על מדד ה-BMI כמנבא חולי. להלן אראה שהתכנים המוצגים בטקסטים סותרים או מתעלמים מהטענות הללו.

קישור שומן לחולי ולתמותה מוקדמת – בכל הטקסטים שומן מקושר לחולי ולתמותה מוקדמת ועל כן ציינתי שהאווירה הכללית היא של איום והרתעה. הנה דוגמה: "השמנה מעלה את הסיכון לפתח מצבים מסכני חיים כמו: סוכרת סוג 2, מחלות לב, סוגים מסוימים של סרטן (סרטן השד וסרטן המעי) ושבץ. בנוסף, השמנה פוגעת באיכות החיים ועלולה לגרום לדיכאון ברמה חמורה".³⁷ לא רק ששומן מקושר עם חולי אלא שהשמנה מוצגת כמחלה שדורשת טיפול, בהמשך למגמת המדיקליזציה שהזכרתי. הצהרות כאלה מוצגות באופן ברור: "זכרו שהשמנת יתר היא סוג של מחלה כרונית הדורשת טיפול תמידי מתמשך, ולא זבנג וגמרנו".³⁸

זו הגישה היחידה לזיקה בין שומן לחולי שמוצגת בטקסטים, ואין אזכור למחלוקת של החוקרים בסוגיה זו. התופעה הזו מהווה התעלמות בוטה מגישה מתחרה שקיימת כבר משנת 1999, למרות שהמלצה אחרת של החוקרים הביקורתיים דווקא כן נוכחת בטקסטים – עידוד לפעילות גופנית. ההמרצה לעסוק בספורט מופיעה בטקסטים בדרך כלל בסמיכות להמלצה להפחית משקל והיא מוצעת כעזר לפיתרון בעיית ההשמנה. מהשוואה בין שני מסרים דומיננטיים בטקסטים – זיקה בין שומן לחולי ודרבון לעסוק בפעילות גופנית – ניתן ללמוד שקיים ידע שניזון ממחקרים עדכניים, אך רק חלק ממנו נחשף בטקסט.

דיאטה כמשפרת בריאות – הטקסטים גדושים בשכנוע ודרבון בעלי משקל עודף לרזות, משופעים בהנחיות לאכילה לפי פירמידת המזון, ומדריכים כיצד לבצע דיאטה. הרושם הכללי המתקבל הוא שמשומן עודף יש להיפטר, שהאדם השמן אחראי למשקלו, שבעלי המשקל העודף מסוגלים להתמיד בדיאטה ויכולים לרזות. כל זאת תוך התעלמות מהמחלוקות בדבר התועלת בהרזיה כמתכון לריפוי אדם שמן או בדבר סיכויי ההצלחה בדיאטה או בשמירתה לאורך זמן. לעיתים, מחלוקות בתחום רפואי ומדעי או מידע חדש שהתגלה בשנים האחרונות דווקא מוצגים בטקסטים, כמו הצגת הסתייגות

³⁷ מופיע בכתבה מספר 1 ב'מכבי' – "השמנה (Obesity)", ללא שם מחבר, <http://www.maccabi4u.co.il/23410-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 10.12.15.

³⁸ מופיע בכתבה מספר 8 ב'מכבי' – מיתוסים ואמיתות על משקל, אוכל ופעילות גופנית, אשל, M.Sc, <http://www.maccabi4u.co.il/22154-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 13.12.15.

ביחס לצריכת חלב ומוצריו,³⁹ או מחלוקת בדבר מתן תרופה מסוימת לילדים עם כולסטרול גבוה.⁴⁰ בסוגיה של דיאטה כמשפרת את בריאותו של האדם השמן עם זאת, קיימת התעלמות ממחלוקת קיימת ודיאטה מוצגת כפתרון הקסם האולטימטיבי.

זאת ועוד, אחת מההמלצות הרווחות במחקרים העכשוויים (והביקורתיים) היא לעודד בעלי גוף שמן לצרוך תפריט בריא ותזונה מאוזנת, אך מסר זה מופיע במקרים פחותים בהרבה מאשר מסר הדרבון לדיאטת הרזייה, ובטקסטים דווקא בולטת ההתעקשות שאנשים שמנים צריכים לאמץ תפריט הרזייה. לא ברור מדוע מודגשת בטקסטים חשיבות הפעילות הגופנית אך נשכח המסר של תזונה בריאה ומאוזנת, שמוחלף בעידוד להרזיה. חלק מהתשובה טמון בוודאי בכך שהשיח באתרי הרפואה הציבורית משקף חלק מהמסרים שבשיח על הגוף השמן במדיה הפופולאריים, בהם רווחים הטפה לרזון ועידוד לפעילות גופנית. נימוק נוסף הוא הפן הכלכלי של התופעה, שכן רבים מרוויחים מריבוי דיאטות: סדנאות לירידה במשקל בקופות החולים; אנשי מקצוע התזונה; דיאטניות; מנתחים וחדרי הניתוחים הבריאטרים. בנוסף, ההתעקשות ביחס להרזיה תואמת את אידיאל הרזון שאופייני לשיח ההגמוני על הגוף השמן, שאף לו יש פן כלכלי. גורמים שונים במשק מרוויחים מכך: תעשיות המזון שמציגות תדיר מוצרים דלי קלוריות או דלי שומן; קבוצות של אימון גופני; אולמות כושר; מאמני כושר; סוחרים באביזרי ספורט; ותעשיות דיאטות שונות שמשווקות אבקות, משקאות ומוצרים מרזים אחרים.

הישענות על מדד ה-BMI כמנבא חולי – הטענה השלישית הרווחת במחקרים עכשוויים היא שלא ניתן להתבסס באופן חד-משמעי על מדד ה-BMI כמנבא בריאות או חולי ואף היא זוכה להתעלמות מוחלטת בטקסטים. יתרה מכך, בעלי משקל עודף והורים לילדים שמנים נקראים למדוד (גובה ומשקל) את עצמם ואת ילדיהם ולחשב את ה-BMI שלהם כדי לדעת באיזו מדרגת משקל הם נמצאים. נוסף לכך, בכל עמודי הכתבות משובץ כפתור לחיץ שמוביל למחשבון BMI, שמאבחן לאיזו מדרגת BMI משתייך הקורא שהכניס את נתוני גובהו ומשקלו למחשבון. הדרבון לרזות משולב בדרך כלל באמירות שמטרתן לשנות את גופו של האדם השמן, ולגרום לו להגיע למשקל 'יתקין' כדי לשמור על בריאותו,

³⁹ הסתייגות ממוצרי חלב מוצגת בכתבה מספר 5 ב'מכבי' ('מייתוסים ואמיתות על משקל, אוכל ופעילות גופנית', אשל, M.Sc., <http://www.maccabi4u.co.il/22154-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 13.12.15): "אגב, כפי שעולה ממחקרים מדעיים רבים שפורסמו בשנים האחרונות, החלב אינו כה בריא ומושלם כפי שהצטייר בעבר", וגם בכתבה מספר 10 ב'מכבי' ('עקרונות התזונה המאוזנת: הפירמידה שלי או 'הצלחת שלי?', אשל, M.Sc - <http://www.maccabi4u.co.il/11846-26047-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 27.1.16): "מוצרי חלב כבר לא כל כך מומלצים".

⁴⁰ הסתייגות ממתן תרופה מסוימת לילדים מוצגת בכתבה מספר 9 ב'מכבי' ('השמנת ילדים', ללא שם מחבר, http://www.maccabi4u.co.il/23516-he/Maccabi.aspx?TabId=23518_23519_23520, נדלה בתאריך 13.12.15): מתן תרופת סטאטין לילדים בגלל רמת כולסטרול גבוהה הוא נושא שנוי במחלוקת בקהילה הרפואית בשל היעדר די מחקרים.

ושאלת תקינות משקלו של אדם מוכרעת בטקסטים לפי מדרגת ה-BMI אליה הוא משויך. ההסתמכות על מדד זה לניבוי בריאותו של אדם היא גורפת עד כדי כך, שהטקסטים מכילים גם המלצות חד-משמעיות להתחיל במעקב אחר המשקל לפי המדד כבר מהילדות, כמו למשל בפניה להורים: "חשוב לקחת את הילד לבדיקת התפתחות אצל רופא הילדים לפחות פעם בשנה. הרופא ימדוד את הגובה והמשקל ויחשב את מדד מסת הגוף (BMI). עלייה במדד ה-BMI... מהווה סימן אפשרי לכך שהילד נמצא בסיכון להשמנה".⁴¹

שלושת הנושאים הללו שרווחים בטקסטים של אתרי הרפואה הציבורית – קישור שומן לחולי ולתמותה מוקדמת, דיאטה כמשפרת בריאות והישענות על מדד ה-BMI כמנבא חולי – משקפים התעלמות מוחלטת ממחקרים עכשוויים. כך נוצר פרדוקס שכן למרות שראינו שהרטוריקה מנסה להבנות את האתרים האלה כמדעיים, סמכותיים ומעודכנים הרי שמסקנות של מחקרים עדכניים נעדרות מהם, והם ממשיכים לקדם סדר יום שמאפיין יותר את השיח הפופולארי בנושא ההשמנה.

משטור האדם השמן

המגמה הרביעית הבולטת בתכנים היא ניסיון למשטר את האדם השמן ולעודד אותו לפיקוח עצמי כדי שממדי גופו יתכנסו לגודל ה'יתקין'. משטור זה בא לידי ביטוי בהמרצה למעקב ולקטלוג גופו של האדם ושל הילד בעזרת שלושה גורמים: האדם עצמו; משרד הבריאות; ובעלי מקצוע שונים ש'מגוייסיים' על ידי משרד הבריאות ואשר אותם אני מכנה 'סוכני שינוי'.

הגורם הראשון, פיקוח על ידי האדם השמן עצמו, כלומר, פיקוח עצמי, מוצג כערך חיובי שיש לשאוף אליו והוא מופיע בטקסטים בשתי צורות: במסרים כתובים או בכפתור לחיץ של מחשבון BMI. הנה מסר כזה – להישקל כל יום – מתוך כתבה שמדרבנת את האדם שרוצה לרזות:

רוצים לרזות? עלו על המשקל!

אולי קראתם או אמרו לכם שאם תבצעו את הפעולה הזו בתדירות גבוהה דווקא תזיקו לניסיונות ההרזיה שלכם, אבל מתוצאות של מחקר חדש מתברר: מומלץ לכם להישקל בכל יום, ועדיף אחרי שקמתם מהשינה... איך שקילה יומית עוזרת? בין היתר היא גורמת לך "להעניש" את עצמך על התנהגויות שפוגעות בירידה במשקל, כדי שתיגמל מהן.⁴²

⁴¹ כתבה מספר 9 ב'מכבי' – "השמנת ילדים", ללא שם מחבר, http://www.maccabi4u.co.il/23516-he/Maccabi.aspx?TabId=23518_23519_23520, נדלה בתאריך 13.12.15.

⁴² כתבה מס' 6 באתר 'הכללית', "רוצים לרזות? עלו על המשקל", ד"ר דנה פלורנטיין http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/daily_weighing.aspx נדלה בתאריך 24.12.15. באופן חריג לינק בכתבה מפנה למקור המחקרי שמוסקר בכתבה זו.

נוסף לדרבון למעקב ולפיקוח עצמי, קטע זה משקף אלמנט נוסף שאופייני לטקסטים – הרחבת השפעה – שכן בהמרצה לפעולה יומיומית (שקילה עצמית) אני רואה ניסיון להרחיב את ההשפעה של הממסד הרפואי על האדם השמן בהיבט של הזמן, כלומר, הפיכת הפיקוח ליומיומי. במקומות אחרים בטקסטים הניסיון להשפיע על האדם השמן אף מתפשט למשך החיים, שכן מצופה ממנו שישנה כליל ולתמיד את אורחות חייו בהתאמה להמלצות הממסד הרפואי: כי "לשם השגת משקל תקין ושמירתו לאורך זמן נדרש שינוי באורח החיים".⁴³ זאת ועוד, בציטוט שלמעלה נעשה שימוש מפתיע במילה 'להעניש' ש'מתפקדתי' כנימוק לשקילה עצמית והוא משקף היטב את הגישה המחמירה והקפדנית כלפי בעלי משקל עודף באתרי הרפואה הציבורית.

הצורה השנייה שבאמצעותה מעודדים את הקוראים לפיקוח עצמי היא שילוב של כפתור לחיצה של מחשבון שמחשב את ה-BMI של הקורא באופן מידי. לדוגמה: "בעזרת מחשבון ה-BMI תוכלו לגלות האם אתם סובלים מעודף משקל או מתת משקל ותקבלו המלצות המותאמות למצבכם. כל מה שצריך לעשות זה להכניס גיל, משקל וגובה".⁴⁴ בשלב ראשון על הקורא לבחור 'זכר' או 'נקבה' ולציין את גילו, בשלב שני – לציין את משקלו, בשלב שלישי – את גובהו, ובשלב רביעי – ללחוץ על כפתור 'חשב את ה-BMI שלי'. בסיום מתקבל חיווי שממוקם על סולם שנע מ'מת-משקלי', דרך 'משקל תקין' ועד 'השמנה' והמיון מסתיים. לתשובה שמתקבלת מצורף הסבר שמתייחס ל'מצבו' של הקורא ומה עליו לעשות כתוצאה מכך. בתהליך זה הקורא מוגדר ומוסב למין ולמספר ומסתכם לתוצאה ב'תרגיל חשבונאי' בעוד שלא נלקחים בחשבון פרמטרים אחרים שמשפיעים על הערכת בריאותו של הקורא, כמו מידת הפעילות הגופנית, או האם קיים רקע של עישון. לעיתים, העידוד למדידה מספרית מתגבר בדרבון למדידה עצמית נוספת: "רצוי למדוד גם את היקף המותניים כדי להשלים את המידע הנאסף על ידי מדידת ה-BMI".⁴⁵ באופנים אלו הערכת האדם השמן הופכת לעניין מתמטי גרידא והשאיפה לצבירת ידע על האדם, עליה הצביע פוקו, לכאורה 'באה על סיפוקה'.

הגורם השני שמפקח על גופו של האדם מילדותו הוא משרד הבריאות, ופיקוח זה נקרא 'ניטור' בשפה של אתר משרד הבריאות. כך לדוגמה נכתב: "ניטור ההשמנה באוכלוסייה והערכת המגמות בהשמנה מתבצע במרכז הלאומי לבקרת מחלות",⁴⁶ וגם כאן שומן נקשר לחולי. המעקב

⁴³ כתבה מספר 5 ב'מכבי', "מיתוסים ואמיתות על משקל, אוכל ופעילות גופנית", אשל, M.Sc.,
http://www.maccabi4u.co.il/22154-he/Maccabi.aspx, נדלה בתאריך 13.12.15.

⁴⁴ http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/BMI_Calculator.aspx, נדלה בתאריך 24.12.15.

⁴⁵ כתבה מספר 9 באתר 'משרד הבריאות',
http://www.health.gov.il/Subjects/HealthyIsrael/subjects/Obesity_Prevention/Pages/default.aspx, נדלה בתאריך 13.12.15.

⁴⁶ כתבה מספר 4 באתר 'משרד הבריאות'. "ניטור השמנה בסקרי בריאות לאומיים תקופתיים", ללא שם מחבר,
http://www.health.gov.il/UnitsOffice/ICDC/HealthAndLifestyle/Overweight_Obesity/Pages/ObesityInH
ealthSurvey.aspx, נדלה בתאריך 25.11.15.

השיטתי על גדילתו ומשקלו של האזרח מילדותו הוא אחד מיעדי המשרד: "מניעת העלייה בשיעור ההשמנה עם הגיל מהווה יעד חשוב של מערכת הבריאות והחינוך יחד. ניצול הכניסה לבית ספר כחלקן ההזדמנות לבלימת הנטייה הגוברת להשמנה הינו הן אתגר והן הזדמנות עבורנו".⁴⁷

כדי להשיג את היעד הזה משרד הבריאות, בשיתוף עם משרד החינוך, עוקב אחר נתוני הגדילה של כל התלמידים ברחבי המדינה, בפילוח לפי גיל, מין וסוג אוכלוסייה (ערבית/יהודית למשל). המעקב אחר גופם של הילדים ואיסוף ידע רב עליהם באופן קבוע נעשה ללא מתן בחירה לתלמידים או להוריהם.⁴⁸ בסיכום דו"ח הגדילה של התלמידים שמוצג באתר נכתב: "הנתונים המוצגים בדו"ח זה מצדיקים מחדש את הצורך בהפעלה ויישום של התוכנית הלאומית לחיים פעילים ובריאים 'אפשרי בריא', המובלת על ידי משרדי הבריאות והחינוך והספורט... התוצאות המפורטות בדו"ח יהוו אחד הכלים למעקב אחר הצלחת התוכנית" (שם). מכאן עולה שאיסוף הנתונים על גופו של התלמיד משמשים כמדד להצלחת מדיניות המשרד וזו בוודאי אחת הסיבות שהמשרד מייחס חשיבות רבה לאיסוף זה. כדאי לבדוק בעתיד אם הנסיגה של משרד החינוך משותפות זו תשנה את התמונה.

הגורם השלישי באמצעותו מפקח גופו של הילד או של האדם השמן הם סוכני שינוי 'שמגויסים' על ידי משרד הבריאות ואשר כוללים את קופות החולים, הרופאים, הדיאטניות/ים, אחיות בריאות הציבור בבתי הספר ואפילו הורים לילדים. אני רואה ב'גיוס' זה ניסיון להרחיב את ההשפעה של הממסד הרפואי על גופו של האדם השמן במרחבים גיאוגרפיים שונים, פרטיים וציבוריים כאחד – במרפאת הרופא, בבית הספר ובבית. במחקר עתידי אפשר לבדוק את ההשלכות החברתיות והפסיכולוגיות של מהלך זה. כך נמצאו בטקסטים עקבות רבים של גיוס 'סוכנים' שונים. הנה דוגמה להבעת תודה ל'סוכנים' שממוקמים בבתי הספר: "ברצוננו להביע תודה לאחיות בריאות הציבור העובדות בבתי הספר ושאר צוות שירות בריאות לתלמיד על ביצוע בדיקות הגדילה [לתלמידים]".⁴⁹ משרד הבריאות מגייס גם את קופות החולים ועובדיהן, פעולה שחושפת את הפן הכלכלי של התהליך שמראה כי לקופות החולים 'משתלם' ליישם את תוכנית המשרד: "[התוכנית

⁴⁷ כתבה מספר 8 באתר 'משרד הבריאות', ניתוני בדיקות גדילה של תלמידי בתי ספר בישראל, תשע"ג, רובין, חונוביץ, שטל, יערי וגרוטו, <https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/Gdila-school-2010-2012.pdf>, נדלה בתאריך 31.1.16.

⁴⁸ לאחרונה יצא משרד החינוך באיסור לשקול תלמידים מפאת 'תחושת הבושה שההליך גורם לילדים' - <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/748/122.html>, נדלה בתאריך 15.9.16.

⁴⁹ כתבה מספר 8 באתר 'משרד הבריאות', ניתוני בדיקות גדילה של תלמידי בתי ספר בישראל, תשע"ג, רובין, חונוביץ, שטל, יערי וגרוטו, <https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/Gdila-school-2010-2012.pdf>, נדלה בתאריך 31.1.16.

כוללת] מתן תמריצים לקופות החולים כדי שיוסיפו צוות מקדם בריאות לשורותיהן ויעודדו השתתפות בסדנאות להפחתת משקל⁵⁰. לבסוף, גם הורים מגויסים לפקח על גופם של ילדיהם:

מניעת השמנה בקרב ילדים

צעדים שיסייעו למניעת השמנה אצל ילדים:

הקפידו על ביצוע בדיקת התפתחות לפחות אחת לשנה. חשוב לקחת את הילד לבדיקת התפתחות אצל רופא הילדים לפחות פעם בשנה. הרופא ימדוד את הגובה והמשקל ויחשב את מדד מסת הגוף (BMI). עלייה במדד ה-BMI או באחוזון בו נמצא הילד (במיוחד כאשר הילד מעל גיל 4) מהווה סימן אפשרי לכך שהילד נמצא בסיכון להשמנה.⁵¹

למרבה ההפתעה ההורים נקראים לפקח על גופם של ילדיהם ולעקוב אחר משקלם גם כשמדובר בילדים בני פחות מ-7 שנים.

לסיכום, האזרח בישראל רגיל מגיל צעיר להימדד ולהיות מושווה לנתונים סטנדרטיים. אין זה מפתיע שהתכנים באתרי הרפואה הציבורית בישראל מדרבנים את האזרח לפיקוח עצמי מרגע שבגר, כלומר, מרגע שיצא ממסגרות שיכולות 'לפקח עליו', כמו בית הספר.

סיכום

בסיכום כולל של הניתוח ניתן לאפיין את השיח על הגוף השמן באתרי הרפואה הציבורית באופן ברור: התפישה הביקורתית כלפי משקל עודף הרווחת במדיה הפופולאריים שולטת גם בשיח באתרי הרפואה הציבורית. מבחינה רטורית השיח מאופיין בכתיבה אדנותית, חד-משמעית, דידקטית וכמו-מדעית. למרות שרטורית נעשה שימוש גם בשפה אימפרסונאלית וגם במשלב נמוך, קרי, סלנג ו'דיבור אישי', הרי ששילובם תורם לאפקט זהה – טקסטים מהודקים שמשדלים, משכנעים ומנחים את הקורא לציית למסרים חוזרים ונשנים. המסרים העיקריים שעולים מהתכנים נמסרים בהתמדה שיטתית, ומודגשות בהם גישות שמרניות שאופייניות לשיח ההגמוני על הגוף השמן כמו: זיקה בין שומן לחולי; דיאטה כ'טיפול' משפר בריאות של האדם השמן; אחריותו של האדם השמן למצבו; ויכולתו של כל גוף שמן להשתנות לגוף רזה. בגישות אלו ניכרת התעלמות ממחקרים עכשוויים. בנוסף, בולטים בתכנים דיכוי והחלשת בעלי הגוף השמן שבאים לידי ביטוי בשיוך ערך של סבל לשומן, בלעג לבעלי משקל עודף ובדרבון האדם השמן למשטור ולפיקוח עצמי.

⁵⁰ סעיף בתוכנית משרד הבריאות לקידום אורח חיים פעיל ובריא: כתבה 7 בימשרד הבריאות - http://www.health.gov.il/PublicationsFiles/2020-obesity_public.pdf, נדלה בתאריך 20.10.15.

⁵¹ http://www.maccabi4u.co.il/23516-he/Maccabi.aspx?TabId=23518_23519_23527 כתבה מספר 9 באתר 'מכבי', 'מניעת השמנה בקרב ילדים', ללא שם מחבר. נדלה בתאריך 20.10.15.

השיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים מאופיין באימוץ אידיאל הרזון, בטיפוח אמונה שהשמנה אינה בריאה ושהפתרון 'הבריאותי' הוא הפחתת משקל באמצעות צמצום אכילה ועיסוק בפעילות גופנית. שיח זה אף מאופיין לעיתים בפניות שמבזות את בעלי המשקל העודף ובשיוך תכונות שליליות לאנשים אלו. בנוסף, אנשים שמנים נחשבים לבעלי גוף שאינו 'תקיין' ומצופה מהם, ולעיתים אף נתבע מהם באופן בוטה, לשנות את גופם כך שיתכנס לממדים 'הנכונים'.

זירת אתרי הרפואה הציבורית נבחרה למחקר משום שהנחתי שייתכן שהשיח בה על הגוף השמן יכול גם עמדות שונות מאלו הרווחות בשיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים לאור מחקרים רפואיים עכשוויים. אך תוצאות הניתוח מראות שהעמדות זהות, ואף שנשמרת ההתייחסות המתנשאת ואף הפוגענית כלפי בעלי משקל עודף.

יתרה מכך, אני מצפה מתכנים באתרים שמנוהלים על ידי מי שמוביל את המדיניות הרפואה הציבורית בישראל, ושנכתבים על ידי אנשי מקצוע מתחום הרפואה והתזונה, שיהיו מעודכנים עם מחקרים רפואיים עכשוויים וניתוח הטקסטים מראה שלא כך הוא. יש משמעות רבה לכך שמחלוקות יסודיות ביחס לגוף השמן ולהשמנה מוסתרות מפני הקוראים משום שמצג שווא זה עלול להשפיע לרעה על חייהם של אנשים.

פרק 2 – מאפייני הדמות השמנה בספרי ילדים מאוירים

הואיל ובעבודה זו אני בודקת את מאפייני השיח על הגוף השמן בזירות תרבותיות בהן יש אפשרות ששיח זה יהיה שונה מאשר השיח במדיה הפופולאריים בחרתי להתמקד בפרק זה בספרי ילדים מאוירים.

בחנות הספרים, לפני שאני רוכשת ספר עבור אחיינית האהובה, שובל בת ה-7, אני קוראת את הספר מתחילתו ועד סופו כדי לעמוד על טיבו וללמוד מהם המסרים והערכים אליהם תיחשף בספר. אמה נוהגת באופן זה, ואפשר להניח שמבוגרים וחונכים אחרים בישראל עושים זאת אף הם. נשאלת השאלה מדוע? הרי אנו לא עושים זאת כשאנו רוכשים ספר למבוגר. התשובה לפי חוקרים שונים היא פשוטה – מכיוון שביכולתה של ספרות הילדים להשפיע על תפיסת המציאות של הילדים, ולתרום להבניה ראשונית של הרעיונות אליהם הילדים נחשפים (שורץ, 1968; שביט, 1996; ברץ וזמיר, 2007; סצ'רדוטי, 2013). אנו מצפים מספרות הילדים שתהיה מחנכת וערכית ותקנה ערכים לפי טעמנו, או לכל הפחות ערכים שאיננו מתנגדים אליהם. מחברי הספרים, אף הם מודעים לכך שתקופת הילדות נתפשת כתקופה הרת גורל להנחלת מסרים חינוכיים, ועל כן הם נותנים משקל מיוחד לתכנים שהילדים נחשפים להם. לפיכך, עבודה זו, שעוסקת באפיון השיח על הגוף השמן לא פוסחת על מדיום כה משפיע – ספרי הילדים המאוירים – ובפרק זה ינתחו ייצוגים של דמויות שמנות בספרים אלו.

בפרק הקודם עסקתי במאפייני השיח על הגוף השמן באתרי הרפואה הציבורית בישראל, והראיתי שהשיח הוא ברובו מוטה, שכן רוב המסרים שהוא מכיל קושרים שומן עם חולי, וחלקם אף שיפוטיים כלפי בעלי הגוף השמן, ומטילים עליהם את האחריות למצבם. בפרק זה אנתח את המאפיינים של הדמויות השמנות בספרים ואת הערכים שמשויכים להן. אם בפרק הקודם ניתחתי נוסף לתכנים את הרטוריקה של השיח, הרי שבפרק זה אתייחס במיוחד למאפייני הדמות השמנה כפי שהם עולים מהממד החזותי, קרי, מאיור הדמות והסובב אותה.

בעקבות בארת (בארת, 2006), הנחת המוצא שלי היא כי ייצוג דמויות שמנות בספרי ילדים, מגלם אידיאולוגיה כלשהי, או לכל הפחות מגלם את תפישת העולם של היוצרים או את הערכים הרווחים בתרבות בה הספרים נוצרים. מטרתי היא לאפיין ייצוג זה, את מעמדה של הדמות השמנה, ואת אופייה והתנהגותה, כדי לבדוק האם קיים דפוס של ייצוג, ומהם מאפייניו. בנוסף, אבדוק האם ייצוג זה מנכיח אידיאולוגיה גלויה כלשהי ביחס לגוף השמן, או רומז על אידיאולוגיה סמויה, מהם מאפייני האידיאולוגיה הנוכחת בטקסט, והאם היא מונוליתית.

הדיון המחקרי על ספרי ילדים

בהתבסס על ספרות המחקר, אציג בחלק זה את ספרות הילדים ואת הממד החזותי בה באופן כללי, ואת ספרות הילדים המגויסת בפרט.

ספרות ילדים – מאפיינים וממד חזותי

לספרות הילדים יש שני קהלי מטרה שכן עליה להתמודד לא רק עם קהל הילדים, אלא גם עם קהל המבוגרים שמאשר אותה ומתווך אותה לילד (שביט, 1996). ספרות זו שייכת בו-זמנית למערכת הספרותית ולמערכת החינוך (שם), אך פרסים שניתנים לספרי הילדים, מעידים שהדרישה העיקרית מספרות זו היא להנחיל ערכים חינוכיים, ולא דווקא לעמוד בקריטריונים של אמנות הספרות (וזה דרישה שאינה נדרשת מספרים למבוגרים, שם). לפיכך, כדי למלא את הצרכים החינוכיים, מחברי הספרים מבקשים להנחיל לקוראיהם תפיסות ורעיונות שתואמים את סדר היום שלהם מחד, ומותאמים להלך רוח ציבורי מאידך. התאמות אלו גורמות לכך שיש סוגיות שהן פחות פופולאריות בספרות ילדים, כמו עיסוק בסבל למשל, או היעדר תקווה (תור גונן 2013; ⁵² גרנות, 2013), עקב צנזורה עצמית של המחברים. עם זאת, בסוגיות שאינן 'בעייתיות' באופן מובהק, כמו דמות עם גוף שמן, לא סביר שהמחברים יפעילו צנזורה עצמית על יצירתם. לפיכך, רב הסיכוי שהמחברים מציגים את תפיסותיהם ואת גישותיהם ללא מחשבה יתרה או בדיקה עצמית, והם כותבים ומאיירים מתוך תמונת עולמם. על כן, לספרי הילדים המאוירים יש פוטנציאל ללמד על התפישה של הדמות השמנה בתרבות שלנו ועל הערכים המשויכים לה. בנוסף, מכיוון שספרות הילדים היא מרחב של תכנים מעודנים יותר מאשר במדיה הפופולאריים, אפשר שהשיח על הגוף השמן בספרים יציג עמדות נוספות לעמדות הרווחות בשיח ההגמוני הדכאני במדיה הפופולאריים, למשל, עמדות מכילות, רחומות וסובלניות.

ספרות ילדים מאוירת כוללת ממד טקסטואלי וממד ויזואלי, אשר חשיבותם והיחס ביניהם משתנה ביצירות השונות. בעבודה זו אני מתמקדת בעיקר בספרי ילדים מאוירים שהממד הוויזואלי בהם חיוני להבנת העלילה, ולפיכך, יש לו פוטנציאל רב ללמד על תפיסות תרבותיות אליהן נחשף הילד. ברוב הספרים בקורפוס שבדקתי, מעמדו של האויר הוא לפחות שווה ערך לזה של הטקסט, אם לא למעלה מכך, ואז "האויר [הופך] לראשי ולא למשני [ו]אפשר להבין את מלוא הסיפור בלי האויר, ובלי הצד החזותי, הפיזי, של הספר כולו" (גרנות, 2013). יש אף מי שטוען שבספרי ילדים מאוירים מסוג זה "המילים אינן עומדות בפני עצמן, וללא תמונות, דהיינו האוירים, הסיפור לא יהיה מובן..."

⁵² אם כי תור גונן מציינת שבשנים האחרונות חל שינוי מסוים שכן "בספרי הילדים העכשוויים ... [מדיום זה] הופך למדיום המנכיח סבל ובכך מאפשר לילדים צעירים התמודדות אמיצה עם מצבים קיומיים פסיכו-פיזיים שאינם פשוטים עבורם" (תור גונן, 2013, 1).

משום שהאיורים מספקים מידע שאיננו כלול בטקסט ובלעדיהם הטקסט יהיה חלקי או חסר. זאת מכיוון שהאיורים מראים מה שהטקסט איננו יכול להראות" (קיטה ואשל, 2004).⁵³ מיעוט ספרים בקורפוס שנבחר הם ספרי ילדים מאוירים שהאיור בהם הוא בעל מעמד של עיטור או קישוט לטקסט, והם נבחרו לקורפוס משום שהם עוסקים בנושא השומן ועל כן ניתן לדלות מהם מידע רב על ייצוג דמות שמנה.

אמנם ספר הילדים המאיר הוא יחידה אחת שלמה, אך אחראים לה יותר ממחבר אחד – האחראי לטקסט והאחראי לאיור,⁵⁴ ובין הביטויים האמנותיים של שניהם קיימת מערכת יחסים. התבוננות ביקורתית בייצוגים המופיעים בספר הילדים המאיר כוללת לכן לא רק פרשנות של טקסט ושל איור, אלא גם פרשנות של טיב היחסים ביניהם, של האופן בו הם משלימים זה את זה, לעיתים של המתח ביניהם, ומה ניתן ללמוד מאלה. לפי תור גונן, "עבודות מחקר מקיפות בצד עבודות קצרות והתרשמותיות, שדנו בקשר שבין ערכים בחברה לבין ספרי הילדים שצמחו בה, התמקדו בממד הטקסטואלי בלבד ולא התייחסו לאיור ולממד הוויזואלי של הספר. במחקרים אלה הממד הוויזואלי לא נתפס כמערכת סימנים שהצפינה משמעות ערכית תלויה תרבות, זאת למרות היותו מרכיב שווה-ערך לטקסט וערוץ ישיר להעברת מסרים ערכיים" (תור גונן, 2000, 41). בשונה ממחקרים מסוג זה, בעבודה זו אתייחס באופן שוויוני וסימולטני לשני הרבדים, המילולי והחזותי, כדי להפיק את מרב התובנות לגבי ייצוג דמויות שמנות בספרי ילדים.

ספרות דידקטית וספרות מגויסת

שני המונחים – "ספרות דידקטית" ו"ספרות מגויסת" – הם מונחים קרובים שיש לעמוד על טיבם, גם אם לא קיימת הגדרה ספרותית-חינוכית מוסכמת לגביהם. הסברי המושגים חשובים לעבודה זו משום שהספרים בקורפוס בחלקם דידקטיים ובחלקם מגויסים. הנחת הבסיס בעבודה זו היא ששני המונחים מתייחסים לעוצמת המאמץ של המחברים למסור לקורא מסר מחודד, ולאופן שבו הם עושים זאת, ועל כן, שניהם ממוקמים על גבי אותו ציר. לפיכך, בעבודה זו, ספרות מגויסת היא למעשה ספרות דידקטית שתהליך העברת המסר בה הוא מהודק יותר מאשר בספרות דידקטית, רזה יותר, מרוכז ומושחז יותר, ואף נוטה להשמיט חוויות שעלולות להתחרות במסר.

ספרות דידקטית מוגדרת כספרות שמבקשת "מלכתחילה להשפיע על דעתו של הקורא ועל אמונתו... [והיא] נתפסת כיצירה שתכליתה המרכזית להורות את הקורא, ללמדו דבר על המציאות

⁵³ בנספח לפרק זה, "טבלת ניתוח איורים", ניתן לראות בעמודה שכוללת את דרך ההמחשה, שרוב האיורים בקורפוס המחקרי מקבילים לטקסט, אך מועשרים בפרטים נוספים.

⁵⁴ לספרים רבים יש גם עורך ומעצב, אך אליהם איני מתייחסת בעבודה זו, משום שתרומתם מתמקדת בנראות הכללית של הספר ופחות בדמות מסוימת בתוכו.

הממשית, לספק לו אינפורמציה עובדתית ובייחוד מוסר השכל... [ו]הסיפור הדידקטי שואף בדרך כלל לנתב את הקורא אל עבר ערוץ יחיד שיעדיו ברורים... (ברץ וזמיר, 2008, 285-286). עם זאת, ספרות הילדים המאירת העכשווית מעמידה לפנינו "מראה שאינה מכוונת במקרים רבים לעבר פתרון 'נכון' מסוים [ו]גם דמויות הגיבורים היום נעשו רבגוניות ומורכבות..., הן מבחינת עולמן הפנימי, והן מבחינת קשת ההתנהגויות שלהן, [ו]הצורך שלנו להפעיל התבוננות תבונית [בדמויות ובמסר] הוא גדול יותר [מאשר בעבר]" (תור גונן, 2008, 129-130). בעקבות החוקרות אם כך, יש להכיר בכוונתה של ספרות דידיקטית לחנך, אך גם לזהות בתהליך הקריאה אפשרות של חוויות עם מסרים שונים, ומענה לצרכים מגוונים, כמו למשל, מילוי צורך של משחק והנאה. רוב הספרים בקורפוס שנבדק עונים על ההגדרה של ספרות דידיקטית ומחבריהם שואפים להעביר לקורא יותר ממסר אחד, במידה משתנה של ישירות. המסר העיקרי בהם אינו קשור לשומן, וכאשר מופיע בהם מסר ביחס לשומן, הרי שהוא מועבר באופן עקיף או לא מודע, כמו למשל כשאחת מהדמויות היא שמנה, למעט הספר **כשאבא הפך לבלון** (ערן ב.י., 2010), שבו דווקא המסר המשני מבליט התנגדות לשומן באופן בוטה, כפי שאראה בהמשך.

בשונה מספרות דידיקטית, אני מתייחסת לספרות מגויסת בעבודה זו כפלח בתוך הקטגוריה של ספרות ביבליותרפית, שבמיטבה היא "טומנת בחובה פוטנציאל אינטראקטיבי יצירתי, הנובע מתלת-שיח בין יצירה ספרותית חיצונית..., המשמשת מצע להתרחשות הטיפולית, בין סיפורו הפרטי של ילד במצוקה..., ובין מתווך בוגר בעל ניסיון חיים, השואב ממקורות השראה עשירים של עמדה... פילוסופית או פרספקטיבה רוחנית" (תור גונן, 2004, 129). יש ספרים שאכן מצליחים במטרה זו (ברץ, 2008; תור גונן, 2004) ואחרים שנכשלים בה. בקורפוס נכללים שלושה ספרים שמשרתים מסר מרכזי ומוצהר שמתייחס לגוף השמן, ועל כן הם משתייכים לפלח של ספרות מגויסת. עם זאת, כפי שאראה בהמשך, ניתן לתארם בלשונה של תור גונן, כספרים ש"נכתבים בהזמנה ומתוך כוונה מוצהרת צרה, מצומצמת וממוקדת. 'יצירות' אלה נכתבות ומאירות במטרה לענות מראש על בעיות התפתחותיות, משיקולי כדאיות אופנתית או מתוך חישוב כלכלי מודע, ולא מתוך... חוויה קיומית אותנטית של עצב, צורך לבטא מצוקה או להתמודד עם ניסיון להבנת קיום ייחודי או חריג" (תור גונן, 2004, 130). שני ספרים אם כך משרתים מסר שמתנגד לשומן: **אמא ונטע עושות דיאטה** (גרינפלד, 2010) ו**אחת-שתיים-שלוש איילת** (צור, 1995); ואחד – מסר של הכלת מגוון ממדים של גוף: **מה שיוצא אני מרוצה** (שם טוב, 2015).

ספרים מגויסים, שבהם המסר האידיאולוגי מרכזי, גלוי וישיר, מסבים את תשומת לבו של הקורא למסר, ומסתכנים בגילוי התנגדות מצד הקורא. דווקא הספרים בהם המסר האידיאולוגי הוא משני, ומועבר באופן סמוי או לא מודע, אינם מסבים את תשומת לב הקורא למסר, ואפשר שהקורא

יטמיע אותו ביתר קלות. בקורפוס המחקרי בעבודה זו רוב הספרים אינם מגויסים לנושא השומן, אלא מחנכים לערכים בנושאים שאינם קשורים בשומן, וכאשר מופיעה דמות שמנה, הרי שתפקידה בעלילה ותכונותיה הם מסר משני סמוי, כנראה ללא כוונה נסתרת מאחוריו. במקרים אלו, הקורא אינו עומד על המשמר' שכן תשומת לבו מוסבת למסר המרכזי בספר, ועל כן הוא יכול לספוג ביתר קלות את השפעתו של המסר המשני, במקרה זה – אפיון של דמות שמנה. לאור זאת, חשוב לאפיין את ייצוג הדמות השמנה בספרים, בוודאי בספרים המגויסים לנושא השומן, אך במיוחד בספרים שבהם ייצוג זה אינו חלק מהמסר המרכזי, ופוטנציאל ההשפעה שלו על הקורא עשוי על כן להיות רב.

חומרי המחקר

הספרים הנכללים בקורפוס המחקרי

כדי לבחון את ייצוג הגוף השמן בספרות הילדים בישראל נותחו עשרה ספרים שיצאו לאור ב-15 השנים האחרונות, מלבד אחד (אחד-שתיים-שלוש, אילת) שיצא ב-1995, ונכתבו ואוירו על ידי יוצרים ישראלים. רוב הספרים, למעט אחד (מי ראה את אילת?), רינת הופר, 2009), הם יצירות משותפות של כותבת/ת ומאייר/ת, ותשעה מתוכם נכתבו על ידי נשים, או על ידי גבר ואישה במשולב (שירה גפן ואתגר קרת כתבו את לילה בלי ירח, 2006). מחצית מהספרים אוירו בידי נשים, ומחציתם בידי גברים. לרוב המאיירים יש אתר ברשת בו הם מציגים את עבודותיהם, ולעיתים גם מתייחסים לעבודת האיור או למקורות ההשראה שלהם. ניתן להניח בביטחון רב, שהם שואבים השראה מהתרבות הסובבת אותם גם אם המאייר אינו מציין השפעה של רעיון אידיאולוגי מסוים. כך, למשל, כשהמאייר דוד פולונסקי, שאייר את לילה בלי ירח, ואחראי לאיור החתול השמן עליו ארחיב בהמשך, נשאל: "מה באיורים שלך ישראלי ומה רוסי? איזו תרבות דומיננטית יותר באיוריך?"⁵⁵ הוא ענה:

"גדלתי כמו רבים מהישראלים סביב מדורת השבט שהוסקה בקרשים שנשארו מאתר הבניין של המדינה: טלוויזיה חינוכית, ערוץ 1, קצת אמריקה, גשית, כוורת, ... ובתוספת ערכים של תרבות המוצא... בריה"מ... במשך שנים ראיתי את עצמי כאאוטסיידר כי לא נולדתי כאן, אבל במבט לאחור לאופי שלי הייתה השפעה לא פחותה על העמדה התרבותית שסיגלתי לעצמי... יש ביצירה בישראל התנגשות וערבוב מתמיד בין תרבויות ואידיאולוגיות, הדחקות והצהרות... מה שדומיננטי... בעבודה שלי הוא הערבוב, ואני מקווה שהמרכיבים מכילים יותר מאשר "רוסיות" או "ישראליות".⁵⁶

⁵⁵ דוד פולונסקי עלה מבריה"מ עם הוריו בגיל 8.

⁵⁶ פרופיל אמן של דוד פולונסקי באתר 'הפנקס', כתב עת מקוון לספרות ולתרבות לילדים, <http://ha-pinkas.co.il/%D7%A4%D7%A8%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%9C-%D7%90%D7%9E%D7%9F-%D7%93%D7%95%D7%93-%D7%A4%D7%95%D7%9C%D7%95%D7%A0%D7%A1%D7%A7%D7%99>, נדלה בתאריך 18.6.16.

עשרת הספרים נבחרו על פי שישה קריטריונים: (1) הספר הוא ספר ילדים מאויר שמאופיין בכך שהטקסט והאיור אינם עומדים עצמאית כשהם בנפרד (7 ספרים בקורפוס הינם כאלה). (2) הספר יצא לאור בישראל. (3) היצירה יצאה לאור במהלך 15 השנים האחרונות משום שחשוב שהיא תהיה "[נגישה] יותר מיצירות מוקדמות גם בחנויות הספרים וגם בספריות הציבוריות" (סצ'רדוטי, 2013, 138). (4) הספר מתאים לילדי הגן וילדי כיתות א'-ב'.⁵⁷ (5) על חלק מהספרים להכיל דמות ראשית שמנה, ואחרים – דמות משנית שמנה, כדי לראות אם וכיצד מעמד הדמות בעלילה משפיע על האפיון שלה. (6) חלק מהספרים צריך להתייחס באופן ישיר לנושא השומן. (3 מהספרים בקורפוס הם כאלה – שניים מגויסים בשירות מסר שמתנגד לגוף שמן, ואחד – בשירות מסר שמכבד מגוון ממדים של גוף).

אמות המידה לבחירת האיורים שנתחו הן: (1) מכל ספר נבחרו 1-3 איורים עם דמות שמנה. (2) באחד או יותר מהאיורים הדמות השמנה הוצגה לצד דמות שאינה שמנה, לצורך השוואה. (3) אחד האיורים, או יותר, הכיל דמות נוספת לדמות השמנה, במטרה לנתח את מערכת היחסים ביניהן. (4) לפי מידת הרלבנטיות, נותחו איורים נוספים של הדמות השמנה בספר, במידה והם שופכים אור נוסף על מאפייניה. בסך הכל נותחו כ-25 עמודי איורים עם דמות שמנה.

שבעה מהספרים בקורפוס עוסקים בנושאים מחיי היומיום של ילדים ללא קשר לסוגיית השומן. הם מדגישים נושאים כגון: השמחה שבמציאת חבר; אהבה וסובלנות לשונה; שמירה על הכללים והתנהגות לפי המצופה; פריצת גבולות וחזרה למסגרת; ושעשוע משולב במשחקיות לשם הכיף. ספר אחד, עליו ארחיב בהמשך, מלהטט בין שני נושאים: מערכת יחסים אוהבת בין אב לבתו מחד; והתנגדות לשומן, מאידך. בספר זה המסר המתנגד לשומן מועבר באופן כה מופרך, מפתיע, משעשע ופרוע, שהוא למעשה משאיר את התפקיד החינוכי למסר האחר – אהבה ומסירות לבן משפחה – ואילו ההתנגדות לשומן נארגת באופן מניפולטיבי לתוך העלילה כך שקל לפספס אותה (**כשאבא הפך לבלון**, ערן ב.י., 2010). שלושת הספרים הנותרים עוסקים בנושא השומן באופן מוצהר כמפורט לעיל. רוב הספרים שבקורפוס יוצרים – באמצעות טקסט ואיור – מציאות מוכרת ויומיומית ומאפשרים בכך התחברות קלה של הילד לעלילה ולדמויות. בדרך כלל מוצגות סיטואציות ריאליות, או סיטואציות ספק-ריאליות⁵⁸ שמדגישות מציאות עכשווית וישראלית. גם סגנון האיורים תורם

⁵⁷ על פי ייעוץ שניתן לי בפגישה שנערכה בדצמבר 2015, עם גברת יהודית רייף - ספרנית, מידענית, מנהלת ספריית "בית-אלון" בגבעתיים וכותבת ביקורות ספרים בטלוויזיה ובאינטרנט.

⁵⁸ סוג הסיטואציה הוא אחד ממפתחות הניתוח ששאובים מניתוח איורים בספרות ילדים לפי תור גונן: הריאליות של הסיטואציה באיור נבחנת "מבחינת יחסי גודל האובייקטים, שלמותם, צבעם והפרספקטיבה שהם מוצגים בה" (תור גונן, 1987, 81).

ליצירת מציאות שקרובה לחייהם של הילדים, שכן למרביתם סגנון ריאליסטי ומדויק, למעט ספר אחד (עם איורים שנוטים למופשט⁵⁹ – **לילה בלי ירח**). השפה החזותית בקורפוס היא חד-משמעית וברורה שכן לרוב האיורים יש אופי סגור "שבו הנושא ברור והוא כולו מובן וצפוי" (גונן, 1987, 81), למעט שני ספרים (**לילה בלי ירח**, עם אופי פתוח,⁶⁰ ו**מי ראה את איילת?** עם אופי חצי פתוח). הממצאים האלו כולם מעידים על כך שהתכנים ומראה הספרים בקורפוס שומרים על הצגת סביבה שמוכרת לילד ולחונכו, מספרים סיפור שעשוי לנבוע מתוך מצבים וחוויות ממציאות חייו של הילד, ומשלבים בעלילות דמויות שעשויות להיות חלק מחייו, ביניהן, דמויות שמנות.

ברוב הספרים נוכח מרכיב (חזותי או מילולי) שמהווה ריפרור או 'קריצה למבוגר' ובכך הוא 'מדבר ישירות' עם החונך הבוגר מעל ראשו של הילד. תחבולה ספרותית זו גם עשויה לעזור בעקיפין להאפיל על מסרים מרומזים בספר, למשל על הפן הסטריאוטיפי בייצוג הדמות השמנה. לפי תור גונן, "עבודות של אמנים או אירועים תרבותיים המאזכרים באיורים משמשים את המאייר כאמצעי עזר להבהרת רגש, רעיון מופשט או מסר ערכי מסוים, או לעתים כאמצעי הומוריסטי ה'קורץ' למבוגר, ומשמש צופן שפענחו מהנה ומספק אינפורמציה חבויה" (תור גונן, 2000, 56). קריצה כזו אינה מובנת לילד, ומטרתה היא ליצור עניין ושעשוע בקרב הבוגרים כדי להגביר את האהדה לספר, את פרסומו, לעודד מכירות שלו, והשאלתו מהספריות. בהמשך אתייחס ל'קריצות' אלו בספרים השונים בהערות השוליים.

שיטת המחקר

שיטת המחקר בניתוח הדמויות השמנות כוללת: ניתוח ויזואלי של הדמות והסובב אותה; ניתוח תוכני של תפקידה בעלילה (אם רלבנטי); והשוואת הדמות השמנה לדמות רזה (אם קיימת בספר). נותחו דמויות שמנות ראשיות בעלילה, לצד דמויות שמנות משניות בעלילה, כדי להבחין אם קיים הבדל במאפייני דמות שמנה כשהיא בעלת מעמד שונה בעלילה. סיכום הניתוח מוצג בטבלה שהיא נספח ב' לעבודה זו. הניתוח מתבסס על שבעה מפתחות ניתוח שפיתחתי מתוך מאמרים רלבנטיים שמנתחים איורים בספרי ילדים ישראלים (שורץ, 1974; תור גונן, 1987; תור גונן, 2000; תור גונן, 2004; יער-ויזל, 2006; תור גונן, 2008; ברץ וזמיר, 2008) ולהלן הסבר והדגמה של הקריטריונים שלהם:

⁵⁹ זהו מפתח ניתוח של סגנון האיור ששואב אף הוא מתור גונן: "במושג זה נמדדת רמת ההפשטה והוויתור על פרטים נטורליסטיים, כאשר איור המתומצת מבחינת סגנונו גבוה יותר מבחינת רמת מורכבותו בהשוואה לאיור הקרוב בפרטיו לטבע, וציוניהם המספריים בהתאם: 1. צילומי, ריאליסטי, מדויק, ומוכתב מן הטבע. 2. מרמז והתרשמותי מן הטבע. 3. מסוגן, אינו מוכתב מן הטבע, מתומצת או מופשט" (תור גונן, 1987, 81).

⁶⁰ כאשר לאיור יש אופי פתוח יש בו "תיאור בלתי-שלם, מעורר שאלות ואינו מוגדר עד תום" (תור גונן, 1987, 81).

- (1) משתנים צורניים ותוכניים של איור – מפתח זה מתמקד במאפייני האיור של הדמות השמנה והוא כולל התייחסות לדרכי המחשה, סגנון האיור ואופי האיור (תור גונן, 1987).
- (2) יסודות מבניים של איור קיטש בספרי ילדים – מפתח זה מוסיף היבטים מיוחדים למאפייני הדמות והוא כולל למשל, קריטריונים כמו: דינמיות ויחסים בין דמויות; אפקט קומי; אפקט של ניכור; ויצירת שמחה והנאה (שורץ, 1974).
- (3) רכיבים לזיהוי מסרים ערכיים באיור ובטקסט – מפתח זה עוזר לזהות מסרים ערכיים בעלילה ובאיור כמו למשל: אינדיבידואליזם; אהבה/כבוד במשפחה; סדר/שמירת החוק; וביקורת חברתית (תור גונן, 2000).
- (4) סממנים אידיאולוגיים באיור ובשפה – מפתח זה עוזר לזהות רמזים למסרים סמויים בעלילה ובאיור, והוא כולל קריטריונים כמו: סמלים מוסכמים באיור; המשמעות הנגזרת מהתעמקות בסיפור; וזיהוי אידיאולוגיה סמויה או גלויה (ברץ וזמיר, 2008).
- (5) ניתוח מאפייני דמות – מפתח זה מתרכז בדמות המנותחת והוא כולל התייחסות לתפקיד הדמות בסיפור, תכונותיה, המראה החיצוני שלה והשוואת תכונותיה לתכונות דמויות אחרות (יער-ויזל, 2006).
- (6) קווים פסיכולוגיים וחברתיים לדמות הגיבור המאוייר – מפתח זה כולל התבוננות בדמות שנבחרה מהיבט פסיכולוגי לפי קריטריונים כמו: האם הדמות היא גיבור או אנטי-גיבור, כיצד מתואר עולם הרגש של הדמות, האם הדמות עוברת טרנספורמציה, ומהם המאפיינים הפסיכולוגיים שלה (תור גונן, 2008).
- (7) הפונקציה הפסיכולוגית-טיפולית של האיור בספרי ילדים – מפתח זה עוזר לזהות היבטים שמכוונים להיות תרפויטיים כמו מתן אינטרפרטציה מפתיעה לטקסט, יצירת עמימות מסקרנת, הצגת עומק רגשי, ויצירת חוויה של הזדהות, פורקן ותובנה (תור גונן, 2004, 131).
- עם סיום ניתוח הדמויות השמנות בספרים נמצאו מגמות ברורות, לצד מגמות שאינן חד-משמעיות שיכולות להיות שליליות או חיוביות. באופן כללי, נראה שבקורפוס של ספרות ילדים קיימת התייחסות מכילה ומעודנת כלפי הגוף השמן, יותר מאשר בקורפוס של אתרי הרפואה הציבורית. בייצוג הדמות השמנה בספרים בולט פן סטריאוטיפי שלילי שקושר אותה עם פעולת אכילה או העדר פעילות גופנית, אך תכונות האופי והערכים המשויכים לה אינם שליליים בלבד אלא מגוונים. לעומת זאת, בספרים שמגויסים בשירות מסר שמתנגד לגוף שמן, נמצאה מגמה ברורה של הדרת הדמות השמנה לשולי החברה.

ממצאים

הצגת הממצאים נחלקת ל-4 סוגיות שעלו מהניתוח: (1) קישור הדמות השמנה לאוכל; (2) קישור בין שומן להיעדר פעילות או לכישלון בה; (3) התכונות והערכים המשויכים לדמות השמנה הם לעיתים שליליים ולעיתים חיוביים; ו- (4) בספרים שמשרתים מסר שמתנגד לגוף שמן, הדמות השמנה מודרת באופן מרחבי וחברתי.

קישור הדמות השמנה לאוכל

אחת המגמות הברורות שעולות מהספרים היא שבייצוג הדמות השמנה בולט פן סטריאוטיפי שלילי שבא לידי ביטוי בקישור הדמות לאוכל. בסעיף זה ארחיב לגבי שני סוגים של קישור לאוכל: קישור הדמות לפעולת אכילה, וקישור הדמות להאכלת אחרים, כלומר, להזנה.

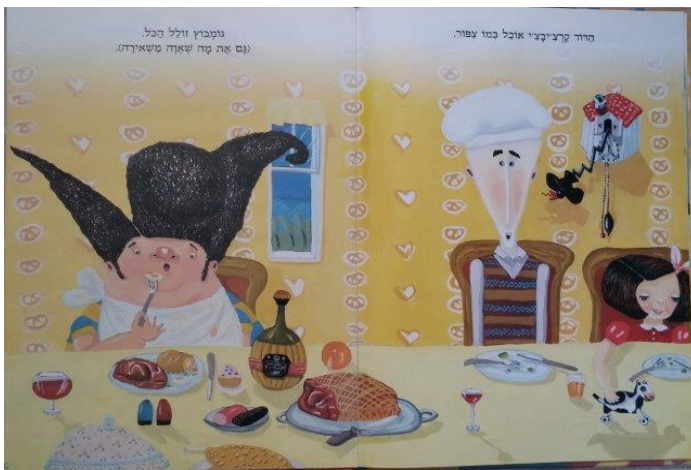
קישור בין דמות שמנה לפעולת אכילה –

קישור הדמות לפעולת האכילה מופיע בספרים שהמסר בהם אינו בנושא שומן, והדמות השמנה (ראשית או משנית) נושאת גיבנת סטריאוטיפית שרווחת בשיח על הגוף השמן בתרבות הפופולארית, קרי, זיקה בין עודף משקל לאכילה מופרזת ובלתי נשלטת. מעניין לציין, שדווקא ספרים שמגויסים לנושא השומן – בין אם נגדו ובין אם בעד קבלתו – אינם קושרים שומן ואכילה, אלא נוטים להדגיש את הקשר בין שומן להיעדר פעילות גופנית, כפי שאראה בהמשך. גומבוץ, דמות משנית בספר **גומבוץ וקרציבצ'י** (סמיט, 2001, איור: קמחי), ודידי, דמות ראשית בספר **סיפור אחרי השינה** (סמיט, 2014, איור: צרפתי), הן דמויות שמנות שנצפות בעת פעולת אכילה, ושתיהן סופגות על כך ביקורת, הראשונה באופן גלוי ממחברי הספר והשנייה באופן מרומז באמצעות דמויות אחרות. שתי הדמויות עשויות כך שיתחבבו על הקורא על נקלה, משום שהן מעוצבות על ידי המחברים באופן שחולשותיהן האנושיות ייצרו הזדהות בלב הקורא, ותיאור תכונותיהן ואופיין החם והאוהב יכבוש את לבו.

בגומבוץ וקרציבצ'י, הסיפור מציב את שני דוידה התאומים הבוגרים של אוה זה בניגוד לזה: גומבוץ – בעל הגוף השמן; וקרציבצ'י – בעל הגוף הרזה. מטרת הספר היא להקנות לקורא ערך של קבלת השונה: "יש אנשים שחושבים שגומבוץ וקרציבצ'י הם קצת משונים אבל לאוה לא אכפת",⁶¹ והסיפור מדגים את אהבתה אליהם ואת הבילויים שלהם יחדיו בהנאה. מהשוואת הדמות השמנה לרזה, נמצא שהן נבדלות בשלושה מאפיינים שמשקפים רעיונות מהשיח הדומיננטי על הגוף השמן – בחיצוניות, בהתנהגות ובהעדפות – כפי שאראה להלן. בתחילת הסיפור המחברים מאפיינים את שני הדודים באמצעות התייחסות לממדי גופם: גומבוץ השמן מיוצג באמצעות בטנו הגדולה; ואחיו,

⁶¹ ציטוט מהכריכה האחורית של הספר.

קראצ'יבצי, בהדגשת רזונו וגובהו הרב (עמודים 3-4). ניגוד זה בא לידי ביטוי גם באיור, שמנגיד עגלגלות לקווים ישרים.⁶² בעוד שקדמת ראשו וידו של הרזה נמתחים לגובהו של העמוד, הרי שפניו וחזהו של גומבוץ השמן נדחקים אל מחוץ לעמוד הספר, ורק בטנו הכדורית ממלאת את מירב השטח בעמוד, ומשמשת כסינקדוכה לגומבוץ. הבטן מוגזמת באופן מלאכותי, ובצעדו קדימה, שאר גופו של גומבוץ מוטה לאחור, כשבטנו היא האיבר "שנכנס לפניו" לתוך הפריים. בייצוג של גומבוץ באמצעות בטנו, והעלמת פניו מהפריים, ניתן לראות "קריקטורה [ש]מעוותת את פני המציאות ואת דמות האובייקט ומבליטה בהגזמה את מאפייניו או מגבלותיו למטרות שעשוע או ביקורת" (גונן, 2000, 57). כאן השעשוע משולב בביקורת, שכן לאורך הסיפור חבויה נימה של האשמת הדמות השמנה בממדי גופה, כמו למשל במילים: "הדוד קראצ'יבצי [הרזה] אוכל כמו ציפור, גומבוץ [השמן] זולל הכל. (גם את מה שאוה משאירה)" (עמוד 6). עם זאת, נימת הביקורת היא מרוככת וסלחנית שכן המחברים

איור 1 – גומבוץ וקראצ'יבצי, סמיט, 2001, איור: קמחי, עמוד 6

מעניקים לדמות השמנה אופי חם, משפחתי ואוהב.⁶³ בתמונת הסעודה, האיור מגויס להדגשת עגלגלותו של גומבוץ בהנגדה לקווים החדים אצל אחיו: בעוד שאיבריו של הרזה מאוירים כקווים ישרים – אפו, אוזניו, פיו המרובע, פניו המשולשות, ידיו המאורכות כמקלות – מפתח ה-V בצווארונו, וקווים ישרים גם בבד הכובע והאפודה, הרי שאיור דמותו השמנה של גומבוץ עקבי בקוויו

העגלגלים – אפו, אוזניו, פיו העגול והפתוח, פניו העגולות, תלתלי שיערו וכף ידו התפוחה והעגולה. הדמות השמנה נבדלת מהרזה גם בהתנהגות (שם): מהשלושה שמסבים לשולחן, רק גומבוץ נצפה בפעולת אכילה, צלחתו שופעת מאכלים, לפניו מונחים תבשילים, בקבוק וכוס יין, וניכר שהוא משביע את רעבונו ואת גרגרנותו. לפני האחרים לעומת זאת, מונחים מספר זיתים בצלחת, ואין הם נצפים אוכלים אלא עוסקים בפעולות אחרות – קראצ'יבצי הרזה מביט קדימה ואוה משחקת בצעצוע. הדמות השמנה והדמות הרזה נבדלות גם בהעדפותיהן, שכן על גומבוץ נכתב שהוא מעדיף קרואסון ומילקשייק, שנחשבים למזון משמין, ואילו על אחיו נכתב שהוא מעדיף ברוקולי ותה (עמוד 21). המסר

⁶² הצגת הצמד כשמן וכרזה, היא ריפרור לצמד הקולנועי 'השמן והרזה' והיא מהווה "קריצה קומית למבוגר".
⁶³ אמצעי נוסף להגברת התחבבותה של הדמות השמנה על הקורא הבוגר היא שיוך של הומור עצמי לדמות: כשאחיו מצייירו ללא פה "גומבוץ מתעצבן כי גומבוץ בלי פה זה לא גומבוץ" (שם, עמוד 20).

המוטמן בינות לאיור ולטקסט הוא שגופו השמן של גומבוץ קשור באופן ישיר לאכילתו המופרזת, ולשיקול דעת לקוי מצדו בבחירת מזונותיו.

קישור דמות שמנה עם פעולת אכילה נעשה גם על ידי מחברות הספר **סיפור אחרי השינה**, שכותבות על דידי, הילדה השמנה והגיבורה הראשית, אולם כאן, הביקורת על הזלילה שלה מופנית אליה מצד הוריה.⁶⁴ הקול הדובר מתאר את שעת ההשכבה במשפחה של דידי ואחיה, והקוראים למדים שלמרות מחאות הוריה, דידי יוצאת ממיטתה, מסרבת לשכב לישון, זוללת מטעמים מתוקים ומשתוללת עם האורחים.⁶⁵ הוריה נכנעים למשוגותיה ובסיום, דידי ואחיה נפרדים מהאורחים ונרדמים מחובקים בזרועות הוריהם. גם כאן, כמו במקרה של גומבוץ, המחברות משתדלות לחבב את דידי על הקורא, והתעלמותה של דידי מבקשות הוריה לא נזקפת לחובתה (גם לא על ידי הוריה). התנהגות זו אף מהווה אינדיקציה לריאליסטיות של הסיפור שמחקה מציאות מוכרת, שבה ילדים רבים בגיל הרך ממרים את פי הוריהם ועושים כרצונם.⁶⁶ המסר המרכזי הוא שגם אם נמתחים גבולות, יש לחזור לבסוף למסגרת ולמשמעת. דידי מותחת גבולות בשני אופנים שנוגעים לענייננו: אכילה אסורה ומראה של גוף שמן. הראשונה באה לידי ביטוי בטקסט ובאיור, והשנייה, באיור בלבד, שכן לא נכתב דבר על ממדי גופה והם מוצגים בפני הקורא באופן טבעי.

פעולת האכילה של דידי, ומוטב לומר זלילה, היא אחד משלושה ביטויים של מתיחת הגבול

איור 2 - סיפור אחרי השינה, סמיט, 2014, איור: צרפתי, עמודים 13-14

על ידה: סירובה ללכת לישון, אכילה בשעה אסורה והתפרעות על חשבונם של האורחים. מתיחת הגבול באמצעות אכילה היא תהליך שמתגבר לאורך העלילה: בתחילה דידי ממרה את

⁶⁴ יש לזכור שגם 'התפקיד' של הוריה הוא חלק 'ממחזה' שרקחו המחברות.

⁶⁵ כששמה מנוקד, דידי הוא שם חביב של ילדה. אך ללא ניקוד זהו צירוף כפול של המילה 'די' שמשקפת את רוח העלילה שבה הוריה של דידי מבקשים ממנה שוב ושוב שתפסיק לאכול ולהשתולל. זה פרט שקורא מבוגר עשוי לקלוט בקריאות חוזרות, ומהווה אף הוא 'קריצה למבוגר'. קריצה נוספת ניכרת בעיצוב דמותה של דידי: בין הפנינים בשרשרת שעל צווארה משולבות עצמות, שמהוות ריפרור לשבטים בתרבות רחוקה, אולי פראים או קניבלים, וכשהן על צווארה הן משדרות קוליות (cool).

⁶⁶ למרות תחושה של ריאליסטיות, המחברת, שהם סמיט, כותבת על נושא הספר: "סיפור אחרי השינה הוא בדיחה על חשבון ההורים. כדרך של בדיחות, הוא מוקצן, ולא בדיוק ריאליסטי, ויחד עם זאת נדמה לי שהוא מייצג נאמן למדי של רוח התקופה. אני מקווה שהוא ידבר אל לבם של ילדים והורים גם יחד, יצחיק אותם - ואולי, על הדרך, גם יעורר מחשבות ושיחות." <http://nuritha.co.il/he/node/25813> נדלה בתאריך 6.6.16.

פי הוריה שמצוים: "בשעה כזאת בשום פנים ואפן לא אוכלים!", ולמרות זאת, היא בוחרת תופינים מעגלת המאפים והקינוחים (עמודים 11-12). אז הוריה מתרצים: "פרוסה אחת", אך מצהירים בנחרצות: "זה מספיק ועוד איך!" (איור 2, עמודים 13-14), אך דידי ממשיכה לאכול בלחיים תפוחות, מתענגת בעיניים עצומות, מלקקת את אצבעותיה ומנגבת את שפתיה בגב ידה, בהותירה שובל של קצפת וורודה על פניה (שם). כשדידי עוצמת את עיניה עולה על פניה הבעת אי-אכפתיות, והתרסה מול נזיפות הוריה.

דידי היא דמות מורכבת, שמכילה פן חיובי לצד שלילי וממצא זה עולה מניתוח דמויות שמנות נוספות בכמה מהספרים האחרים, שעליהם ארחיב בהמשך. מניתוח המנגנון העומד מאחורי הייצוג המורכב של דידי עולה שדמותה חשובה ואהודה, אך גם נמתחת עליה ביקורת. היא הגיבורה ומרכזיותה בעלילה נתמכת בממד החזותי בכך שהיא תופשת את מירב השטח של פריסת העמודים הכפולה (באיור 2 ובנוספים בספר), והוריה מוצאים מחוץ לאיור, גם אם הטפותיהם 'נשמעות' בטקסט. כאן ובשאר הספר, אין קשר עין ישיר בינה להוריה, אלא לכל היותר הסתכלות שלהם עליה, בעוד שהיא אינה מחזירה להם מבט, אך אין זה אומר כמובן שהיא איננה זקוקה להם או שאהבתה אליהם פוחתת. הסממנים הללו כולם מהווים אינדיקציה לאינדיבידואליזם של דידי, למידת חשיבותה בעיני הוריה, אך גם להתנהגותה שגובלת בנרקיסיזם, בהיותה חסרת אמפטיה להוריה ומתמקדת במילוי דחפיה, גם אם הפגנת אגוצנטריות ואנוכיות אופייניות לגיל הרך.

גם הייצוג הפיזי של גופה השמן אינו חד משמעי. בכל האיורים מחצית גופה העליונה מעורטלת, ועמידתה היא תמיד זקופה, מתריסה, מרשימה, וחוגגת את עצמה. היא משתובבת, מתלהבת ומדלגת (עמוד 8), רוקדת, משחקת במשחקי תפקידים (עמוד 29), משחקת בבובות בתוך קערות האירוח (עמוד 17), וצוחקת מכל הלב כשהיא מנתבת את האורחים למשחק שהמציאה (עמוד 30). כל אלו משייכים לדמותה ערכים של אהבה עצמית, ביטחון עצמי, שלמות פנימית ושמחת חיים. ייצוג הדמות השמנה של דידי הוא על כן ייצוג של דמות שמנה שהיא שלמה עם גופה ונהנית מחייה, עובדה שאינה מפתיעה אמנם לאור גילה הצעיר, אך אפשר לראות בה גם מסר לקורא ולחונכו על חיוניות ושמחה של בעלת גוף שמן.⁶⁷

מעניין שלפי הטקסט, האיסור על דידי לאכול ממתקים נובע מהשעה המאוחרת ולא דווקא בגלל גופה השמן, אך ממדי גופה באיור רומזים שגם השומן יכול להיות קשור לאיסור. זה אחד המקרים בקורפוס שבו האיור מוסיף נדבך שלא קיים בממד המילולי, והוא מצפין מסר נסתר שאינו

⁶⁷ מעניין לראות את דעתה של המאירת, צרפתי, על דיאטות. כאן היא מבקרת לשלילה אנשים שעושים דיאטת הרזייה: https://fbcdn-sphotos-g-a.akamaihd.net/hphotos-ak-xpt1/v/t1.0-9/12079422_729064183866441_372568074487091443_n.png?oh=8e56045a1ff1d9cc94c1ba5c856fa10&oe=57CC0BD3&gda=1474113176_fb3661891041c91bf59bed81b65b0208, נדלה בתאריך 6.6.16.

הערך המרכזי בספר, ולכן אינו מסב תשומת לב, ועל כן, גם לא מזמין התייחסות או התנגדות ישירה. זה פרט חשוב משום ש"אידיאולוגיה סמויה מוטמעת ביתר קלות הואיל ואינה נתקלת בהתנגדות מידית... אידיאולוגיה בלתי מוצהרת תחשב, פעמים רבות, שלא בצדק, כלגיטימית. גם סיפורים שעל פניהם, דומה שהם חפים מכל אלמנט אידיאולוגי, מטמיעים בקוראים אידיאולוגיה כלשהי" (ברץ וזמיר, 2008, 285). אפשר לומר שהממד החזותי בספר מבליע מסר אידיאולוגי שלפיו בעלי גוף שמן צריכים להישמר באכילה משום שיש קשר בין משקל עודף לאכילה מוגזמת ובלתי נשלטת. דמויותיהן של גומבוץ ודידי דומות לא רק במורכבות הייצוג, אלא גם בהצגתן כדמויות שופעות אהבה למשפחתן, ממצא שמרמז על אימוץ תמה מסורתית שרואה באנשים שמנים אנשים חמים וחביבים. גם בספרים אחרים בקורפוס נמצאו דמויות שמנות שקושרו לאכילה מופרזת: החתול הגררן בספר **לילה בלי ירח**, ונטע מהספר **אמא ונטע עושות דיאטה**, עליהם ארחיב בהמשך.

אחת הגרסאות של התמה של קישור הדמות השמנה לאוכל היא קישור בין שומן להאכלת אחרים. זו מגמה נוספת שעולה מהניתוח ובשניים מהספרים זוהי סבתא מזינה, אימהית ומטפלת. **באבא אכל דייסה** (סמיט, 2010, איור: הופמן)⁶⁸ ובמי ראה את אילת? (הופר, 2009, איור: הופר) הסבתא השמנה מגיעה לבית המשפחה כדי לפתור בעיות. בראשון, היא אווזת בתרווד, מבשלת דייסה, ומרגיעה את בתה, ובשני היא מביאה עמה מזון. בייצוג דמות זו אפשר לראות אימוץ של תפישה מסורתית של סבתא מאכילה ומיטיבה, שלדעת המאיירים מתאים לציירה עם גוף שמן.

מעניין במיוחד הוא ייצוג של דמות שמנה מזינה שאינה שואבת מתפישה מסורתית: האב **ברוני מקרוני פוגשת צפרדע** (רוזובסקי, 2005, איור: סלומון).⁶⁹ נקודת התצפית היא של הילדה רוני, הדמות הראשית, והקול הדובר מספר שבערב אחד רוני היתה במצב רוח עצבני, אך מכיוון שהוריה ואחיה לא שמו לב אליה, היא המליחה את קינוח התותים, לרוגזם של האחרים שסוף סוף התייחסו אליה. כשיצאה לחצר היא מצאה צפרדע שהפך לחברה ועקב כך השתפר מצב רוחה, ואז, גם מצב רוחם של האחרים. המסר המרכזי מצביע על היתרון והשמחה שבמציאת חבר. אביה של רוני, הדמות

⁶⁸ בספר **אבא אכל דייסה**, כיקריצה למבוגר, המאייר עמר הופמן, תולה על הקיר ציור מפורסם של טולוז לותרק, Divan Japonais, שמתאר חברים שמבלים בבית קפה בפריז, ורומו בכך באופן אירוני על הפער בין חוויה מעודנת של ישיבה עם חברים בקפה בפריז, לבין בית משפחה מבלגן שבו הנכדה, האם והסבתא מתנהגות כתינוקות. האירור Divan Japonais : settee-1893 נדלה בתאריך 2.6.16. המאייר, מתייחס לריפור: "ברפרנסים אני משתמש יחסית מעט, וגם אז רק בשלב האיפיונים." http://www.moma.org/learn/moma_learning/henri-de-toulouse-lautrec-divan-japonais-japanese-4.6.16 /%D7%A4%D7%99%D7%9C-%D7%A2%D7%9E%D7%A8-

⁶⁹ גם בספר זה מובלעות 'קריצות למבוגר', לדוגמה: כשרוני רואה צפרדע הוא מתואר כינסיך אצילי וירוק ומיוחד' והיא אומרת לו 'נהיה חברים, כמובן, ונברח לארמון מיד. / אבל נשיקה אני אתן לך, רק אם תהיה נחמד" (עמוד 22), ובכך המחברים מרפררים (=reference) לאגדה ידועה - הנסיכה והצפרדע.

השמנה בספר, מדבר כבר בפתיח על אוכל ומשקה (עמוד 4), ולאורך העלילה הוא אחראי להזנת המשפחה: מבשל למשפחה; קורא לרוני לאכול; מציע לכולם קינוח של תותים; ומציע לאשתו המחבבת לשתות "תה בלי למהר..." (עמוד 28). קישור האב לאוכל ולמשקה בולט גם בהשוואה לדמות הרזה, האם: כך למשל, כחלק מביסוס הפתיח שמטרתו להראות שאף לא אחד מתייחס לרוני, האם מדברת בטלפון בעוד שהאב שותה מיץ תות וממליץ עליו לכל השומע (עמוד 4).

קישור דמות האב להזנה מקבל ביטוי גם בממד הויזואלי, שכן המאירת צרפה לדמותו (אך לא לדמות האם) אביזרים שקשורים לאוכל ולמשקה: כוס מיץ תותים (עמוד 4), מחבת עם תבשיל ותרווד (עמוד 12), כף אכילה (עמוד 15), מפית אוכל (עמוד 19), וקנקן תה (עמוד 28). גם כאן משויך לדמות השמנה ערך של אהבת משפחה, שכן נוסף להזנת המשפחה האב מראה גילויי אהבה פיזיים: הוא מחבק את האם (עמוד 15); הוא פונה אליה בחיוך של קרבה כשהוא מחובק על ידה (עמוד 28); והוא מצוי במגע גופני קרוב עם כולם (עמודים 15, 28, 30). דמות זו היא חיובית באופן מובהק שכן המחברות משייכות לה גם ערך של טוב וחביבות: מזגו נעים לאורך כל העלילה; גם כשהוא מתעצבן על רוני שהמליחה את הקינוח, הוא מועלם מהאיור כך שרק קולו 'נשמע', ולמעשה, בעיני הקורא דמותו נשארת חייכנית (עמודים 12, 4, 13) ושבעת רצון (עמודים 13, 15).

במקרה זה, דמות משנית שמנה מקבלת ביטוי חזותי של דמות חשובה ומרכזית, שכן האב יחד עם הדמות הראשית, רוני, תורם להנעת העלילה. ממד האיור תומך במרכזיות של הדמות: האב מאויר כדמות הגדולה ביותר, ממוקם בקדמת העמוד, קרוב יותר לקורא מהדמויות האחרות, ודמותו היא הראשונה בה הקורא מבחין (עמוד 4); הוא ממוקם במרכז האיור (עמוד 15); הוא היחיד מהדמויות המשניות שזוכה לאיור מקרוב (בעמודים 4, 12-13, 14-15, 18-19, 30); ותופס שטח רב יותר מהעמוד בהשוואה לאחרים (עמוד 28, 30). דמותו משתמעת כמרכזית לא רק בגלל ממדי גופו, אלא גם בגלל מיקומו בעמוד והפרספקטיבה שמתמקדת בו. יחד עם זאת, יש לזכור שגודלו של האב באיור ביחס לאם מושפע בוודאי גם מהתפיסה המקובלת שגוף גבר גדול מגוף אישה.

קישור בין שומן להיעדר פעילות גופנית

קישור זה הודגש במידה משתנה בספרים שונים, אך בשני ספרים מגויסים שמכוונים להעברת מסר שמתנגד לשומן הוא הוצג באופן ישיר וחד. בראשון, **אחת-שתים-שלוש, אילת** (צור, 1995), ציורים: יובל), מחברי הספר מבליעים נזיפה בילדה שמנה ועצלה שמתחמקת מפעילות גופנית ו'מענישים' אותה בבדידות. בשני, **אמא ונטע עושות דיאטה** (גרינפלד, איור: סטודיו חלי, 2010), הם מרתיעים את הקורא בסיפור על ילדה שעקב משקלה העודף היא נכשלת בפעילות גופנית, ומתבקשת לעזוב לכן את

החוג האהוב עליה. הייצוג של שתי הדמויות הללו דומה בניכור שהן יוצרות, אך הן נבדלות בכך שהאחת, איילת, מתחמקת מפעילות גופנית, ואילו השנייה, נטע, רוצה אך נכשלת בפעילות.

אחת-שתיים-שלוש, אילת הוא סיפור שמטרתו לדרבן ילדה שמנה לעסוק בפעילות גופנית שמצופה מילדה שמנה. לפי העלילה, איילת היא בודדה כי היא מתחמקת מפעילות גופנית וממשחקי חברה, אך פעם, במהלך משחק מחבואים, היא מצאה את עצמה רצה, בעקבות זאת – מנצחת, ומבינה שחל בה שינוי כלשהו. בתחילת הסיפור איילת מוצגת באמצעות ממדי גופה: "איילת היא ילדה קצת שמנה ועגלגלת, כמו סופגנייה בחנוכה" (עמוד 8), ולמרות שהיא "מתוקה ומוכשרת... אין לה הרבה חברים" (שם), וקרבה זו בין המשפטים רומזת שיש קשר בין שומן לבדידות. קשר זה מוסבר בכך שאיילת מתחמקת מפעילות גופנית וממשחקי חברה בתירוצים שונים: "היא [איילת] לא אוהבת לרכב על אופניים. לדעתה זה מעייף את השרירים. לשחות היא לא יודעת, כי אפילו בקיץ היא טוענת שהמים קרים. היא שונאת לשחק מחנים, כי הכדור מכה לה בפנים; ואינה משתתפת בשום תחרות, כי ספורט זה עניין לבנים" (עמוד 8). בתיאור זה מוצפנת מצד המחברת נימת ביקורת שלילית על איילת, ומתקבל רושם שיש קשר בין ממדי גופה לעצלותה או להתחמקותה מפעילות גופנית, רעיון שרווח בשיח ההגמוני על הגוף השמן.

ריחוקה של איילת מהאחרים בא לידי ביטוי גם בממד החזותי: בעמוד 9 היא מצוירת לבדה, ובעמוד 10 היא אמנם מוצבת מול שני ילדים במשחק מחבואים, אך אין לה עמם מגע ישיר או קרבה פיזית, והיא מופרדת מהם באמצעות פח אשפה, עץ רחב גזע ופרחי חמניות גדולים. סממנים מסוימים מצביעים לכאורה על כך שאיילת היא אנטי גיבורה: דמותה ממלאת עמוד; היא היחידה שמאוירת מהחזית ובמלוא גופה; עמידתה זקופה ויציבה; היא נבדלת מהאחרים בלבוש ובצבע שכן שני האחרים לבושים בצבעי כחול ולבן,⁷⁰ והם בעלי מגדר שאינו מובהק, ואילו היא לבושה בחצאית אדומה שיכולה לסמל מגדר נשי. הצבע האדום אף יכול לסמל חום ורגש סוער, וגם התרסה, שמהדהדת את התנגדותה לפעילות גופנית מחד, ואת מבנה גופה שחורג מגודל תקין, מאידך.

למרות הסממנים האלו איילת איננה אנטי גיבורה, בהתבסס על דברי גונן: "בין שנאהב את הגיבור או נגיב כלפיו בדחייה, בהלם או בפליאה – הוא חייב לעניין אותנו, כי הוא זה המושך אותנו פנימה, אל הספר... גם אנטי גיבור הוא גיבור שהמאייר צריך לאפיינו, וזו איננה יכולה להיות דמות חסרת אופי... בתיאור דמותו של הגיבור, המאייר חייב לאפשר לנו להבין את עולם הרגש שלו ואת מצבו הפסיכולוגי... יש הכרח להבחין במצבי הרוח של הגיבור לאורך העלילה הקצרה, ולהבין את

⁷⁰ כחול לבן – כסמל לישראליות ורמז שמדובר בילדים ישראלים טיפוסיים.

הדינמיקה הפנימית שלו" (גונן, 2008, 95-96). אך איילת, מעוצבת כחידה וכדמות מנוכרת שקשה להזדהות עמה, ומכיוון שלקורא אין דריסת רגל בעולמה הפנימי היא אינם מעוררת אהדה או הבנה. הניכור מדמותה נוכח בשני ממדים. בממד האיור – הבעת פניה נעה בין הססנות, לתמיהה, או להבעה סתמית שאינה ברורה; למרות שפניה פונים ישירות לקורא, לא נוצר עמה קשר ישיר, משום שחסרה בפניה מימיקה, ועיניה הן שתי נקודות שחורות ללא הבעה מובהקת (עמוד 9). בממד המילולי, למרות שמסופר שאיילת מתרחקת ממשחקי חברה, ונרמז שרתיעתה קשורה לממדי גופה, לא מועברים לקורא רגשות סבל שלה, מצוקה או תסכול, שגרמו להתחמקות זו. אם קיים קונפליקט פנימי או בעיה רגשית שגרמו להתנהגותה, הרי שהם אינם נוכחים, ואף לא נרמזים בסיפור. המסר העיקרי של הסיפור, שמבקש לעודד ילדים שמנים לעסוק בפעילות גופנית, מודגש בהטפה של המחברת: "בפעם הבאה שתשחק עם הבנות, אילת לא תסכים סתם ככה לעמוד; כי למרות שהיא קצת שמנה ועגלגלת, אסור לה לוותר מראש רק מפני שהיא אילת" (עמוד 10). בכך לא רק שהמחברת קושרת שומן בעצלות ובהתחמקות מפעילות אלא גם בתבוסתנות.

לעומת איילת, נטע היא ילדה שמנה שרוצה לעסוק בפעילות גופנית, אך אינה מצליחה בה כמו האחרות, הרזות (אמא ונטע עושות דיאטה, גרינפלד, 2010, איור: סטודיו חלי). נטע ואמה הן שמנות, ובעקבות חוויות לא נעימות – האם מרגישה "חבית" והבת נכשלת בחוג בלט – הן הולכות לדיאטנית, מרזות, מקבלות מחמאות, ונטע זוכה לתפקיד ראשי בהצגת הבלט. גם ספר זה מגויס להעברת מסר שמתנגד לשומן, ובאמצעותו המחברות מבקשות להנחיל לקורא את אידיאל הרזון (שמצופה ממגדר נשי), תוך כדי פירוט עקרונות האכילה הנכונה על פי פירמידת המזון (עמודים 18-21), שמוצמדת בעלון לכריכת הספר, וזהה לזו שמפורסמת באתרים רפואיים.⁷¹ בכך, המחברת מאמצת רעיון שנפוץ בשיח הגמוני על הגוף השמן שלפיו קיימת זיקה בין משקל עודף להרגלי אכילה, ולכן ניתן לשנות את הגוף באמצעות דיאטת הרזייה. בראיון עמה, בו המחברת הגיבה להתנגדויות לספרה, היא טענה שגוף שמן הוא גוף חולה ועל כן ילד שמן צריך לעשות דיאטה,⁷² רעיון שתואם את השיח ההגמוני על הגוף השמן, שנפוץ באתרים רפואיים.

⁷¹ מעניין לציין שבעמוד האחרון בספר, המחברת מונה 22 גורמים להשמנה אצל ילדים, אך רק בשורה 16 מופיע גורם שקשור לאוכל: "אכילה רבה ותכופה של מזון מהיר", וכך גם בשורה 17: 'צריכה מוגברת של חטיפים וממתקים'. כל הגורמים האחרים, אינם קשורים לדעת המחברת באכילה, ובכל זאת הפתרון היחידי להשמנה שניתן בספרה הוא דיאטת הרזייה.

⁷² לאחר שהותקפה ברשת, (באתר סלונה, וגם ע"י דיאטנית, רעות גולדשמיט, בקפה דה מרקר) המחברת הסבירה את מניעיה להוצאת הספר: "ילד שמנמן לא צריך לרדת במשקל כי הוא מרגיש שונה – והוא מרגיש שונה, תמיד – אלא מתוך הבנה שהשמנה גורמת למחלות." – <http://article.yedioth.co.il/default.aspx?articleid=7866>, נדלה בתאריך 23.6.16.

בחוג הבלט האהוב על נטע היא נכשלת בביצוע התרגילים, בעוד שהאחרות, הרזות, מצליחות (איור 3, עמוד 8): "רק שיש בעיה קטנה, ... לכולם מצליח כיפוף כזה מדויק – ולה רק כמעט. / הם גם

מצליחים לנתר ולעמוד על רגל אחת / ורק היא קצת מתנדנדת מצד לצד". נטע נבדלת מהאחרות בשלושה פרמטרים: בממדי גופה, באופן עמידתה העקומה שנגזרת מכישלונה, ובהבעתה השלילית שנובעת מעמידה זו. שתי האחרות עומדות זקוף במנח של בלט קלאסי, ידן השמאלית מונחת בקלילות על המעקה והימנית מורמת אל על. נטע לעומתן, נסמכת

בידה השמאלית על המעקה, מעבירה אליו איור 3 - אמא ונטע עושות דיאטה, גרינפלד, 2010, איור: סטודיו חלי, עמוד 8

חלק ממשקל גופה, וידה הימנית מוטה כלפי מטה בניסיון לייצב את עצמה. שפת גופה מזכירה בובה מכאנית ולא ילדה חיה, ועמידתה אינה טבעית אלא מלאכותית, ובכך ייצוג דמותה של נטע דומה מאד לייצוג המנוכר של איילת.

גם נטע, כמו איילת, איננה אנטי גיבורה למרות שהיא הדמות הראשית בעלילה, ולמרות שבאיור 3 למשל, היא עומדת ראשונה בשורה ומהשלוש רק לה יש הבעה מובהקת (שלילית). לכל אורך העלילה ניטלו ממנה כל יוזמה או רצון, ולפאסיביות שלה יש ביטויים שונים בממד המילולי: הקול הדובר של המספרת מדבר עליה תמיד בגוף שלישי; ובני משפחתה אף הם מדברים עליה בגוף שלישי, גם בנוכחותה. יתרה מזאת, נטע אינה זו שמניעה את הדיאטה שלה, אלא אמה, ואין אנו נחשפים לתהליך פנימי של תובנה שמביא אותה להחלטה על הדיאטה.⁷³ גם בספר הזה, שמגויס נגד שומן, לא נוצרת אמפטיה או אינטימיות עם הגיבורה, משום שלמרות שהסיפור יכול היה לנגוע במוקד כאוב בנפשה של נטע, שנכשלת בחוג האהוב עליה, ומאוימת בסילוק ממנו, הרי שלא נפתח עבור הקורא צוהר למתחולל בנפשה. לסיכום, שני הספרים המגויסים בשירות מסר שמתנגד לגוף שמן מאמצים רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים, ומטיפים לילדים שמנים לרזות או לעסוק בפעילות גופנית. נוצר כאן פרדוקס: הספרים המגויסים שמעבירים מסר באופן מחודד ורזה וממעטים בתיאור חוויות שלא קשורות למסר, מציגים דמויות (שמנות) שלא מעוררות הזדהות ועל כן מחלישות את המסר.

⁷³ ה"אקטיביות" של נטע באה לידי ביטוי בכך שלאחר שהיא קיבלה את 'הוראות' הדיאטנית ואת פירמידת המזון, היא מונחית על ידי הגננת להפיץ אותם בגן כדי שכל הילדים יאמצו עקרונות לתזונה נכונה.

קישור הדמות השמנה לערכים חיוביים ושליילים

בקורפוס שנחקר נמצאו דמויות שמנות שהן חיוביות במובהק, שליליות במובהק, אך גם דמויות מורכבות עם פן חיובי לצד שלילי ועל כך ארחיב בסעיף זה. בחלק מהדמויות שנתחוו לעיל ניתן להבחין בדפוס מסוים של דמויות שמוארות באור חיובי בלבד, והן ממלאות תפקיד של דמות מזינה ומיטיבה (האב **ברוני מקרוני פוגשת צפרדע**, והסבתא **במי ראה את אילת?** שהוזכרו לעיל). דפוס של דמות שמנה שהיא פגומה מתגלה בספרים שמגויסים נגד שומן – נטע **באמא ונטע עושות דיאטה**, שהיא בעלת דימוי עצמי נמוך (ברץ, 2001) וחסרת קבלה עצמית, ואילת, **באחת-שתיים-שלוש, אילת**, שמתרחקת מפעילות ומחברים.

מעניינת במיוחד היא דמות בעלת פן דומיננטי חיובי שמופיעה אמנם בספר שמגויס לשרת מסר בנושא שומן, אך הפעם זה מסר שמעודד הכלה של מגוון ממדים של גוף, ואהבת העצמי ללא תלות במראה חיכוני⁷⁴ (**מה שיוצא אני מרוצה**, שם טוב, 2015, איור: ביטן).⁷⁵ מחברי הספר מאנישים דלעת, מעצבים אותה כשמנה יותר מכל הפירות האחרים, ומרוממים אותה מעליהם. נקודת התצפית והקול הדובר הם של הגיבורה הראשית, הילדה מיכל, שמספרת שאמה לא אוהבת את המראה שלה (של האם) כי היא שמנה. בלילה, מופיעים על מיטתה של מיכל שלל פירות וירקות שמתחרים ביניהם מי היפה ביותר, ומבקשים ממיכל לשפוט ביניהם, וזו קובעת שאין זה משנה שהרי כולם מתוקים. למחרת מיכל מחמיאה לאמה שהיא יפה היום כפי שהיתה בצעירותה, מסבירה שאמה הבינה שעל כל אדם לאהוב את עצמו כפי שהוא, ומדרבנת את הקורא לעודד אחרים שהם בעלי דימוי עצמי נמוך בגלל מראם החיכוני.

במהומה הקולנית והדמיונית על מיטתה של מיכל, המחברת יוצרת אלגוריה של פירות וירקות מואנשים שמתנצחים ביניהם, ומשרתים אותה בהעברת ביקורת חברתית על מידת החשיבות שאנשים נותנים להופעתם החיכונית. לדברי גונן, "היתרון הגדול מכל באימוץ דמויותיהן של חיות וחיות מואנשות הוא האפשרות להצביע באופן קולע אך מרמז וכללי על תכונות אופי והתנהגויות שאינן מיטיבות. קל לנו לקבל דרכן שיעור של מוסר השכל, להתחרט, ולהפנים תובנות שהיו מתקבלות בהתנגדות אם היו מועברות באופן ישיר" (גונן, 2008, 98-99). תחת האנשת חיות, המחברת מאנישה בספר זה פירות וירקות, ויוצרת דרכם אפקט שעשוי לעורר מחשבה במוחו של הקורא, שכן הפירות

⁷⁴ ציטוט מהכריכה האחורית: "כל הרווחים מהספר יועברו לבית-החולים 'סורוקה' באר-שבע למחלקה להפרעות אכילה." על המחברת נכתב כי פעילותה החברתית "הופכת אותה מידית למובילת דעת קהל בכל הנוגע לדימויי גוף וליקבלת האני העצמי" תוך מתן דוגמה אישית...".

⁷⁵ גם בספר זה המחברים 'קורצים למבוגר': בעמוד הימני של כל 16 המפתחים של זוגות עמודי הספר, מאוירת מראת עמידה גדולה שהדמויות מהעמוד השמאלי משתקפות בה, וחזרה זו מדגישה ביקורת חברתית על שיפוט ההופעה החיכונית שנפוץ בתרבות המערבית.

מתמקדים כל אחד בנראות שלו, משווים אותה לחיצוניות של האחר, ומעדיפים את עצמם על פני האחרים באופן אנוכי. יש כאן מהלך עלילתי מעניין משום שהוא מהופך למוסכמה התרבותית שמקדשת את אידיאל הרזון, ותחתיה – הפירות דווקא מתגאים בגופם הגדול, ומחשיבים ערך של גוף גדול ושמן.⁷⁶ על כולם עולה "גברת דלעת, שהיתה הכי שמנה" (עמוד 19), עם התנהגות דומיננטית ואישיות חיובית, ולכאורה נרמז ששמנה עשויה להיות גם הכי חשובה ומוצלחת.

הדלעת היא נקבה שמתגאה אף היא, כמו האחרים, במראה החיצוני, במהלך מהופך למציאות הישראלית, שבה נדיר לפגוש נשים שמנות בעלות דימוי עצמי גבוה ביחס למראן. בפנייה אליה – 'גברת דלעת' – ניכר שמתייחסים אליה בכבוד ובנימוס יותר מאשר אל האחרים, ולמרות שהיא מרוכזת תחילה במראה החיצוני, המחברים משייכים לה תכונות וערכים חיוביים שמאפילים על חולשה זו: היא מתחשבת בזולת ומפגינה חיבה; היא מקבלת מונולוג שמבוסס על שכל ישר ומעורר הערכה; היא מכבדת את מיכל ומטילה עליה לשפוט בין הפירות, אך גם נוהגת בה באסרטיביות; יש לה כישורי רטוריקה מפותחים והיא יודעת 'להסתדר', וגם להיות רצינית כשצריך (שם, עמוד 19). אופייה הבוגר בא לידי ביטוי בכך שהיא הראשונה והיחידה מהפירות שמתעשתת לאחר הנזיפה של מיכל בהם.

גם בממד האיור הדלעת עולה על האחרים: היא גדולה מהם וגופה תופש שטח רב משלהם מהעמוד; צבעה הוא כתום עז שמהווה אינדיקציה לדומיננטיות, ללהט ולדרמה; עיניה ופיה מופנים אל מיכל בכוונה ובציפייה שיוצרים דו-שיח ישיר בינה לבין הגיבורה הראשית; היא ממוקמת כחלק מקבוצת הפירות אך ראשונה מביניהם; מיקומה המרכזי, צבעה הבולט, וסגנון דיבורה ממקמים אותה בסטאטוס גבוה משל האחרים. משמע, בנוסף למסר המוצהר של אהבת העצמי ללא תלות בממדי הגוף, המחברים ממליכים את הדמות השמנה ביותר לדמות המובחרת, ויש בכך אמירה שסותרת את קידוש אידיאל הרזון שרווח בתרבות המערבית.

משלושת הספרים שמגויסים לשרת מסר מוצהר בנושא השומן ספר זה, **מה שיוצא אני מרוצה**, שונה מאד משני הקודמים: **אחת-שתיים-שלוש, איילת, ואמא ונטע עושות דיאטה**. ראשית, בקודמים המחברים מתנכים באמצעות מסר מאשים, מרתיע ומטיף, ואילו בספר הנוכחי, הם מתנכים באמצעות מסר מעודד ומנחם. שנית, בקודמים העלילה מצומצמת ונצמדת באדיקות למסר הנוקשה, ואילו בספר הנוכחי המחברים משתדלים ליצור חווית קריאה מהנה על ידי הוספת אלגוריה דמיונית ומשעשת, שעשויה לעורר את מחשבתו של הקורא באופן עקיף. לפי ברץ וזמיר, הצהרה גלויה (שנוכחת בשלושת הספרים המגויסים) מחשידה את המחברים בנטייה ערכית מסוימת שמולה הקוראים עשויים לגלות התנגדות מיידית, אך מאידך, לאידיאולוגיה מוצהרת יכול להיות יתרון, משום שהיא

⁷⁶ לדוגמה: "את עבה?! הרי בהשוואה אלי את דקה כמו שטיח!" כך לגברת אשכולית צחק מר אבטיח. (עמוד 15).

אינה מטמיעה מסרים בקרב הקוראים באופן מניפולטיבי, והקורא מבין שהוא מקבל את הנרטיב בו בחר (ברץ וזמיר, 2008). לפיכך, אין סיבה לפסול על הסף ספר בעל מסר אידיאולוגי מוצהר, והתייחסות לספר כזה צריכה לכלול התרשמות כללית מרבדיו השונים. בשל הסגנון והתהליך של אופן העברת המסר,⁷⁷ משלושת הספרים המגויסים, רק לספר **מה שיוצא אני מרוצה** ייתכן שיש ערך טיפולי, בהגדרתו לעיל כ'ספרות ביבליותרפית מוזמנת', על פי גונן. לעומת הספרים המגויסים באופן מוצהר לנושא השומן, דווקא לספר עם מסר אידיאולוגי חבוי שמתמך את הקורא באופן מוסווה, כמו הספר **כשאבא הפך לבלון**, יכולה להיות השפעה רבה על הילד וחונכו, משום שהם אינם 'עומדים על המשמר' שכן אין הם מצפים למסר האידיאולוגי הנסתר. על ספר זה ארחיב בהמשך.

לצד הדמויות השמנות בעלות הייצוג החיובי או השלילי – נטע, איילת והדלעת – נמצאו בספרים דמויות מורכבות עם תכונות חיוביות לצד שליליות והן דומות בכך לאנשים מציאותיים. כזו היא דידי שאמנם מפגינה התנהגות שלילית אך דמותה מעוצבת באופן סלחני ואוהב, ומשויכים לה ערכים של פעלתנות, אומץ, יצירתיות, אהבת משפחה ואהבה עצמית. כך גם גומבוץ שאמנם מוצג כגרגרן, אך יש לו הומור עצמי, הוא שופע אהבת משפחה, ונתפש כדמות מעוררת חיבה. בדמויות של שניהם החיובי והשלילי מעורבבים ברבדים של האיור והטקסט גם יחד. לעומתם, החתול השמנמן בספר **לילה בלי ירח** (גפן וקרת, 2006, איור: פולונסקי) מוצג בטקסט כדמות שלילית, אך האיור הופך את היוצרות, ובזכותו החתול נתפש כדמות חיננית, בעלת שלמות עצמית, יפה וקסומה, כפי שאראה להלן.

בספר **לילה בלי ירח** העלילה מתחילה כשהאב סיים להקריא לבתו, זוהר, סיפור לפני השינה, ולמרות שהיא מבקשת שישאיר אור קטן, הוא מסרב בנימוק שמספיק האור מהירח, עוזב וסוגר אחריו את הדלת. זוהר יוצאת לבדה לחפש את הירח, שואלת עליו חתול ושוטר שפגשה, ולבסוף מוצאת את הירח רוקד לצלילי נגינתו של איש ביער. היא נוזפת בירח ובאיש, ולאחר שהירח מבטיח שירד לרקוד רק פעם בחודש, הוא מטפס חזרה למקומו בשמיים. נושא הספר הוא מסע חיפוש שבו זוהר מתגברת על מכשולים ומשיגה בסוף את שרצתה – החזרת הירח למסגרת ולמילוי התפקיד המצופה ממנו.

כשזוהר יוצאת לחפש את הירח היא פוגשת "חתול שמנמן" (עמוד 5), ופונה אליו: "סליחה, אדון חתול," / עמדה זהר מולו אמיצה, / "אולי אתה יודע היכן הירח נמצא?". למרות התעוזה של הילדה שפונה אליו בנימוס ובחשש, החתול עונה בגסות: "מה זה? איפה אני?" / הקיץ החתול יקיצה, / "מי העז להעיר אותי / באמצע חלום על קיצה?" (עמוד 6). גם בהמשך המחברים מציגים אותו כיצור שמעוניין רק באוכל: "הירח הלך לאבוד," זהר ספרה לחתול, / "הוא לא בשמים כאן, וגם לא בשמים

⁷⁷ וגם עקב סיבות אסתטיות שעליהן לא ארחיב בעבודה זו, משום שאינה עוסקת בביקורת אמנותית על ספרי ילדים.

ממול." / "ירח-שמריח, בלי טעם, בלי ריח." / ילל החתול והתמתח – / "כל מה שהוא לא מעדן או כיבוד / מצדי שילך לאבוד." / פהק החתול פהוק רחב / וחזר לעצם את עיניו." (עמוד 7). החזרה על גרגרנותו של החתול מדגישה "מגמה שאותה רצה המחבר להעדיף על האחרות" (גונן, 2000, 62), ולפיכך נוצר קשר חד-משמעי בין שומן לזללנות. מהטקסט גם עולה שהחתול הוא עצל ומעדיף לישון, וגם כשהוא לומד שהירח אבד, הוא אינו נרעש ואינו נרתם לעזרתה של זוהר, אלא מפקח וחוזר לישון. שיוך התנהגות זו לדמות שמנה, מתכתב עם תפישה רווחת לפיה בעלי גוף שמן נוטים לעצלנות ונרתעים מפעילות. החתול הוא אנוכי, אינו מתחשב ומתעלם מהזולת, והממד החזותי משכיל להעצים התרשמות זו (איור 4): החתול מאויר ככדור מושלם שדבר אינו חודר אותו, והחרקים שמקיפים אותו

איור 4 - לילה בלי ירח, גפן וקרת, 2006, איור: פולונסקי, עמוד 6

ונצמדים אליו נשארים מחוץ לגבולות גופו הכדורי. 'כדור החתול' מכונס בתוך עצמו, מפנה את גבו המקומר אל העולם שסביבו, ויוצר גבול וחיץ בינו לבין הסביבה.

למרות כל זאת, ההתבוננות נוספת באיור מצביעה גם על צדו 'המואר' של החתול: הוא נראה כמקור אור שהעשבים והדשא 'זורחים' ממנו כקרני אור, או נמשכים אל כדור האור כחרקים שנמשכים אל המנורה; צבעו לבן, צבע שמשדר ניקיון וטוב, והוא מנוגד

לצבע הרקע, ומבליט את החתול באופן עוצמתי בהשוואה לחרקים; הוא נתפש כחשוב וכדומיננטי שכן כל אשר סביבו פונה אליו, נצמד ומכוון אליו. מכיוון ש"העיגול הוא סמל טהור ומופשט" (גונן, 2000, 51) ומהווה אינדיקציה לשלמות, הרי שמשויך לחתול גם ערך של שלמות עצמית. הוא שופע קיפולים והשתפליות של שומן ופרווה, שכוב בעצלתיים, חצי מנמנם על גבו וארבע גפיו מורמות אל על, נינוח, ולמרות עגלגלותו ומשמניו, גופו נראה גמיש ומלא חן (ר' גם עמוד 8). זו דמות שאינה נותנת לאירועים חיצוניים להשפיע עליה או לערער אותה, ותחת ידו של המאייר דוד פולונסקי, הדמות של החתול השמנמן אינה שלילית לגמרי, אלא משדרת אהבה עצמית, ביטחון בהווייתה ושלמות מגובשת של עצמה.

הדרה חברתית של דמות שמנה

בספרים שמכוונים להעביר מסר שמתנגד לשומן, שולבו בעלילות אמצעים שונים שמדירים את הדמות השמנה לשוליים מבחינה חברתית ומרחבית כאחד. סצ'רדוטי מציינת שיש יצירות ספרות לילדים שבהן ילדים רגילים מגרשים ילד שהוא 'אחר',⁷⁸ ומדירים אותו מהמרחב החברתי. כתוצאה מכך הילד 'האחר' חוזר לביתו וכך נוצר נידוי כפול של 'האחר' – חברתי ומרחבי. מהסברה עולה ש"האלימות המרחבית הינה שיטה להדרת מיעוטים והיא מופעלת באמצעים שונים: הדרה מן המרחב, מניעת גישה למרחב, פיקוח על תנועה במרחב, וצמצום מרחב המחיה... כמו כן, כאשר הדמות חשה שנשקפות לה סכנות במרחב, היא גוזרת על עצמה 'אלימות מרחבית מרצון' [כלומר, מדירה את עצמה]... וכך מגנה על עצמה מפני אלימותה של ההגמוניה" (סצ'רדוטי, 2013, 134). הדמויות השמנות בספרים עם מסר שמתנגד לשומן, עוצבו כ'אחר' לפי הגדרת סצ'רדוטי: "'אחרות' היא מונח המציין את כל מה שהזהות החברתית ההגמונית מדחיקה לשוליים, זו המבוססת ומתבססת על הדיכוטומיה שבין 'האחרות' וה'אנחנו-יות'... ה'אנחנו-יות' מבוססת על שיתוף, דמיון או אחדות ותוחמת עצמה במעגל של שייכות... 'האחרות' היא תלוית מקום וזמן ולכן היא יחסית ותלוית זהות קבוצתית/חברתית מסוימת המגדירה אותה" (סצ'רדוטי, 2013, 136-137).

בשני הספרים המגויסים שהוזכרו הדמות השמנה מודרת חברתית או מרחבית. את התחמקותה של איילת מפעילות וממשחקי חברה שגורמת לבדידותה, ניתן לראות כאלימות מרחבית מרצון, בלשונה של סצ'רדוטי, כלומר, כהירתעות שלה בשל ההבנה שהיא איננה חלק מחברת הילדים, כלומר, שהיא 'אחרת'. את הניסיון להרחיק את נטע, מחוג הבלט אפשר לראות כהדרה מרחבית וגם חברתית, שנטע נלחמת בה באמצעות דיאטת הרזייה, וכשהיא מגיעה לגוף בגודל תקין היא מוחזרת למרחב ממנו גורשה.

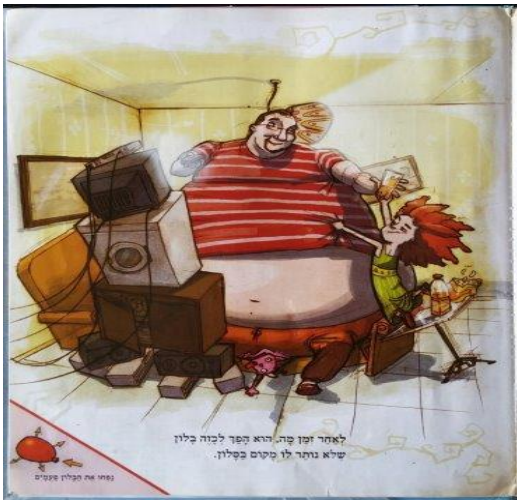
בשני ספרים אלו המחברות מעבירות מסר שמתנגד לשומן באופן מוצהר, נוקב ולעתים מאיים, אך מסר כזה יכול להיות מועבר גם באופן מוצפן ואף משעשע בספר שלמראית עין אינו נראה כמגויס נגד שומן. כזה הוא הספר **כשאבא הפך לבלון** (נעם וערן ב.י., 2010, אזור: וינטר) שבו אב שהשמין לבלון ענק מודר מביתו, ממשפחתו ומהמרחב בו חי. המסר המתנגד לשומן נשתל בתוך סיפור דמיוני, פרוע ומופרך, מצחיק ומשעשע, כך שההתנגדות הרעיונית לשומן, והענשת אב שהשמין מוכמנים באופן שקל לפספס, ולכן גם אינם מזמינים מחאה.

הקול הדובר מספר את העלילה מזווית ראייה של הגיבורה הראשית, ילדה בשם נעם, ומגולל חוויות לא נעימות שקורות לה ולאביה, עקב השמנתו המוגזמת לממדים עצומים, עד כדי כך שהוא

⁷⁸ בסיפור המנותח על ידי סצ'רדוטי מדובר בילד חרדתי ש"פחדיו וחרדותיו הופכים אותו ללעג ולקלס בעיני חבריו" (סצ'רדוטי, 2013, 134).

הופך לבלון ענק שמרחף בשמיים. הספר מתיימר להנחיל ערך של אהבה ומסירות משפחתית, אך מכיוון שאת המסר החשוב בספר הילדים ניתן לקלוט על פי האופן שבו העלילה מסתיימת (גונן, 2000), הרי שהמסר המרכזי שמתקבל הוא ששומן רב הוא גורם מפריע, ובעל גוף שמן שחורג מממדי גוף תקין נענש בהדרה ממשפחתו בפרט, ומהחברה בכלל. ליתר דיוק, מוסר ההשכל של הספר הוא שכאשר האב תופח מעבר לגודל גוף תקין, הוא פוגע במערכת היחסים הבין-אישית שהיתה לו עם בתו, הוא עובר תהליך של אובייקטיפיקציה (הפיכה לחפץ) על ידי בתו ועל ידי הציבור, ולבסוף הוא הופך לאיום על החברה, שמצדה נאלצת 'לטפל' במשמניו כדי להחזירו לגודל תקין ולשורותיה. למרות מסר חמור זה, ואולי דווקא בשל חומרתו, הספר כתוב בז'אנר של נונסנס שמצפין ביקורת חברתית (גונן, 2000), ואשר מטרתו היא לגרום לקורא להפנים מסר באמצעות שעשוע. כך למשל, בנוסף לעלילה המצחיקה, לספר מצורף בלון, שהקורא מוזמן לנפח בהדרגתיות במקביל להתנפחות האב בעלילה, ובסיום, מוזמן לשחררו כשהאוויר נשאב מ'בלון האב'. הפעילות האינטראקטיבית ההיתולית עם הבלון תורמת אף היא להאפלה על המסר המתנגד לשומן.

טרם השמנתו, האב הוא מועיל, משחק עם בתו ולוקח אותה לגן (עמוד 2), אך כשהוא משמין,

איור 5 - כשאבא הפך לבלון, ב.י., 2014, איור: וינר, עמוד 5

התפקידים מתהפכים כי הוא אינו יכול לשרת את עצמו ולהגיע לאוכל, ובמצב תלתי זה (איור מספר 5), נעם מגישה לו במסירות כוס שתייה. מהשלב בו הוא תופח עד כדי כך "שלא נותר לו מקום בסלון" (עמוד 5)⁷⁹ ועד סוף הסיפור, הוא מאויר כקריקטורה ש"מעוותת את פני המציאות ואת דמותו האובייקט ומבליטה בהגזמה את מאפייניו או מגבלותיו למטרות שעשוע או ביקורת" (גונן, 2000, 57), כאשר בסיפור זה הקריקטורה משמשת לשתייה. בטנו מנופחת בהפרזה, עולה ופורצת מתוך בגד שאינו יכול להכילה, והופכת להיות נושא העלילה והגורם שמניע אותה מעתה ועד סופה. לאורכה

של העלילה האב מאויר כדמות גרוטסקית, "כעיוות, שצורתו מעוררת צחוק, אך תוכנו מבעית... משום שהוא מייצג סתירה כפולה: הפיכת האדם לחפץ [בלון] [ו] היא סתירה מוסרית כשם שהיא סתירה

⁷⁹ ככל שהאב משמין, כך הוא תופס מקום רב יותר: "פתאום, / תפס אבא הרבה יותר מקום" (עמוד 4). בהקשר לכך, מעניין לציין פרויקט וידאו מ-2015 שבו נשים עם גוף שמן מתגאות שהן 'תופסות יותר מקום' - <https://www.youtube.com/watch?v=xWojZ7GX7Jc> - נדלה בתאריך 24.7.16. היוזמת, מיכל גרינוולד, מסבירה שנשים גדולות רואות בגופן סמל לעוצמה, והן ממלאות את החלל ביופי אמיתי ומוכיחות ששיפוט הוא מחסום שניתן להתגבר עליו - <http://saloon.co.il/blog/%D7%AA%D7%95%D7%A4%D7%A1%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9D-%D7%91%D7%97%D7%96%D7%A8%D7%94-%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%A4%D7%99-%D7%94%D7%A0%D7%A9%D7%99-%D7%94%D7%A9%D7%95%D7%A4%D7%A2> - נדלה בתאריך 24.7.16.

שבהגיון" (שוורץ, 1974, 82). הצבע האדום ששולט באיור זה, ותופש שטח רב ממנו, יכול לסמל אהבה בין האב לבתו, אך גם מרד של אב שמורד במוסכמות החברתיות, ומשמין מעבר לגבולות לגיטימיים של גוף.

עם השמנתו האב נענש ומשלם קנסות. תחילה הוא מודר מביתו: "בלית בררה, פתחה נעם את הדלת הגדולה / והוציאה החוצה את מי שפעם היה אבא שלה" (עמוד 6), ובגופה הקטן היא נשענת על ישבנו הגדול, מתאמצת לדחוף אותו החוצה.⁸⁰ כשהוא תופח לבלון גדול, בתו קושרת אותו בחבל לעמוד כדי שלא יעוף, כמו שקושרים אופניים למשל, ומעתה מודגש תהליך הפיכתו לחפץ. כשהפך לבלון גדול בשמיים, האב משמש עבור הציבור כ'לוח מודעות בשחקים',⁸¹ ובכך הושלם מעבר של הדמות ממצב אקטיבי (שבו לקח את בתו לגן, למשל) למצב סטאטי ופאסיבי. ייתכן שאפשר לראות בחוסר התזוזה של 'בלון האב' גרסה אירונית לרעיון הזיקה בין שומן לחוסר תנועה, ואולי אף לעצלנות, רעיון שרווח בשיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים. עם הרחקת 'בלון האב' לשמיים, כלומר לשוליים, גם תהליך האובייקטיפיקציה שעובר עליו משנה את פניו: כשהיה בגודל בינוני הוא היה שימושי רק לבתו, אך כשהוא בלון ענק, הוא הופך לחפץ שימושי עבור הציבור הרחב שתולה עליו פרסומות. לפני שהאב השמין הוא מילא צרכים אישיים ואינטימיים (משחק או מקריא סיפור), אך משהשמין הוא ממלא צרכים פיזיים וחומריים (מתקן לשלטים). בנוסף להרחקה הפיזית, המחברים שוללים מהאב את הקרבה שהייתה לו עם בתו, והמגע הגופני והאוהב בינו לבניה פוחת ככל שהוא משמין. בתחילה, כשהוא בגודל בינוני, הוא מחבק, מנשק, ומרים אותה אל על (עמוד 3); אך כשהוא משמין, המגע ביניהם מצטמצם להישענות בתו עליו (עמוד 5); וכאשר הוא מרחף כבלון בשמים המגע והקרבה הפיזית ביניהם מופסקים לחלוטין.

כשהאב משמין למימדים עצומים הוא הופך איום חברתי. בשיא ההתנפחות 'בלון האב' מסתיר את אור השמש ואז "הממשלה... [מכריזה] על אבא בתור איום" (עמודים 18-19), והמשטר מתקיפו באמצעות מסוקי חיל האוויר. כשהמחברים מבקשים להחזיר את האב מהשמיים, כלומר, להשיבו מהשוליים לחברת אנשים, הם מטפלים בגופו ושואבים את האוויר מ'בלון האב' כך שיוכל

⁸⁰ תמונה זו מהווה ריפרור ו'קריצה למבוגר', ומצביעה על תמונה ידועה מהסיפור ומהסרט של 'פו הדוב', שבה השפן מנסה לדחוף את פו החוצה מביתו, לאחר שהשמין בעקבות אכילת צנצנת הדבש. תמונה זו נראית בקישור הבא בשנייה 21:

<https://www.youtube.com/watch?v=csipCXuF47Q> נדלה בתאריך 24.7.16.

⁸¹ באמצעות הפרסומות שמוצמדות ל'בלון האב' שהפך ללוח מודעות, המחברים 'קורצים למבוגר' ומעבירים ביקורת על הצביעות החברתית, שמצד אחד אוהזת באידיאל הרזון, ומצד שני, מציעה פיתויים משמניים, וזו באה לידי ביטוי בפרסומות שמעודדות השמנה, ולצדן אחרות שמעודדות הרזיה (עמוד 14). כל הפרסומות מתייחסות לממדי גוף ותנומכות במסר החבוי בספר, שלפיו שומן הוא רע. דוגמאות לפרסומות: כרזה של סלון להרזיה שפונה אל האב "אם רק היה בא אלינו", אך מדגימה את הצביעות החברתית כי למרזים מוצע "בוואריה" כפרס; פרסומת שמציעה "מנות גדולות במיוחד" של המבורגר; פרסומת של מותג Silly cone (באירוניה: Silly), שמציעה "להגדיל הכל לאיזה גודל שתרצו" (עמוד 15), ורומזת על עידודה של החברה להגדיל איברים מסוימים (שדיים של אישה?) אך להקטין אחרים; ופרסומת של כדור פילגוד (Feel Good) שמיועדת אולי למי שלא מסתדר עם המוסר הכפול ועם המשטר החברתי.

להשתלב בחברה במהירות (עמודים 20-21),⁸² בפעולה שהיא מנוגדת לתהליך איטי של הפחתת משקל שאורך שנים (אם התהליך מצליח). הקורא מקבל בספר זה שיעור מעניין: כשהאב השמין והפך לאיום, השליטה על עצמו נלקחת ממנו, ועוברת לידי "הממשלה" שמטפלת בגופו, סמל למשטור הגוף בידי החברה. לאחר שהאב רזה, מוענק לו פרס – קירובו לבתו, והם חוזרים לשחק יחד. גם איילת ונטע שהוזכרו לעיל, זוכות בפרס כשהן מבצעות את המצופה מהן: הפרס של איילת שמשותפת בפעילות גופנית הוא קירובה לחברות; והפרס של נטע על הפחתת משקל הוא קבלת תפקיד ראשי בבלט. בסיכומו של דבר, למרות שנדמה שהספר **כשאבא הפך לבלון** אינו שייך לקטגוריה של ספרות מגויסת, הרי שחומרת המסר המתנגד לשומן, והטמנתו בתחום בינות לערך של אהבת משפחה ולמשחק הקורא בבלון אמיתי במקביל לעלילה, הופכים את הספר לתוצר תרבותי שמשרת מסר שמתנגד לגוף שמן, אף יותר מהספרים שמגויסים לכך באופן מוצהר.

סיכום

כפי שהראיתי בפרק זה, הדמות השמנה בספרים היא דמות מורכבת משום שחלק מהדמויות הן חיוביות או שליליות באופן מובהק ולחלקן יש צדדים חיוביים בצד שליליים. המאפיינים השליליים של דמות שמנה בספרים משעתקים רעיונות מרכזיים בשיח ההגמוני על הגוף השמן, כמו קישור בין שומן לאכילה מופרזת או אי תקינותו של גוף עם משקל עודף.

את הדמויות השמנות בספרים אפשר לחלק לשלושה טיפוסים עיקריים: החוטא שנענש וצריך להשתפר, האגוצנטרי שאוהב את עצמו, והטיפוס המרצה שמרעיף אהבה. את רוב הדמויות שנותחו אפשר לשייך לקטגוריות אלו, בעוד שמיעוט מהן זולג לעיתים מטיפוס אחד לשני. טיפוס החוטא אופייני לספרים שמשרתים מסר שמתנגד לשומן ואשר מטרתם להרתיע מפני השמנה מופרזת, אכילה בלתי נשלטת והעדר פעילות גופנית. זהו טיפוס שמוצג כאחר ושונה מהדמויות שלצדו, בגלל ממדי גופו ו/או בגלל התנהגותו, והוא מואשם במצבו, בין אם מדובר בהתרחקות מחברים וממשפחה, בהתחמקות מפעילות גופנית או בכישלון בפעילות. המחברים דורשים ממנו להשתנות, מעניקים לו פרס כשהוא מצייט, וכך מבקשים להנחיל לקורא מהי ההתנהגות הנאותה המצופה מבעל גוף שמן. זהו טיפוס שהתנהגותו או אישיותו עלולים לעורר ניכור ודחייה אצל הקורא.

בספרים שאין בהם סדר יום מסוים בנושא השומן נמצא שהדמות השמנה יכולה להיות טיפוס אגוצנטרי או טיפוס מרצה. הטיפוס האגוצנטרי מפגין אהבה עצמית ושלמות עצמית תוך העדפת עצמו

⁸² בפינה התחתונה בעמוד זה הילד וחונכו נקראים לשחרר את הבלון שניפחו עד עתה, ופעולת שחרור זו בוודאי מרעישה ועשויה להצחיק ילדים.

על הזולת. טיפוס זה מאופיין באינדיבידואליזם, בהתעלמות מבקשות הזולת, בהתענגות ובתאוה לאוכל, בהעדפה של מילוי דחפים אישיים, ובנינוחות הגוף. זהו טיפוס שעשוי לעורר אצל הקורא חיבה וסלחנות לחולשותיו שמצטיירות כחולשות אנושיות מוכרות.

הטיפוס המרצה שמרעיף אהבה מתגלם בדמויות שמראות יחס אוהב לבני משפחתן. טיפוס זה מאופיין במזג נעים, במתן אהבה, במסירות ובקרבה גופנית לבני המשפחה. בדרך כלל זו דמות משנית שתומכת בגיבור הראשי ומכשירה עבורו את הנסיבות דרכן הגיבור מוביל את העלילה. לרוב דמות זו אינה מושכת את תשומת הלב העיקרית, והיא מתקבלת כדמות אהודה וחביבה.

בעיצוב שלושת טיפוסי הדמויות השמנות ניכר ששניים מהם, החוטא והאגוצנטרי, ניזונים מרעיונות שנפוצים בשיח ההגמוני על הגוף השמן, שכורך שומן עם אכילה בלתי נשלטת והעדר פעילות גופנית. הטיפוס השלישי, של המרצה, שואב מתפישה רווחת שרואה באנשים שמנים אנשים חמים וטובי לב.

אם נשאל האם ספרי הילדים תורמים ליצירת ראיית עולם חיובית לגבי אנשים שמנים (יער-ויזל, 2006) הרי שהתשובה איננה חד-משמעית. מצד אחד, בעלי משקל עודף מואשמים במצבם בגלל אכילה מופרזת או בגלל העדר פעילות גופנית, ונענשים בהדרה חברתית או מרחבית עד שייתקנו את גופם. מצד שני, הדמות השמנה עשויה להיות דמות שמתחבבת על הקורא על נקלה ומעוררת רצון להידמות לה. הצגה מורכבת זו של דמות שמנה שונה מהיחס החד-משמעי כלפי בעלי משקל עודף באתרי הרפואה הציבורית עליו עמדתי בפרק ראשון.

פרק 3 – מאפייני השיח על הגוף השמן בבלוגים של נשים שמנות

בפרקים הקודמים ניתחתי את השיח על הגוף השמן בשתי זירות חברתיות-תרבותיות שבהן יש יסוד לצפות שהשיח יהיה שונה מהשיח ההגמוני על הגוף השמן בכלל, ובמדיה הפופולאריים בפרט. בפרק זה אנתח בלוגים של נשים שמגדירות את עצמן כשמנות. בכך אוסיף לדיון את נקודת מבטן של מי שמהוות את האובייקטים של השיח על הגוף השמן.

בשנים האחרונות גובר השימוש ברשתות חברתיות, ועמו גדלה החשיפה לדעות מגוונות של כותבים, שחלקם מציגים שיחים אלטרנטיביים לשיח ההגמוני. כמי שעוקבת אחר השיח על הגוף השמן בארץ ובעולם, וכגולשת ברשתות החברתיות, אני חברה בקבוצות שונות בפייסבוק וביוטיוב, ומתחקה אחר פרופילים אישיים, שהמשותף להם הוא סדר יום שמתייחס לסוגיה זו באופנים שונים: עיסוק בממדי גוף, במשקל גוף, במידות של בגדי נשים, באידיאל היופי הנשי ובמשטור של גוף האישה. לפיכך אני נחשפת לתכנים ביקורתיים ביחס למשטור הגוף הנשי בכלל, ולמשטור גוף האישה על פי אידיאל הרזון הנשי בפרט. בנוסף, אני פוגשת ברשתות החברתיות בייצוגים של נשים במגוון ממדים של גוף, ובעידוד לאהבה עצמית של הגוף, לכל גוף באשר הוא. מכיוון שאתרי קבוצות ובלוגים בחו"ל הם זירה שיש בה שיח אלטרנטיבי לשיח ההגמוני על הגוף השמן, יש יסוד להניח שגם בבלוגים בישראל עשוי להתפתח שיח אלטרנטיבי, וחשוב לבדוק מה המצב בבלוגוספרה הישראלית.

בעבודה זו על כן, בחרתי לנתח טקסטים שעוסקים בנושאים הקשורים לגוף השמן במרחב הבלוגוספרה, שהוא מרחב שאפשר לצפות שסגנון השיח בו יכול להיות שונה מסגנון השיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים. כלומר, ניתן לצפות שנוסף לסגנון בוטה כלפי משקל עודף ימצאו בו גם סגנון מרוכך וגם תכנים שיאתגרו רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני. כדי לאתר טקסט שאני מצפה שיהיה עשיר בהתייחסויות לשיח על הגוף השמן, בחרתי להתמקד בבלוגים של נשים שמגדירות את עצמן כשמנות. מכיוון שאני מבקשת לאפיין את השיח שלהן, ולהסיק מסקנות מהייצוגים הלשוניים שהן חושפות בבלוג, אני נמנעת מלדרג את גופן ביחס להגדרה 'תקנית' כלשהי. זאת משום שחוויתן הסובייקטיבית היא שמעצבת את הביטויים והייצוגים בבלוג, ובהגדרתן העצמית – 'שמנה' – טמון הזרע ממנו נובטת גישתן לגופן, ואולי אף לשיח על הגוף השמן בבלוגים שלהן.

כמו הפרקים הקודמים גם פרק זה יוצא מתוך תפיסה של שיח הרזון והשומן כשיח מנרמל. אבל כאן, בעקבות גרמשי, אני מוסיפה את זווית הראיה של הממושטרות, שעשויה להוסיף לשיח ההגמוני על הגוף השמן זרמי שיח שונים ממנו ואולי אף כאלו שמתנגדים לו. אבקש לבדוק, מהם מאפייני השיח על הגוף השמן בבלוגים של נשים המזדהות כשמנות – האם מאומצים רעיונות דומיננטיים של השיח הדכאני על הגוף השמן? אם כן, מהם? האם מוצגות התנגדויות לרעיונות אלו?

האם מוצגים רעיונות אלטרנטיביים לשיח זה, ואם כן מהם? האם הבלוגריות מתמודדות עם השיח הדכאני על הגוף השמן ואם כן, כיצד? איך מיוצגים התגוננות, התקפה או אתגור של הרעיונות שדומיננטיים בשיח? אם קיימת התמודדות עמם – האם היא מונוליתית, או שקיימות בה סתירות? מה הגישה הנבחרת בטקסט להתמודדות עם רעיונות אלו? ולבסוף – האם ניתן להצביע על דגמים מסוימים בהתמודדות זו?

הדיון המחקרי על הפנמת אידיאל הרזון ועל הפוטנציאל החתרני בבלוגים

בחלק זה אסקור עבודות שדנות בשני תחומים: עבודות שדנות בדרישות החברתיות ביחס לאידיאל הרזון בקרב נשים ומתמקדות בהפנמתו ובהשלכות של הפנמה זו; ועבודות שדנות באופיין של הרשתות החברתיות בכלל, ובפוטנציאל החתרני של בלוגים בפרט.

הפנמת אידיאל הרזון

באופן כללי, גופן של נשים נתון להחפצה ונתפס כקיים למען העונג של האחר-הגבר (Duncan & Klos, 2014; Darlow & Lobel, 2010; Tiggerman & Boundy, 2008). אחד הביטויים לכך הוא ציפייה מנשים להיראות טוב ולהיות בעלות גוף רזה, וזו מובילה להיווצרות אידיאל יופי נשי שגורם לחלקן לעסוק באופן כפייתי בפרקטיקות גופניות, כדי להשיג את המראה הרזה המיוחל ולהיחשב ל"נשיות". השלכותיה של ציפייה זו נדונים במחקרים שונים שמהם עולה כי נשים נתונות לביקורת על מראן החיצוני יותר מגברים; נשים עסוקות בהופעתן החיצונית יותר מגברים; ונוטות לאמץ התנהגויות שונות בשל כך (Groesz, Levine & Murnen, 2002); הן נותנות למראה החיצוני להשפיע על תפישתן העצמית; הן חשות חוסר שביעות רצון מגופן; ויש להן חשש רב יותר לגבי הערכת אחרים את הופעתן החיצונית, חשש שמשפיע על הדימוי העצמי שלהן (Joshi, Herman, Polivy, ; Darlow & Lobel, 2010).

מחקרים שמתמקדים בהיבט הפסיכולוגי של אימוץ אידיאל הרזון טוענים שההשפעה העיקרית של תופעה זו על נשים באה לידי ביטוי בכך שהן מפנימות את האידיאל (Heinberg, 2010; Darlow & Lobel, 2010; Grab, Ward & Hyde, 2008; Thompxon & Stormer, 1995). חוקרים שונים מגדירים את תופעת ההפנמה באופנים שונים והגדרותיהם חשובות לעבודה זו משום שהן מהוות בסיס למפתח ניתוח מרכזי שמסייע לאתר ביטויים שמשעתיקים או מותחים ביקורת על רעיון יסודי שרווח בשיח ההגמוני על הגוף השמן. גראב, ווארד והייד מגדירים את מושג 'הפנמת אידיאל

הרזון' כאמונה חזקה של האישה שרזון הוא טוב, ופיתוח דחף להיות רזה (Grab, Ward & Hyde, 2008). דארלו ולובל גורסות שהפנמה היא הדרגה שאנשים מייחסים לסטנדרט הרזון בקרב נשים (Darlow & Lobel, 2010). היינברג, טומפקסון ושטורמר מגדירים את מושג 'הפנמת אידיאל הרזון' כקבלת הסטנדרט החברתי באשר להופעה החיצונית של נשים (Heinberg, Thompxon & Stormer, 1995).

מחקרים פסיכולוגיים אף דנים בהשפעות השליליות של הפנמת אידיאל הרזון על נשים. נטען בהם כי להפנמת אידיאל הרזון יש השלכות על אורח החיים, על הדימוי העצמי ועל רגשותיהן של נשים, ובעקבות כך, על מערכות היחסים שלהן. לטענת החוקרים, בעקבות ההפנמה של השיח, נשים מפתחות אי שביעות רצון מגופן, הפרעות אכילה ומתח נפשי, ומגלות רגשות שליליים בתגובה לייצוגי רזון במדיה (Heinberg, Thompxon & Stormer, 1995; Groesz, Levine & Murnen, 2002; Dittmar & Howard, 2004). אוברסטריט, קווין ואגוצ'יה קובעים שככל שנשים תופשות את עצמן רחוקות יותר מאידיאל הגוף החטוב, כך מתגבר חוסר שביעות רצון מגופן, וזה גורם למתח ביחס להופעתן החיצונית (Overstreet, Quinn, Agocha, 2010). דארלו ולובל מציינות שבהשוואה לנשים שאינן מפנימות את אידיאל הרזון, אלו שמפנימות אותו סובלות יותר, נוטות יותר להשוות את גופן לזה של אחרות, ומאמינות שערכן העצמי נמוך ללא קשר ל-BMI שלהן (Darlow & Lobel, 2010). מוריסון ושיהן טוענים שהפנמת השיח ההגמוני על הגוף השמן בקרב נשים מושפעת כנראה ממנגנונים פסיכולוגיים כמו פיקוח על הגוף, השתקת-העצמי והדחיקת-כעס, שגורמים לכך שהפנמת אידיאל הגוף הרזה גורמת לחוסר שביעות רצון של נשים מגופן ולפיתוח הפרעות אכילה (Morrison & Sheahan, 2009).

בעקבות החוקרים הללו אפשר להניח שהפנמת האידיאל תיתן את אותותיה גם בקרב הבלוגריות. מצד שני, מעניין לבדוק האם האידיאל מופנם לחלוטין, או שמא המצב מורכב יותר וההפנמה אינה מלאה. הבלוגים הם זירה טובה לבדיקה של שאלה כזו, היות שהם מהווים זירה המוקדשת לדיון בנושא זה, ומאפשרת כתיבה חופשית באופן יחסי.

הבלוגים כזירה בעלת פוטנציאל חתרני

החוקרים חלוקים באשר להשפעתו של מדיום האינטרנט על החברה. מרבית חוקרי האינטרנט רואים מדיום זה כמדיום של שיתוף או כתרבות של שיתוף וכך אף מכנים אותו: / participatory media

participatory culture (Cammaerts, 2008). שתי סוגיות שרלוונטיות לעבודה זו – חופש הכתיבה בבלוגוספירה ופוטנציאל השפעתה – נידונות בספרות המחקר משתי גישות מנוגדות. בעוד שלפי גישה אחת, יש לכתוב בפלטפורמה זו פוטנציאל להשפיע על אחרים, הרי שהשנייה שוללת פוטנציאל זה ודווקא מדגישה את מגבלות הכתיבה בבלוגים.

האחרונים, כמו קמרץ למשל, מפחיתים בערכו של האופי השיתופי (= participatory) של האינטרנט ושל הבלוגוספירה ומערערים על התפיסה שהמדיום הוא אכן מרחב חופשי ופתוח להשתתפות. קמרץ מנתץ את התדמית של הבלוגוספירה כמרחב שקול של דיונים, שבו כל אדם יכול לבטא באופן חופשי את דעותיו, ולקיים דיאלוג רצינאלי עם משתתפים במעמד זהה לשלו. הוא מונה חמש תופעות שחותרות תחת תפישת האינטרנט והבלוגוספירה כמרחב משתף: מתחים שנגרמים בגלל מסחור האינטרנט והבלוגוספירה; צנזורה על בלוגים ואיום על בלוגרים מצד מדינות ומעסיקים; הפיכת הבלוגוספירה לכלי שיווקי על ידי האליטות; איום מקוון על ידי בלוגרים אחרים וצנזורה עצמית; וקיומם של גורמים שמשמשים לרעה בחופש הביטוי במטרה להחליש את הדמוקרטיה ואת ערכיה. קמרץ אף מדגיש שהאינטרנט הוא מדיום המתאפיין בניגודים, כמו למשל היותו במה מרכזית לשוחרי הקפיטליזם מצד אחד, ומצד שני הוא גם ערוץ שמאפשר ביטויים שמתנגדים לקפיטליזם (Cammaerts, 2008).

גם סנדובל מזהיר מפני אופטימיות מוגזמת ביחס לאופי המשתף של מדיום האינטרנט, שאמנם נותן לאנשים קול ואף הזדמנות להיות מעורבים בייצור תוכן במדיה, אך מאידך אינו מבטיח שקולם אכן נשמע, משום שתהליכים של ייצור תוכן עלולים להיות מנוצלים גם לקידום מטרות דכאניות ולצבירת רווחים (Sandoval, 2010). לדעתו, במדיום זה אכן טמון פוטנציאל לשינוי חברתי משום שהוא מאפשר למוכפפים לבטא את עצמם ומקדם חברה קואופרטיבית, ואף מאפשר להטיל ספק בהגמוניה. אך סנדובל טוען שמדיה אלו, אותם הוא מעדיף לכנות מדיה ביקורתיים (= critical media), יכולים להתקיים רק בחברה שהינה דמוקרטית לחלוטין בכל חלקיה ואין בה כל דיכוי מסוג שהוא (Sandoval, 2010), מציאות שהיא חלום רחוק.

מצטרפים לגישה ביקורתית זו גם הלמן וואגנסון, שמערערים על התפישה האופטימית ביחס למדיום – תפישה לפיה האקטיביזם שפורח ברשתות החברתיות גורם לעליית נרטיבים קונטרה-הגמוניים. לדעתם, זו תפישה של חוקרים שמתבססים על ממצאים מההקשר האנגלו-סכסי, ואין לראותה כהבחנה חד-משמעית משום שהיא אינה מתאימה לכל מרחב אינטרנטי. לטענתם, המרחב הביטחוני-צבאי ברשתות החברתיות למשל, הוא דוגמה למרחב שלא מאפשר מסרים קונטרה-

הגמוניים, משום שהוא מושפע מדיונים שמתקיימים בזרם המרכזי במדיה, מהתרבות הפוליטית המקומית, ומהקונטקסט הפוליטי, והוא אף תלוי בתהליכים פנים-ארגוניים בצבא (Hellman & Wagnsson, 2015). הם אף טוענים שכשמדובר בפלטפורמת בלוגים מקומית שאינה נכתבת באנגלית (כמו הבלוגים שמנותחים בפרק זה), קשת הדעות אליהן הקוראים נחשפים מצטמצמת ולפיכך, הסיכוי שתכנים בפלטפורמה זו יהיו קרובים לשיח ההגמוני גובר עוד יותר (שם).

לעומת החוקרים המטילים ספק ביכולת ההשפעה של תכנים בבלוגים, יש חוקרים שלדעתם התכנים בווב 2.0 (web 2.0) עשויים להשאיר חותם משמעותי על הגולשים. חלקם טוענים שמדיום זה נותן במה לקיום רב-שיח רחב יותר מכל ערוץ תקשורת אחר, ושהוא מאפשר למיליוני גולשים להשפיע, לעיתים אפילו יותר ממחברי הטקסט שעליו הם מגיבים, וכוחו של היחיד גדל לנוכח יכולתו להביא דברים לדיון ציבורי, להשפיע ולהישמע (קרניאל, 1997; זיגדון, 2006). אחרים מדגישים את יתרונות המדיום וטוענים שמרחב זה מאפשר לצרכן המדיה להיות אקטיבי ולנהל משא ומתן, ולהשתתף בהגדרה מחדשת של מושגים קיימים כמו פוליטיקה פמיניסטית (למשל, Keller, 2012). קלר אף טוענת שנערות בלוגריות, שהן אקטיביסטיות ופמיניסטיות, יוצרות רשתות עולמיות שבהן הן מפיצות מסרים פמיניסטיים, ומאתגרות נורמות מגדריות, ובתוך כך, מהוות סוכנות פוליטיות ואף מודל לחיקוי לנערות אחרות, ומנצלות את ההזדמנויות שהרשת מספקת כדי לאמץ הבנה מחדשת של קהילה, אקטיביזם, ואפילו של פמיניזם (Keller, 2012). לופז אף טוען שהבלוג עשוי לתרום לשינוי חברתי, היות שאקטיביזם on-line בבלוג יכול להוות חלק מתנועה חברתית בת-קיימא, ואף יכול להשתתף בבניית הקהילה הנדרשת לצורך שינוי חברתי (Lopez, 2014). עם זאת, חוקרים אחרים המחזיקים בגישה אופטימית זו, מדגישים שאין לחפש בבלוג חתרנות מהפכנית נגד שיחים הגמוניים, משום שהבלוג מהווה בדרך כלל הדהוד חוזר בין חברים, משפחה וקולגות, והוא מעבד מסרים שהועברו קודם לכן בתקשורת (למשל, Shirky, 2011). על פי אצ'איבי יש לראות בבלוגים "זרמים קטנים" שמפריעים לזרם הכללי, ויכולים לחשוף באופן עקבי עימותים וחילוקי דעות, כך שיש חשיבות לעצם פעולת הכתיבה בבלוג (Echechaibi, 2013).

ניתן לראות אם כן שקיימות שתי גישות מנוגדות. האחת מערערת על התפישה האופטימית שרואה בבלוגים פלטפורמה חופשית שמאפשרת תכנים קונטרה-הגמוניים, ואילו השנייה מדגישה את החשיבות של התכנים בבלוגים משום שהם עשויים להוות זרמים מנוגדים לזרם ההגמוני, ואולי אף להכניס בו שינויים. בניתוח הבלוגים שאציג להלן אבדוק מה אופיים של התכנים. האם הם תואמים

את הרעיונות הדומיננטיים בשיח ההגמוני על הגוף השמן? האם מוצגים בהם רעיונות אלטרנטיביים?
והאם מובעת בהם התנגדות לרעיונות מסוימים בשיח ההגמוני?

חומרי המחקר

מהם בלוגים?

הדור השני של האינטרנט, ווב 2.0 (web 2.0), מאופיין בתוכן שמיוצר על ידי גולשים, שמשתפים אותו עם גולשים אחרים באתרי ובשירותי אינטרנט שונים (דרור, 2012), וכך לוקחים חלק פעיל, בין השאר, ברשת חברתית, שאחת מהפלטפורמות בה היא הבלוג. השם 'בלוג' נובע משילוב של המילים **web log** (=יומן רשת; בוניאל-נסים וברק, 2008; Fullwood, Sheehan & Nicholls, 2009). הבלוגים הראשונים בעולם נוצרו בסביבות שנת 1997 (וייסמן, 2004; Nardi, Schiano & Gumbrecht, 2004), או בשנת 1994 לדברי אחרים (בוניאל-נסים וברק, 2008).

הבלוג מוגדר כדפי רשת בצורת יומן שהפורמט שלו הוא סידור כרונולוגי מהסוף להתחלה, ובו הבלוגר עשוי לשתף את הזולת בדעותיו ובמחשבותיו, בשילוב טקסט, תמונות, וידאו, או קישורים לכתובות רשת אחרות, ולעדכנו בתדירות משתנה (Nardi, Schiano & Gumbrecht, 2004; וייסמן, 2004; ברק, 2009; Baker & Moore, 2011; דרור, 2012). הבלוגר גם בוחר את מידת האינטראקטיביות בבלוג, כלומר, הוא יכול לבחור אם לחסום את הבלוג לכל תגובה שהיא, לאפשר משוב מקהל קוראים מסוים (עם סיסמה), או לפתוח אותו לתגובות כולם (בוניאל-נסים וברק, 2008). אפשר משוב כולל גם משוב מתנגד, כך שלעיתים עשוי להתפתח בין הבלוגר לקוראיו רב-שיח, שעשוי אמנם להכיל ויכוחים, אך גם להרחיב מסגרת רעיונית (Baker & Moore, 2011). הבלוגר אף יכול לקבוע את עיצוב הבלוג (בחירת צבע, סוג אות, תמונות וכדומה) גם אם כלל אינו מתמצא בעיצוב אתרים בצורה מקצועית (בוניאל-נסים וברק, 2008), משום שבשנים האחרונות פותחו כלים טכנולוגיים מתקדמים שמקלים ומפשטים את הכתיבה והעריכה בבלוג.

גם אם הבלוג מוגדר כ'יומן', הוא למעשה שונה מאד מהיומן האישי המסורתי שהיה 'נעול במגירה', משום שהוא חשוף לעיניים רבות ברשת, והכתיבה בו אף עשויה להיות חלק מפעילות חברתית בשל האפשרות לאינטראקטיביות הבינאישית (בוניאל-נסים וברק, 2008). מעניין לציין שקיים תימוכין מחקרי לכך שפרטים אישיים ואף אינטימיים שבלוגרים מספקים על עצמם נמצאו כמידע אמין (Fullwood, Sheehan & Nicholls, 2009), ממצא שמחזק את הדמיון בין בלוג ליומן האישי המסורתי. חלק מהבלוגרים שומרים על אנונימיות באמצעות שימוש בכינוי שעוזר להם להביע

את עצמם בצורה אמתית וחושפנית (בוניאל-נסים וברק, 2008), כמו הבלוגרית 'ואנדר', שטקסטים מהבלוג שלה מנותחים בעבודה זו. בנוסף, לטענת חלק מהחוקרים, הטקסט נכתב בבלוג תוך מודעות הבלוגר לקהל הקוראים (למשל, Fullwood, Sheehan & Nicholls, 2009).

בישראל, נכון ל-2012 יותר ממחצית מהגולשים משתתפים ברשת חברתית כלשהי לפחות פעם בשבוע, 15% מהם כותבים בלוג, ו-33% מהם קוראים בלוגים (דרור, 2012). פרקטיקת הכתיבה בבלוגים בישראל נמצאת בשיאה בגילאי 15-17 ומגיל 18 נרשמת ירידה עקבית (שם). בקרב קוראי הבלוגים בישראל לעומת זאת, לא קיים דפוס גיל ברור שכן אחוזי קריאה משמעותיים נרשמים ברצועות גיל שונות (דרור, 2012),⁸³ ומבין הקוראים, כ-64% קוראים בלוג לעיתים קרובות, היינו פעם בשבוע או יותר (שם).

מחקרים מצביעים על כך שלכתיבת בלוג עשויים להיות מניעים שונים, והכתיבה עשויה לענות על צרכים מגוונים: עדכון על פעילויות וחוויות; הבעת דעות כדי להשפיע; רצון לקבל משוב; חשיבה תוך כדי כתיבה; שחרור מתח רגשי (Nardi, Schiano & Gumbrecht, 2004); עזר בהתמודדות עם מצוקה (Baker & Moore, 2011); ביטוי עצמי; יצירת זהות אישית שניתנת לשליטת הבלוגר יותר מאשר במציאות; חיזוק מערכות יחסים קיימות (Fullwood, Sheehan & Nicholls, 2009); העלאת הדימוי העצמי (בוניאל-נסים וברק, 2008); או "רצון לקדם שיח ציבורי או אג'נדה מסוימת, הקרובה ללבו של הבלוגר או של קבוצה מסוימת" (ברק, 2009). על פי דרור, בישראל המניע העיקרי לכתיבת בלוג הוא הרצון להביע דעה, והמניע המשני בחשיבותו הוא רצונם של הבלוגרים לשתף את הקהל בדבריהם (דרור, 2012). כלומר, בשני המקרים מדובר ברצון להעביר מסרים מהכותב אל קהל קוראיו.

ארבעת הבלוגים שנבחרו לניתוח

ארבעת הבלוגים שנבחרו למחקר עונים על ארבעה תנאי סף. התנאי הראשון הוא שניתן להגיע אליהם בחיפוש פשוט ומהיר ברשת (למשל, ע"י הצבה בגוגל של מילות חיפוש הנובעות מהשורש ש.מ.נ (=שמנה/שמן/שומן) בהצלבה עם המילה 'בלוג', או הצבת צירוף של מילות החיפוש 'סלונה+בלוג+שמנה'). גם אם חלק מהבלוגים הללו יפסיקו להתעדכן ברשומות חדשות, הסיבה לבחירתם איננה מידת העדכניות שלהם, אלא היותם חלק ממרחב נגיש לגולש ממוצע שמבקש לקרוא על חוויותיה ומחשבותיה של אישה (שמגדירה עצמה) שמנה. התנאי השני הוא ריבוי רשומות בנושא

⁸³ לפי דרור (2012) "בגילאי 17-15 מגיעה הקריאה לשיאה (39.5%) [נ]גם בגילאי 25-34 ואף בגילאי 55-64 נרשמים שיעורי קריאה מרשימים (כ-39% וכ-37% בהתאמה)". יוצא אפוא שקוראי הבלוגים בישראל הם מרצועות גיל מגוונות, עובדה המעידה על האטרקטיביות של בלוגים.

שומן או השמנה: עליו לכלול לפחות 5 רשומות שעוסקות בגופה של הבלוגרית או ביחס לגוף השמן באופן כללי. התנאי השלישי הוא שעל הבלוג להכיל רשומות עם טקסט שמכיל יותר מפסקה אחת, ורצוי אף יותר משתיים. התנאי האחרון הוא שהבלוגרית היא בוגרת (מעל גיל 18), שכן הנחתי היא שבגיל צעיר יש סיכוי להפנמה רבה יותר של השיח ההגמוני, והסיכוי למצוא עמדות שונות ממנו או אף מתנגדות לו באופן ישיר קטן יותר.

בהתאם לאמות המידה הללו בחרתי בלוגים של ארבע בלוגריות: הבלוג של ורד לב, שהחל באוקטובר 2016 והפסיק להתעדכן ביוני 2011;⁸⁴ הבלוג של שרונה ראובני (להלן "ראובני"), שהחל באוקטובר 2008 והרשומה האחרונה בו, היא ממאי 2017;⁸⁵ הבלוג של עידית, שהחל במרץ 2010 והרשומה האחרונה בו היא ממאי 2017;⁸⁶ והבלוג של "ואן דר גראף אחותך" (להלן "ואנדר"), שהחל במרץ 2007 והרשומה האחרונה בו היא ממרץ 2017.⁸⁷ ארבע הבלוגריות מאפשרות כתיבת תגובות על ידי הגולשים. הבלוגים של ורד לב ושל עידית מתארחים באתר "סלונה", מגזין אינטרנטי לנשים שמוגדר כ"אתר תוכן ודעות לנשים, המבקש לתת מענה איכותי לנשים ברשת... [ומעניק] פלטפורמת בלוגים פתוחה וחופשית".⁸⁸ הבלוג של ראובני מתארח במערכת הבלוגים החינמית של גוגל הנקראת "בלוגר" (blogger), והבלוג של "ואנדר" מתארח ב'וורדפרס' (wordpress), מערכת טכנולוגית חינמית לניהול בלוגים בקוד פתוח שנגישה ופתוחה לכל אחד.⁸⁹ עם זאת, גם כשמוצהר במערכת בלוגים כלשהי שהיא מאפשרת תכנים חופשיים, יש לסייג זאת בכך שאם הבלוגרים עוברים על תקנון האתר, הרשומה או הבלוג שלהם עלולים להימחק ללא הודעה מוקדמת או הסבר, כפי שנכתב למשל ב"תקנון סלונה",⁹⁰ או בתקנון של מערכת "בלוגר" של גוגל.⁹¹

שיטת הניתוח

ניתחתי את הטקסטים באמצעות מפתחות ניתוח שגובשו מתוך מחקרים רלבנטיים, מיפיתי אמירות שעולות מהטקסטים ושתואמות את הנושאים במפתחות, וניתחתי את הסגנון של האמירות. את שמונת מפתחות הניתוח שיפורטו להלן יצרתי מתוך שני גופי ידע מחקריים. הראשון מכיל עבודות

⁸⁴ הבלוג של ורד לב - <http://saloon.co.il/hashmena>. נדלה בתאריך 29.4.16.

⁸⁵ הבלוג של ראובני - <http://sharonabaaron.blogspot.co.il>. נדלה בתאריך 12.5.16.

⁸⁶ הבלוג של עידית - <http://saloon.co.il/identimilim>. נדלה בתאריך 12.5.16.

⁸⁷ הבלוג של ואנדר - <https://vandersister.wordpress.com/about-2>. נדלה בתאריך 29.4.16.

⁸⁸ מתוך פרק "אודות" באתר "סלונה" בכתובת - <http://saloon.co.il/about>. נדלה בתאריך 12.5.16.

⁸⁹ לפי מידע מאתר תוכנת וורדפרס (Wordpress) - <https://he.wordpress.org>. נדלה בתאריך 12.5.16.

⁹⁰ "תקנון סלונה" - <http://saloon.co.il/takanon>. נדלה בתאריך 12.5.16.

⁹¹ תקנון שימוש בשירותי גוגל הכוללים שימוש במערכת "בלוגר" -

<https://www.google.com/intl/iw/policies/terms>. נדלה בתאריך 12.5.16.

שדנות בשיח על הגוף השמן של נשים שחלקן נסקרו במבוא לעבודה, וחלקן האחר שמתמקד בסוגיה של הפנמת אידיאל הרזון סוקר בפרק זה. ממחקרים אלה אפשר ללמוד הן על הדרישות החברתיות מנשים ביחס לגופן, והן על תגובותיהן של נשים לשיח הדכאני על הגוף השמן ועל התמודדותן עמו. גוף הידע השני, שאף הוא סוקר בפרק זה, כולל מחקרים שדנים ברשתות חברתיות ועוסקים, בין השאר, בפוטנציאל החתרני שטמון בהן, ובבלוגים בפרט.

מתוך גוף הידע הראשון גובשו 5 מפתחות ניתוח: (1) ביטויים של הפנמת אידיאל הרזון הנשי; (2) גילויים של חוסר שביעות רצון מהגוף ומהמשקל והבעת רגשות שליליים ביחס אליהם; (3) דיווח על הפרעות אכילה ופרקטיקות גופניות נוספות שנגזרות משני הראשונים; (4) הצגת זיקה בין שומן לחולי או לתמותה; ו- (5) הטלת אחריות על האישה השמנה, כגון האשמתה בחוסר שליטה עצמית ובאכילה מופרזת. מפתחות אלו מסמנים גם מסרים כמו גוף של אישה שמנה אינו מושך/נשי; בעלת גוף שמן צריכה להיות חסרת שביעות רצון מגופה ולנהל את גופה (במובן של החפצה) בפרקטיקות שונות להשגת ההפחתה במשקל; או גוף שמן אינו בריא ועליו להשתנות לגוף רזה.

שלושת המפתחות הבאים נובעים מגוף הידע השני שמתמקד בניתוח רשתות חברתיות: (6) מתיחת ביקורת על שיח הגמוני; (7) הגדרה מחדשת של מושגים שקיימים בשיח ההגמוני ו- (8) אתגור נורמות.

ניתוח הטקסטים של הבלוגריות מעלה שקיימים בטקסטים עקבות לשיח המנרמל ביחס לאידיאל הרזון, ואף שנוכח שעתוק של רעיונות מרכזיים מהשיח הדכאני על הגוף השמן, כמו למשל קישור של שומן עם חולי ופתרון 'הבעיה' באמצעות צמצום אכילה. אך בשונה מאתרי הרפואה הציבורית ומספרי הילדים, הבלוגים מכילים גם עמדות שמתנגדות באופן נחרץ לחלק מהמוסכמות ביחס לגוף השמן, וגם מציעים דרכי פעולה וחשיבה חדשניות ביחס לשיח ההגמוני על הגוף השמן.

ממצאים

ניתוח השיח בטקסטים שבבלוגים מעלה שאמנם הם מכילים רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן, אך לצדם נוכחת ביקורת חריפה על כמה מהרעיונות האלו ואף קריאה לשנותם. כמו כן מעניין לגלות שכפילות זו מתקיימת גם בתכנים אצל אותה בלוגרית, עובדה המעידה על כך שההתייחסות לשיח ההגמוני היא מורכבת ויש בה רבדים שונים, של התנהגות, של עמדות ושל דעות. בניתוח שלהלן אתייחס לדיווח של הבלוגריות על עמדותיהן ועל התנהגותן, ולפיכך, יש לסייג את המסקנות בכך שהן מבוססות על ייצוגים של מחשבותיהן בבלוג, ולא מעבר לכך. הצגת הממצאים נחלקת לשניים בהתאם

לשתי הגישות המרכזיות שנמצאו בטקסטים: שעתוק תפיסות מהשיח ההגמוני על הגוף השמן; והתנגדות לרעיונות שרווחים בו.

שעתוק תפיסות מהשיח ההגמוני

בחלק זה אעמוד על שני סוגים של שעתוק שנמצאו בטקסטים: שעתוק באמצעות הגדרה עצמית ושעתוק תפיסות שאופייניות לשיח ההגמוני.

שעתוק באמצעות הגדרה עצמית

שעתוק תפיסות שרווחות בשיח ההגמוני בא לידי ביטוי כבר בעיצוב הזהות הוירטואלית של הבלוגריות. ניתן לשער, שאחת השאלות הראשונות שעליה תוהים קוראי בלוג כלשהו היא מי הכותבת ומה אפשר ללמוד עליה מהדברים שהיא מספרת על עצמה. אפשר גם לצפות שבכתבה של בלוגרית שמציגה את עצמה כשמנה ייגזרו מהגדרה זו עמדות רעיוניות ביחס לשיח על הגוף השמן. הבלוג עצמו מהווה אמנם הצגה עצמית וירטואלית של הכותבת, אך בנוסף לכך, ארבע הבלוגריות מקדישות מקום מיוחד להגדרת זהותן (גם אם היא אנונימית). בדרך כלל הגדרה עצמית זו מופיעה בכל רשומה בבלוג או ברשומה הראשונה בבלוג, עובדה שיכולה להעיד על חשיבותה לכותבת. ארבעתן בוחרות לתאר את עצמן כ'שמנה', ובכך הן מתאימות את עצמן לקטגוריה שטבע השיח האידיאולוגי השליט עבורן. אין זו מקריות כמובן, משום שקריטריון זה היה אחד מתנאי הסף לבחירת הבלוגים לעבודה זו. אך גם כשהן מגדירות את עצמן כשמנות הן מעניקות משמעות אישית וייחודית למילה 'שמנה', ומשלבות אותה בקונטקסט אינדיבידואלי. בסעיף זה, אדגים את השעתוק של השיח ההגמוני באמצעות ההגדרה העצמית של ורד לב, ובסעיף הבא, שמתמקד בהתנגדות לשיח, אראה כיצד הגדרת הזהות הוירטואלית מקבלת את ביטויה ההופכי אצל שלוש האחרות.

ורד לב קוראת לבלוג שלה "יומנה של שמנה" ומציבה את המילה "hashmena" בכתובת הבלוג.⁹² בכך היא למעשה מקבלת את ההגדרה שטבע השיח על הגוף השמן עבור בעלי ובעלות גוף שחורג מנורמה מסוימת כהגדרה הבלעדית או לפחות המרכזית של עצמה. מעניין שהיא מתייחסת למשמעות של ייצוג זה באופן ישיר: "היום המדריכה [בקבוצת הרזייה. ר.ל.] גם אמרה לי שבזה שאני קוראת לבלוג שלי "יומנה של שמנה" אני תודעתית קובעת עובדה ולא מפנה מקום לשינוי לבוא".⁹³ כלומר, מדריכת ההרזייה, שניתן לראותה כסוכנת של השיח, מוחה נגד ההגדרה העצמית שורד לב מאמצת לעצמה, תובעת ממנה לשנות את תפיסתה (= "להפסיק לקבוע עובדה"), ולהשתנות לא רק

⁹² קרי, ב-URL.

⁹³ <http://saloon.co.il/hashmena/?p=12>. נדלה בתאריך 29.4.16.

בגופה (=השינוי שצריך לבוא) אלא גם באופן שבו היא מייצגת את עצמה. יתרה מכך, למרות שורד לב כותבת על המשמעות של בחירה לשונית זו ("שמנה"), היא אינה משנה אותה וגם לא מוסיפה תיאורים אחרים לייצוג הזהות הוירטואלית שלה.

שעתוק תפיסות שאופייניות לשיח ההגמוני

בנוסף לשעתוק השיח ההגמוני שבא לידי ביטוי בהגדרה עצמית, חלק מהבלוגריות משעתקות גם את הרעיון העיקרי שרווח בשיח ההגמוני – אידיאל הרזון – ועל פי דיווחיהן הן אף מפנימות את האידיאל ומאמצות פרקטיקות גופניות כדי להשיגו. אסייג שהמסקנה לגבי הפנמת אידיאל הרזון מבוססת על 'סימנים' שנותנת בה ספרות המחקר ואין היא מעידה בהכרח על המחשבות ועל האמונות של הבלוגריות.

על אימוץ אידיאל הרזון הנשי והפנמתו אפשר ללמוד מהטקסט של ורד לב ושל עידית שכן הוא רווי בביטויים של רגשות שליליים כלפי גופן ואישיותן, ובתיאורים של התנהגות שפיתחו בעקבות אימוץ האידיאל. הקטע הבא למשל, נלקח מרשומה של ורד לב שנכתבה לדבריה לאחר שחזרה למשטר דיאטה והצטרפה לקבוצת הרזיה:

אין פה הפי אנד. הלוואי ויכולתי לשים שתי תמונות של "לפני" ו"אחרי" ולהוסיף כתובית - "השילה מגופה 45 קילוגרם" אבל זה רחוק כל כך ממה שיש לי לומר. אני בדיאטה כבר 30 שנה. און-אוף - עולה יורדת. תקופות בהן אני מגויסת, אסופה, בשליטה ותקופות של פריקת עול מוחלט. שנים בהן אני מסוגלת להסתכל בראי ולהיות חצי מרוצה ושנים של הזנחה פושעת וחוסר חיבור טוטאלי לגוף שלי. כל כך הרבה שנים של ניסיונות, הצלחות, כישלונות. **דיאטה זה סיפור חיי**. [...] גדלתי על משפטי מפתח כמו "כ"כ חבל שאת שמנה - את כל כך יפה. [...] בפעם האחרונה שמצאתי את עצמי מתגייסת כדי להשיל מעליי 30 קילוגרם עודפים היה לפני כ-10 חודשים בעקבות הכנות ה"בלתי נסבלת" של בתי הבכורה נוגה. [...] יום אחד בעודה מלטפת לי את האזורים הרכים והמידלדלים של העור [...] היא שאלה אותי "אמא - למה יש לך צוואר כמו של שקנאי?" כאדם שמן יצא לי כבר להיעלב לא פעם מאמירות פוגעות ומעליבות אבל אני לא מצליחה לדייק במילים כדי לתאר את עומק הכאב והסערה הפנימית שאחזה בי. זה בהחלט הביא לשיא חדש של כאב ושנאה עצמית. [...] אחותי היקרה שסחבה עודף קל אחרי הלידה לקחה אותי איתה לקבוצת הרזיה של קופת חולים. פרויקט משותף [זה] הכניס בי עוד קצת מוטיבציה והרגשתי שיש בי את הכוחות לנסות שוב ללכת בדרך הפתלתלה והמייסרת של ירידה במשקל. [ההדגשות במקור. ר.ל.]⁹⁴

⁹⁴ http://saloon.co.il/hashmena/?p=3?ref=blog_main . נדלה בתאריך 29.4.16

הרשומה ממנה קטע זה נלקח גדושה באמירות שמתמקדות בגוף ומתארות רגשות שליליים כלפיו: שנאה, ניכור מהגוף והפרדתו מהמהות הפנימית. ברשומות אחרות שעוסקות בנושא זה היא אף מתוודית על שנאה עצמית⁹⁵ אך מציינת שהיא מודעת למצבה הרגשי הקשה.⁹⁶ מהקטע שלעיל ניכר שורד לב מחפצנת את גופה ומציגה את העצמי שלה כחפץ שערכו נמדד על פי ההופעה החיצונית – "שנים בהן אני מסוגלת להסתכל בראי ולהיות חצי מרוצה". רוב הרשומות בבלוג שלה גדושות באמירות על שאיפתה לרזות ועל תהליך הפחתת המשקל, ואלו יכולים להצביע על הפנמת אידיאל הרזון הנשי. בדבריה היא מייצרת משוואה: הצלחה מוגדרת כהפחתת משקל, וכישלון – כהשמנה. בציטוט זה מעניינות גם בחירותיה הלשוניות שמתארות את תהליך הדיאטה: "שליטה", "איסוף עצמה" ו"התגייסות" (למלחמה?) מצד אחד; מול המילים "פריקת עול" (של המשטור החברתי על הגוף השמן?) בתקופה שבה היא שמנה, מצד שני. אלו וגם אלו הם ביטויים שלקוחים מעולם מושגים של ביקורת, משמעת ופיקוח. ניכר שהשיח ההגמוני על הגוף השמן ממשמע את ורד לב במובנים עליהם הרחיב פוקו – והיא ממשטרת את עצמה מרצונה (פוקו, 1984) 2015; מילס, 2005, 69). מה שהיא רואה ככישלון, אינו מרפה את ידיה שכן היא ממשיכה בניסיונות חוזרים ונשנים לרדת במשקל, ניסיונות שהם חלק ממנגנון מנרמל ועוצמתי של השיח ההגמוני על הגוף בחברה המערבית, עליו הצביעה סוזן בורדו (Bordo, 1993).

תיאור רגשות שליליים ביחס לגוף ולעצמי חוזרים רבות גם בטקסטים של עידית שמדווחת על פגיעה בהערכה העצמית ועל מצב רוח כללי ירוד. החוקרות דארלו ולובל (Darlow & Lobel) טוענות שככל שנשים מפנימות יותר את אידיאל הרזון כך מושפע לרעה מצב רוחן, כך גם גובר ביטחונן שהן "יקבלו ציון נמוך על הופעתן ועל רמת משיכתן הגופנית", והן עצמן מדרגות את חיצוניותן בציון נמוך (Darlow & Lobel, 2010, 840). הקטע הבא, מהבלוג של עידית, מכיל ביטויים של שנאה ולעג עצמי, והתייחסות עצמית מקטינה, שניתן לראותם, בעקבות דארלו ולובל, כנובעים מהפנמת אידיאל הרזון:

...הצורך למדוד את עצמי בקילואים. להגדיר את עצמי דרך המספר שמופיע על צג המשקל. חצי קילו יותר = איומה. חסרת יכולת. כישלון נחרץ. אמא מחורבנת. ובכלל, יותר טוב לי להעלם! 500 גרמים.

⁹⁵ שנים שבהם רבצתי בבית אוכלת, מעשנת, שונאת את עצמי נורא".

⁹⁶ "מצבי הרגשי בתהליך ההרזיה רעוע מאד".

⁹⁶ "מצבי הרגשי בתהליך ההרזיה רעוע מאד".
 נדלה בתאריך 29.4.16. http://saloon.co.il/hashmena/?p=17?ref=blog_main

נדלה בתאריך 29.4.16. http://saloon.co.il/hashmena/?p=12?ref=blog_main

זה הכל. שתיים וחצי חבילות חמאה והפכתי לחלאת אדם. לעומת זאת. במחיר חבילה וחצי חמאה, 300 גרם שירדתי אני הופכת לאישה המופלאה בתבל. כל יכולה. נהדרת וכל כך מוכשרת.⁹⁷

...בסיומה של השנה אני שוקלת עשרה קילו יותר מלפני שנה [...] אני מתאמנת בלא לשפוט את עצמי על כך. בלהכיל את עצמי (אולי כאן הבעיה, במקום להכיל אני מאכילה את עצמי לדעת) ולסלוח על הבטן השמנמנה (שמנה) על כל הבגדים שהפכו קטנים (אני תופרת טוניקות כותנה מהממות) ומשתדלת להביט במראה רק מזווית מסוימת. קבלה עצמית במיטבה. אוי כמה שאני טובה בלתת עצות על אהבה עצמית לזולת...⁹⁸

גם כאן, כמו בטקסט של ורד לב, אפשר למצוא אותה דיכוטומיה מושגית: הצלחה=הפחתת משקל; ואילו כישלון=השמנה. לכך מצטרפת משוואה נוספת שמודגמת באמירה 'לסלוח על הבטן השמנמנה (שמנה)', ולפיה 'בטן שמנה'=חטא, דבר מה שמצוי באחריותה של האישה. על אף שעידית שופטת את מראה החיצוני, היא גם מבקרת באופן ציני את השיפוט העצמי שכן במחיר של 'חבילה וחצי חמאה' היא הופכת לחלאת אדם', ומצביעה בכך על חוסר ההיגיון בשיפוט העצמי.

שעתוק נוסף של רעיון שנפוץ בשיח ההגמוני בא לידי ביטוי במשוואה מושגית אחרת שמוצגת על ידי ורד לב – רזון=אושר:

...לפני שש שנים עברתי תהליך ארוך ומזכך שבו ירדתי 46 קילוגרם [...], הייתי בנאדם מאושר. פעם ראשונה בחיים שלי שהייתי בנאדם "לא שמן באופן תקני" עפ"י כל הטבלאות והספרים. הלכתי לחנויות בגדים של אנשים רגילים, התחברתי לגוף שלי לנשיות שלי, והרגשתי שפיצחתי את הקוד...⁹⁹

בקטלוג העצמי של ורד לב – של גוף 'תקני' או 'לא תקני' – ניתן לראות את התהליך שאותו תיאר פוקו (Foucault, 1982): היא מפרידה את עצמה מהאחרים, בעלי הגוף התקני, לאחר 'מיון' היא משייכת את עצמה לקבוצת 'הלא-תקניים' וקושרת את עצמה לזהות מסוימת ולזיהוי עצמי לאחר שקיבלה מוסכמה שרווחת בשיח ההגמוני על הגוף השמן.

זאת ועוד, יש לשים לב לצימוד הלשוני שורד לב מייצרת בין רזון למגדר נשי. כשהיא רזה "לפי הספרים" היא מתחברת לגופה (כי מותר?) בניגוד לניכור גופה כשהיא שמנה, ונדמה שכאשר היא מדווחת על הרזייה, היא מתחברת למגדר הנשי באופן אקטיבי. בשאר הזמן, כשהיא שמנה, היא אמנם שייכת לדעתה למגדר נשי, אך לא מבחירה אלא באופן פאסיבי. דינמיות זו – בין סגנון אקטיבי

⁹⁷ <http://saloon.co.il/identmilim/?p=462> . נדלה בתאריך 29.4.16.

⁹⁸ <http://saloon.co.il/identmilim/?p=1043> . נדלה בתאריך 29.4.16.

⁹⁹ http://saloon.co.il/hashmena/?p=7?ref=blog_main . נדלה בתאריך 29.4.16.

(התחברתי לנשיות) לפאסיבי – מקבילה אצלה בטקסט למעבר בין גוף רזה לשמן. מעניין שגם עידית מתייחסת לקשר בין שני המושגים – רזון ואושר – אך אצלה המשוואה כבר אינה עובדת: "אני רוצה להיות רזה. הנה אמרתי את זה. ככה בדיוק. אף פעם לא הייתי. כן, אני יודעת שזה לא יעשה אותי אדם טוב יותר. מוצלח, עשיר או מאושר יותר. בחיי שאני יודעת. אבל בא לי".¹⁰⁰

השעתוק של השיח ההגמוני ניכר גם בהתנהגות שמדווחת על ידי הבלוגריות. בנוסף לביטויי הרגשות השליליים ביחס לגוף ולעצמי, בולטים בטקסטים של ורד לב תיאורים של פרקטיקות גופניות שמצביעות על ניסיון להגשים את אידיאל הרזון, כלומר, הפרעות אכילה והפרעה בתדמית הגוף. חוקרות שונות (Darløw & Lobel, 2010 ; Dittmar & Howard, 2004) טוענות שהפנמת אידיאל הרזון הנשי מובילה להתנהגויות כגון איפוק וצמצום אכילה; הפרעות אכילה; ביצוע מוגזם של פעילות ספורטיבית כדי להפחית משקל וכיוצא בזה. דארלו ולובל קובעות שהפרעות אכילה קשורות בדרך כלל קשר חזק להפנמת אידיאל הרזון והן באות לידי ביטוי, בין השאר, בהתעסקות המתמדת של האישה במשקל גופה, בחששותיה לגבי אכילה בכלל, ולגבי משקלה, בפרט. הן אף טוענות שהפנמת אידיאל הרזון היא מנבא מובהק להפרעות אכילה בקרב צעירות אמריקאיות (Darløw & Lobel, 2010). בגישה דומה אוחזות גם החוקרות דיטמר והאוורד שלטענתן, הפנמת אידיאל הרזון היא גורם סיכון חשוב שמנבא הפרעה בתדמית הגוף (=body-image disturbance) (Dittmar & Howard, 2004). רבות מהפרקטיקות המתוארות על ידי החוקרות האלו מדווחות בבלוג של ורד לב: היא מביעה חששות לגבי משקלה העודף; היא מתארת את פיתויי האוכל שבפניהם אינה יכולה לעמוד; היא הוזה על שקיעה בים של פירה תפוחי אדמה;¹⁰¹ היא מציינת שהיא אימצה הרגלי ספורט שאינם טבעיים לה; היא מספרת על צמצום אכילה, על אכילה בסתר, או על אכילת אוכל קפוא מהפריזר; על הימנעות מפעולות "מפחידות" כמו רכישת בגדים;¹⁰² על הימנעות מעלייה על מתקני הלונה-פארק בילדותה, מפחד שהמתקן יקרוס תחתיה; או על בריחה משיעורי חוג ימאות, בגלל "חשש נוראי" שלא תהיה חגורת הצלה בגודל שלה.

דיווחים על התנהגויות שנראות כהפרעות אכילה מצויים גם בבלוג של עידית וכאן מצטרפים

אליהם תיאורים של יחסי אהבה-שנאה עם האוכל:

¹⁰⁰ <http://saloon.co.il/identimilim/?p=2075>, נדלה בתאריך 23.10.16.

¹⁰¹ "טבעתי בתוך ים של פירה תפוחי אדמה. סוג של הזיה. אוף אני כל כך אוהבת פירה-הנימוחות בפה מביאה איתה נחמה". http://saloon.co.il/hashmena/?p=12?ref=blog_main. נדלה בתאריך 29.4.16.

¹⁰² "למה לקנות בגדים חדשים? בזבוז כסף, תרבות צריכה מערבית, לא אקולוגית...וכו... היום אני מוכנה להתבונן ולהודות שזה בסהכ הפחד שלי להכנס לחנות בגדים ולחוות את התסכול שכלום לא עולה עליי."

http://saloon.co.il/hashmena/?p=17?ref=blog_main. נדלה בתאריך 29.4.16.

..משחר ילדותי, ... למדתי שאוכל, מלבד היותו מזונו של האדם, הוא גם ובעיקר נחמתו הבטוחה [...]. והנוחה לשימוש של האדם. [...] אכילת נחמה היא דבר מאד אישי ופרטי. היא לא מזיקה לזולת. אוכל נמצא בכל מקום. בכל מחיר. תמיד. כאשר הלב דואב והקרקע נשמטת מתחת לרגלי חיך גם פתי בר עם חמאת בוטנים וריבה יעשו את העבודה, [...] גם עוגייה לחה שהפריכות ממנה והלאה. [...] כי כשהבור נפער מתגלה העוגיפלטת שבך. זו שרוצה פחמימות פשוטות. [...] כשיותר מדי אינפורמציה צורבת ומעמיסה, קשה לעיכול מצטברת, אני שולחת יד אוטומטית לבצק. המחשבה הראשונה שעולה לראש היא: [...] מגיעים לי כל הבורקסים תרד בעולם. [...] כל הלחם עם חמאה שרק אפשר להשיג. כי הייתי באזור הדמדומים של הסבל [...] אבל אז אחרי כמה ביסים ובליעות [...] אני עוצרת. צריך לחשוב על אלטרנטיבה שלא עולה בבריאות. שלא ניתן לספור אותה בקלוריות. [צריך] נחמה נטולת ייסורי מצפון. חפה משנאה עצמית. הבו לי [...] נחמה שאינה מנפחת בטן ומפקעת מכנסיים. [...] לעיתים כשחשוד כבר נורא. כשטונות מונחות על לוח הלב. אני אוכלת. מכל הבא ליד. פחמימות סתמיות וסוכר.¹⁰³

מתברר אפוא שבבלוגים של ורד לב ושל עידית משועתק השיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן בכלל, ועל גוף האישה השמנה בפרט. הן מדווחות על אימוץ פרקטיקות גופניות שמצופות מאישה שמנה ובעקבות זאת, מפקחות על גופן, ממשטרות אותו, ושופטות את עצמן על פי המראה החיצוני. יש ביניהם הבדל מועט שבא לידי ביטוי בכך שעידית לעיתים משלבת בדבריה ביקורת עצמית.

התנגדות לתפיסות המאפיינות את השיח ההגמוני

בסעיף זה אעמוד על שני סוגים של התנגדות שנמצאו בטקסטים: התנגדות באמצעות הגדרה עצמית והתנגדות באמצעות מתיחת ביקורת על רעיונות בשיח ההגמוני.

התנגדות באמצעות הגדרה עצמית

בהגדרה העצמית של הבלוגרית ניתן למצוא לא רק שיעתוק של השיח ההגמוני כפי שהראיתי לעיל, אלא גם התנגדות לו או מתיחת ביקורת עליו. עידית למשל, מאמצת הגדרה עצמית מגוונת: "אני המון עידית, בת, ואשת איש. אמא. ומטפלת. אני חברה ותלמידה. ועוד מני מינים של הקשרים וחיבורים".¹⁰⁴ בחירתה במילים 'המון עידית' משחקת על נושא עודף המשקל, בהחליפה את המילה

¹⁰³ <http://saloon.co.il/identmilim/?p=635> .נדלה בתאריך 29.4.16.

¹⁰⁴ <http://saloon.co.il/identmilim/?p=1119> .נדלה בתאריך 29.4.16.

'שמנה' במילה 'המון', שהיא מילה ללא שיפוט ואינה מעוררת אסוציאציה שלילית. בנוסף, אם בשיח ההגמוני על הגוף השמן רווחת הגדרת אישה (או גבר) על פי המראה החיצוני, הרי שבחירת המילים של עידית מחסירה מילים שמתארות תכונות חיצוניות, ובמקומן מציבה מילים שמציננות סטטוס חברתי ותכונות אופי. מבחינה לשונית ותוכנית אפשר לראות את ההגדרה העצמית הזו כמתיחת ביקורת באופן מרומז על תיוג אנשים על פי חיצוניותם בכלל, ותיוג אישה כ'שמנה', בפרט. ברשומות בבלוג שלה, היא אמנם כותבת שהיא אישה שמנה (למשל ברשומה "אני שמנה אז מה"¹⁰⁵), אך גם מדגישה שעודף משקלה הוא רק פן אחד בדמותה – אמירה שתואמת את הגדרתה העצמית.

גם אופן ההגדרה העצמית של 'ואנדר' מחסיר התייחסות מילולית למראה החיצוני: "מכשפה בת 38, בעלת תואר שני בלימודי מגדר, חובבת פרוג רוק, פיליפ גלאס ודפוש מוד והחלקה על קרח ושוקולד ואוגרים סיביריים"¹⁰⁶. מכיוון שעל עודף משקלה ניתן ללמוד מרשומות בבלוג שלה, הרי שניתן לפרש (אם כי אי אפשר לדעת זאת בוודאות מהטקסט בלבד) את החסרת התיאור החיצוני כביקורת על קטלוג הזולת על סמך המראה החיצוני.¹⁰⁷

גם ראובני מגדירה את עצמה ללא אזכור ממדי גופה: "הייטקיסטית, אמנית וכותבת. אני בלוגרית מאז שנת 2003 וזהו הבלוג העברי שלי הידוע גם בכינוי 'השבלוג'.¹⁰⁸ אם להשמטת מילים יש משמעות, הרי שבהתעלמותן של 'ואנדר' וראובני מגודל גופן הן מבנות דמות וירטואלית מגוונת שאינה מוגדרת על פי תכונה אחת (מראה החיצוני). את הבחירות הלשוניות שמשרתות את עידית, וואנדר' וראובני בעיצוב העצמי הוירטואלי אפשר לראות כמתיחת ביקורת על תיוג אנשים על פי מראה חיצוני, ואולי גם על השימוש הלשוני הרווח בשיח ההגמוני – התיוג 'שמנה'.

ראובני מקדישה רשומה מיוחדת לתיוג 'שמנה' ובאמצעותו היא קוראת לקוראות הבלוג בעלות המשקל העודף לפתח מודעות עצמית ואהבה לגופן:

אני שוקלת כ-110 ק"ג. אני יוצאת מן הכלל, נדיבת מידות, עגלגלה, עסיסית, מלאה ושמנה. אני הראשונה להגיד את זה, כי באותה נשימה אני אומרת שאני ממושקפת. אף אחד לא יחליש אותי באמצעות המילה שמנה כמו שאף אחד לא יחליש אותי באמצעות המילה הרצליינית. אין לי דרך קלה להגיד את זה, כי אתן לא שומעות את זה כשמדברים אתכן ברכות, אז אני אומר את זה באופן בוטה

¹⁰⁵ <http://saloon.co.il/identilim/?p=462>. נדלה בתאריך 29.4.16.

¹⁰⁶ <https://vandersister.wordpress.com/about-2>. נדלה בתאריך 29.4.16 – ההגדרה העצמית המלאה היא: "מכשפה בת 38, בעלת תואר שני בלימודי מגדר, חובבת פרוג רוק, פיליפ גלאס ודפוש מוד והחלקה על קרח ושוקולד ואוגרים סיביריים. כלומר החלקה היא רק על הקרח, השוקולד והאוגרים לחוד. אין ענף ספורט שנקרא "החלקה על שוקולד". או על אוגרים סיביריים, רחמנא ליצלן. למרות שהחלקתי פעם ברחוב על לוח פורמייקה. אבל אף אחד לא נתן לי מדליה על זה. שערורייה!!!"

¹⁰⁷ ואולי זו גם הסתייגות מהכינוי 'שמנה'.

¹⁰⁸ <http://sharonabaaron.blogspot.co.il>. נדלה בתאריך 29.4.16.

ככל האפשר – תוציאו את הראש מהתחת השמן שלכן, היו כנות עם עצמכן ועם הסביבה שלכן, ואז תוכלו לעשות את הצעד הראשון שלכן בדרך להעצמה. [...] מה הקשר בין המספר שמראה המשקל למי שאת? למה קיבינימט את נותנת לתרבות המערבית האמריקאית, שכל כולה התייפייפות מריחה ופוליטיקלי קורקט, להגדיר את התדמית שלך? אם את לא שולטת על התדמית שלך, איך תשלטי על מסלול חיידך?¹⁰⁹

ראובני חוזרת כאן על המילה 'שמנה' ובכך היא אכן מתאימה את עצמה לקטגוריה שמשמשת בשיח ההגמוני לכינוי אישה שהיא בעלת גוף שמן. אך היא מרחיבה ומשכללת את התווית 'שמנה' באופן שמהפך את המשמעות הצרה של תיוג זה ומציעה לה חלופות לשוניות.¹¹⁰ היא מציינת את משקלה ויוצרת הגדרה עצמית נרחבת בעזרת שמות תואר חלופיים למילה 'שמנה': "נדיבת מידות, עגלגלה, עסיסית, מלאה". ניכוס המילה 'שמנה', כמו גם שמות התואר האחרים, מצביע על כך שבכתיבתה מילים אלו אינן שייכות בלעדית לשיח ההגמוני, שכן היא שואבת מתוך השפה הגדרות מועדפות עליה, ומשייכת אותן באופן אקטיבי לעצמה, במקום לקבל באופן פאסיבי תוויות מילוליות שלא נבחרו על ידה. כמו כן, השימוש שלה בביטוי 'הגדרת תדמית' רומז שכולנו שחקנים שבחרים תפקיד ותדמית, בדומה לדמות הוירטואלית שהיא יוצרת בבלוג.

עוד טוענת ראובני שהתווית 'שמנה' מחלישה את האישה, ועל כן היא בוחרת מתי וכיצד להשתמש בה, או במילים אחרות, את האופן בו תתאר את דמותה. כשתיאור גופה נהגה בפיה – היא משתדלת להעלים את האסוציאציות ואת הביקורת השלילית על הגוף השמן, ולטענתה, שימוש עצמאי במילה 'שמנה' יכול להעניק "העצמה" לאישה השמנה. נוסף לכך, בחירתה של ראובני במילה 'שמנה' היא ניכוס של כינוי גנאי בשיח ההגמוני הדכאני על הגוף השמן, ובו היא מוסיפה לכינוי משמעות חדשה, ומחזירה את הקוראים למשמעות הצרה הראשונית של ציון ממדי גוף ותו לא, כלומר, ללא שיפוט.

זאת ועוד, אין להסתכל על ההגדרה העצמית של ראובני רק כמקרה שבו סובייקטית מסמנת את עצמה כשייכת לקטגוריה שטבע עבורה השיח ההגמוני ('שמנה') כפי שראינו אצל ורד לב, אלא יצירה של מרחב אישי מיוחד לעצמה ("יוצאת מן הכלל, נדיבת מידות, עגלגלה, עסיסית, מלאה ושמנה") באמצעות השפה. החוקר אצ'איבי (Echchaibi) מצוין, שכיום מתגלות צורות חדשניות של התנגדות ואין צורך לחפש דווקא את המגפון של המהפכן הקלאסי, אלא לבחון בפתחות צורות לא ידועות עד כה של התנגדות, ואולי אף בעלות כוח, גם אם הן אינן מאוגדות (Echchaibi, 2013). יצירת

¹⁰⁹ http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2011/10/blog-post_30.html . נדלה בתאריך 29.4.16.

¹¹⁰ גם עידית הציעה חלופה לשונית, כפי שראינו, אך ראובני מרחיבה את השימוש הזה כטכניקה מגובשת ומנומקת.

מרחב ייחודי זה על ידי ראובני עשוי להיות אחת מצורות ההתנגדות החדשות לשיח ההגמוני עליהן אצ'איבי מדבר. לטענתו, כוחם של אתרים כדוגמת הבלוג שחקר,¹¹¹ אינו במהפכות שלהם אלא בכתיבה יומיומית שיוצרת סדר יום, ולכן המעשה חשוב יותר מהתוצאה, הווה אומר, חשובה עצם פעולת הכתיבה בבלוג (שם). בהמשך לקו חשיבה זה, אני מציעה לראות באמירות של ראובני מינוף של הגדרה קיימת ('שמנה') לצורך העברת מסר מנוגד לשיח ההגמוני. בסגנונה זה, ראובני אף מנסה להנחיל סדר יום לקוראיה – עידוד לחשיבה ביקורתית ביחס לרעיון מרכזי בשיח ההגמוני על הגוף השמן (=אידיאל הרזון), ומבקשת לרתום את הקוראות והקוראים לעשות כמוה: להשתמש בתווית הלשונית שהשיח טבע עבורן באופן חדשני ואישי.

מעניין לציין שיש זיקה בין הסגנון הלשוני של ההגדרה העצמית של הבלוגרית, לבין הגיוון בתכנים שהיא מציגה בבלוג. אם ההגדרה העצמית היא חד-ממדית ומצומצמת להגדרה תחומה וצרה, כמו במילה 'שמנה' בטקסטים של ורד לב, כך גם סדר היום בבלוג מוגבל, ואצלה אכן התכנים מתמקדים בהפחתת משקל במטרה להגיע למשקל 'תקין'. מן הצד השני, אם ההגדרה העצמית מתרחבת לזהות רב-ממדית, כך רב הסיכוי שסדר היום בבלוג יהיה רבגוני ועשיר, כפי שאכן קורה בטקסטים בבלוגים של עידית, 'ואנדר' וראובני.

עוד אוסיף בסוגיית ההגדרה העצמית שמלבד 'ואנדר', שלוש הבלוגריות האחרות מזדהות עם שם ותמונה. עם זאת, גם כשבלוגרית מציינת שם ומשלבת תמונות שנראות אישיות, עדיין מדובר בהצגת 'דמות וירטואלית' שנבחרה על ידי הבלוגרית, והיא חלק מתפקיד שמעוצב בהתאם לתדמית שהיא מבקשת ליצור.

התנגדות באמצעות ביקורת על רעיונות בשיח ההגמוני

נוסף לביקורת המרומזת או הישירה של הבלוגריות על ההתייחסות למראה החיצוני של אישה שמנה, הן מוחות נגד רעיונות בסיסיים בשיח ההגמוני על הגוף השמן. עידית למשל, מעלה טענות נגד השיפוט והביקורת השלילית שנמתחת על בעלי הגוף השמן:

בבואך להיות שמנה את נאלצת לעטות את שריטתך הפרטית מאד כלפי חוץ. ברבים. ואיך שהוא דווקא זה שאת שמנה ממש אבל ממש מעורר עניין רב בציבור הרחב מאד. כל כך רחב שאפילו אנשים זרים לחלוטין פונים אליך בדברים, מכוונות טובות, בטח רק מכוונות טובות. לא אשכח איך בערב שישי אחד כשהייתי בערך בת חמש עשרה [כעת היא אישה בשנות ה-50, ר.ל.] בדרכי למסיבה בשכונת מגוריי (באופן הזוי אני זוכרת בדיוק מה לבשתי עד רמת הסרט הכתום בשיער. אני גם זוכרת

¹¹¹ הבלוג Muslimah = ביקורת מדיה ע"י כותבות מוסלמיות באתר שמגשר בין האיסלאם למודרנה.

שכשיצאתי מהבית הרגשתי ממש טוב עם עצמי) בעודי חוצה את הכביש האטה מכונית לצדי ובחור
[...] פתח לכבודי את החלון, טרח [...] ומסר לי מסר שכולו טוב לב ואהבת אדם: את כל כך יפה. למה

שלא תעשי דיאטה??¹¹²

כאן עידית מוחה נגד הפטרונות שמקנה לאנשים זכות להגיב על הגוף בפומבי, נוהג שרווח בשיח
ההגמוני על הגוף השמן. היא גם מצביעה על כך שההשמנה היא 'פגם' גופני שלא ניתן להחביא מהמבט
של האחרים שכן נאלצים 'לעטות אותו כלפי חוץ'. בנוסף, בהנחה שעידית מדווחת על אירוע אמיתי
שקרה בנערותה, מפתיע שהיא זוכרת אותו למעלה מ-30 שנה לאחר שקרה, עובדה שיכולה להצביע על
עומק הרגשות שחווייה כזו יכולה לעורר.

במקום אחר היא שוב מותחת ביקורת על 'המבט' אך גם מציבה את השמנים על הציר של

'אחרים':

...המבטים המלוכסנים שמודדים את היקף הירכיים שלי לא תורמים. אני יודעת בעצמי. תודה
[ש]במהלך אבולוציוני תרבותי למדה האנושות לסתום את הפה. לא להגייד מפגר להגייד מוגבל. [...] לא
חולה נפש אלא תשוש [...] ועוד כיבוסים מילים ומצבים. רק שמנים הם כמו שומה ענקית, בתוספת
שערה שחורה על התחת הרגיש של הזולת. למה? כי כולנו מועדים לכמה קילואים אקסטרה? כי לכל
אחד מאיתנו יש דודה/אמא/אח עם עודף משקל. וכמו ברולטה רוסית גנטית זה מאיים עלינו...¹¹³

לדעתה, לגבי 'אחרים' כמו 'מפגר' או 'חולה נפש' מקובלת התנסחות תקינה בשיח ההגמוני, אך לא
נוצרה בשיח התנסחות תקינה לגבי השמנים. מכאן ברור שהיא רואה את המילה 'שמנים' ככינוי גנאי
שאוצר בתוכו משמעות שלילית ולכן יש להחליפו במילה 'שתכבס' ותנקה את הכינוי.

היגדים שמביעים התנגדות לרעיונות בשיח ההגמוני, נמצאו גם אצל ראובני ו'ואנדר', כלומר,
בסך הכול בשלושה מתוך ארבעת הבלוגים. מעניין לראות שכל בלוגרית מגלה התנגדות בתחום מסוים
והחפיפה בין הנושאים להם הן מביעות התנגדות היא מועטה. ביטויי ההתנגדות מופיעים בשתי
צורות: התנגדות חד-פעמית שהיא העלאת תגובה לאירוע חד פעמי; או התנגדות ממושכת שהיא
התנגדות שמטופחת לאורך זמן, לעיתים בדמות סדר יום בבלוג. ההתנגדות אף עשויה להכיל פניה

¹¹² <http://saloon.co.il/identmilim/?p=462> נדלה בתאריך 29.4.16. באפריל 2016 שודרה סדרת טלוויזיה דוקומנטרית
"הורים שמנים ילדים שמנים" ועידית (אייזנר) לקחה חלק בפרויקט. בקדימון שבכתובת הבאה, היא מתארת חוויות
דומות לחוויות שהובאו בציטוט זה. SmallDoc עם עידית אייזנר 15.4.16:

https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=810440765756690&id=761073494026751 נדלה בתאריך
29.4.16.

¹¹³ <http://saloon.co.il/identmilim/?p=462> נדלה בתאריך 29.4.16.

לגולשות שנראית כניסיון לגייס קהילה וירטואלית, שתהיה שותפה לאינטרס של הבלוגרית. להלן אדגים את שתי הצורות.

עידית מגיבה לאירוע תקשורתי חד פעמי – קמפיין שילוט חוצות שעלה בינואר 2014, שמטרתו היתה להזהיר את הציבור מפני השמנת ילדים.¹¹⁴ לפי המסר המרכזי של הקמפיין, השמנת ילדים היא מגיפה ויש לתלות את האשם בה בילדים או בהורים. לאחר שנתקלה באחד השלטים היא כותבת:

... לרגע שלטי החוצות [...] מתחכמים, נכלולים, כאילו במחווה של רצון טוב, "באנו לעזור [...] זו מחלה והיא מסוכנת", הציפו בי את כל הפחדים הישנים, מלקום בבוקר ושוב לצאת לעולם הגדול, [...] מקולקלת. לא מספיק טובה. כי אני לא רזה. ... וכל מי שמסתכל רואה. [...] אני ילדה שמנה. זה מלווה אותי לכל מקום. [...] ומה שאני הכי רוצה זה להיות רזה. לא בריאה. לא עשירה. [...] רק להיות "כמו כולם" רזה. אז איך לעזאזל תמונת ילד מנופח והמשפט האווילי [...] בקמפיין] תעזור? איזו שפלות הגתה את הקמפיין הבזוי הזה? שהתרומה היחידה שלו היא ללא ספק העובדה שכעת לילדים יש עוד סיבות לצחוק ולהציק לילד או לילדה השמנים בכיתה, כשהם מצטטים את אותם משפטים מתחכמים שתלויים במרחב הפתוח של כולנו ומזהמים אותו בסוג של גזענות, סוג של אפליה על רקע משקל.¹¹⁵

הצורה השנייה שבה מופיעים ביטויי התנגדות לשיח ההגמוני בטקסטים, קרי, פיתוח מתמשך של סדר יום בבלוג, משתקפת בטקסטים של ראובני ושל 'ואנדר' – אצל כל אחת מהן במרחב רעיוני אחר. ראובני בוחרת נושא מהמרחב המסחרי – אופנת נשים במידות גדולות. היא מצהירה שמטרת הבלוג שלה היא "..."[לכסות] נושאים מגוונים מפמיניזם ועד אופנה, אסתטיקה ואתיקה, הומור והבלים לצד מבט ישיר וכואב לעיתים במציאות",¹¹⁶ וברוב הרשומות היא מוחה נגד הכיעור ודלות המבחר של אופנת נשים במידות גדולות בישראל:

... מה דינה של חובבת אופנה שמגיעה למידה 48 במדינה שבה לא ניתן להשיג גינס במידה גדולה מ-44 אפילו בחנויות של ליוויס? תתחיל ללבוש שחורים? אז זהו שלא. כי אני לא מוכנה ללבוש אוהלים, בגדים שחורים, ... או כל תחפושת אחרת שהחברה הישראלית הכינה עבורנו, הנשים השמנות. אני גם לא מוכנה ללבוש בגדים של זקנות, ... אני נחושה למצוא את הבגדים ואביזרי האופנה הכי נשיים, מגניבים, ומיוחדים

¹¹⁴ אודות הקמפיין והביקורת עליו בכתבה בהארץ כאן - <http://www.haaretz.co.il/2212777.gallery/kids/premium-1> נדלה בתאריך 13.5.16. הקמפיין ספג ביקורות רבות בגין ביוש ילדים שמנים ותקיפתם, ובעקבות המחאה הציבורית נגזו על ידי המפרסם.

¹¹⁵ בכתובת: <http://saloon.co.il/identilim/?p=1311> נדלה בתאריך 13.5.16.

¹¹⁶ הצהרה זו מופיעה בתפריט ימני בכל עמוד בבלוג, למשל: <http://sharonabaaron.blogspot.co.il>. נדלה בתאריך 29.4.16.

שיש ולדאוג שיראו אותי. כי ללבוש שחורים עבורי משמעו לשדר לעולם "אל תסתכלו עליי, אני לא פה" [...] הגיע הזמן לצאת מהארון ולהכריז "אני שמנה נשית ומגניבה". ובבלוג זה כוונתי לשתף בהרפתקאותיי האופנתיות ולמצוא חברות לדרך. אז קדימה שמנמנות ושמנמנים! אחריי!¹¹⁷

כאן, וברשומות אחרות, ראובני נוקטת בסגנון כתיבה אקטיביסטי, מתווה ומדגימה מגוון אפשרויות התנהגות בניגוד לציפייה החברתית מאישה שמנה: סירוב להסתיר את הגוף (נושא שמועלה גם באחת הרשומות של עידית¹¹⁸); סירוב להפחית משקל; וסירוב להתבייש בגוף. על פי החוקרת קלר (Keller), נערות בלוגריות מגדירות מחדש את משמעות הפמיניזם על ידי יצירה של עצמי ציבורי באמצעות הפצת קולותיהן בכתיבתן, ועצמי ציבורי זה אף מאתגר, בין השאר, נורמות מגדריות, ועל ידי כך הן הופכות למודל לחיקוי לנערות אחרות (Keller, 2012). בהמשך לדבריה ניתן לטעון, שראובני יוצרת עצמי ציבורי שמאתגר נורמות, והיא גם מעידה על כך: "אני מעצבת דעת קהל (קטנה, שמנה, אבל מעצבת דעת קהל) בתחום האופנה בארץ".¹¹⁹ אפשר לראות בכתיבתה רצון להיות מודל לחיקוי לנשים שמנות בהתנהגויות 'מתנגדות' שמאתגרות נורמות, כמו למשל, בסירוב להסתיר את הגוף, או בהעלאת תמונות של עצמה מדגמנת בגדים ואביזרים.

ראובני גם ממחישה בכתיבתה פרקטיקה שמכונה על ידי פנטון (Fenton, 2008) "אקטיביזם מבוסס שוק". פרקטיקה זו באה לידי ביטוי בתביעתה לשנות את אופנת הנשים השמנות בישראל, בהתבסס על הטענה שאם יבואנים ומעצבים בישראל יבאו וייצרו אופנה לנשים במידות גדולות – הם ירוויחו מכך. היא מטפחת נושא זה ברשומות רבות: היא מבקרת את הפריסה המצומצמת של מידות בגדי הנשים שמיובאים לארץ;¹²⁰ היא מבקרת את היבואנים שאינם מייבאים בגדים אופנתיים לנשים במידות גדולות;¹²¹ היא משבחת את היבואנים והמעצבים המעטים שמייצרים אופנה לנשים במידות

¹¹⁷ <http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2008/10/blog-post.html>. נדלה בתאריך 29.4.16. בפוסט 'אני שמנה גאה', שעוסק באותו נושא, היא כותבת: "אז איך נראית שמנה גאה? שמנה גאה עונדת תכשיטים שמושכים תשומת לב... שמנה גאה לובשת בגדים במגוון צבעים וגזרות. שמנה גאה לובשת סקיני ג'ינס... שמנה גאה לובשת בגדים מיוחדים או one of them ולא מתביישת ללבוש בגדי מעצבים" http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2008/10/blog-post_30.html נדלה בתאריך 29.4.16.

¹¹⁸ עידית כותבת: "לפני כמה שנים הקמתי עסק לעיצוב בגדים למידות גדולות. עשיתי זאת ממניעים אגואיסטיים לחלוטין. כי ידוע שאם את שמנה מוטב לך להסתתר. עד... עד שה'מצב' שלך ישתפר... עד שתוכלי לחזור ולהיות חלק מהקהילה המכונה אנשים שמגיע להם לחיות... אבל בזמן שאת שם, באיזור הדימומים תסתפקי במה שמציעים לך: בגדים נטולי גיזרה, מרובי בד, במחירים מופקעים ואם אפשר, רק בשביל לעשות לך טוב... נוסף גם הדפס ענק באיזור הציצי, בצבע כסף, עם אבנים טובות. למה לא, תהני! אני מודה שבשנים האחרונות המצב השתפר מעט. אבל עדיין, בגדים יפים באמת למידות גדולות עולים הון תועפות. ולא, לא רק בגלל שזה הרבה בד. כן, כן בגלל שזה ניצול של סיטואציה מחורבנת!!!" <http://saloon.co.il/identilim/?p=462> נדלה בתאריך 29.4.16.

¹¹⁹ http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2010/09/blog-post_15.html, נדלה בתאריך 29.4.16.

¹²⁰ <http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2015/02/loose-loose-situation.html>. נדלה בתאריך 29.4.16.

¹²¹ היא מבקרת לשלילה למשל את יבואני NIKE: "...נייקי, הם מייצרים קולקציית טניס (וגם כללית) למידות גדולות ויש שם [בחור"ל ר.ל.] חצאיות טניס במידה XL3 שאני יכולה לשחות בהן. אז למה בחנויות הישראליות שלהם יש בגדי ספורט לנשים במידה L אבל לא את ה-XL שלא לדבר על יותר מזה?" http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2013/01/blog-post_27.html נדלה בתאריך 4.5.16.

גדולות; היא ממליצה על מותגי אופנה לנשים שמנות, ואף פונה לגולשות שיצטרפו אליה לקרב שהיא מנהלת, באמצעות מתן כתובות מדויקות של הספקים 'המצטיינים' ומתן קופוני הנחות שקיבלה מהם. צורה זו של התנגדות 'מתמשכת' לשיח ההגמוני על הגוף השמן מקבלת ביטוי שונה אצל 'ואנדר', שבחרת להתמקד בתחום הרפואי וביחסו של הממסד הרפואי לאוכלוסיית השמנים.¹²² 'ואנדר' מגנה הרגל של רופאים להמליץ לחולה בעל גוף שמן על הפחתת משקל לפני שהם מאבחנים את בעייתו הרפואית, ומבקשת להשפיע על רופאים שישנו ממנהגם זה. הציטוט הבא למשל, הוא מרשומה שקיבלה תגובות רבות ופורסמה גם באתרים אחרים:

..מכובדי, שבועת הרופאים כוללת את האמירה "אל תמהרו להוציא משפט...". אני מודיעה לכם: השיפוט האוטומטי, הנזיפות, [...] הלעג והזלזול באוכלוסיית המטופלים השמנים לא רק שלא מועיל, הוא גורם לנו נזק רב, [...] גורם לנו לפגוע בעצמנו, ראשית על ידי אכילת יתר כענישה עצמית, ושנית על ידי מניעת טיפול מעצמנו, כי אנו מקבלים את המסר ש'כל עוד אתם שמנים, לא מגיע לכם טיפול' [...] תנסו לנקוט בדרך אחרת כדי לעזור למטופלים. ראשית, טפלו בבעיה המובאת לפניכם, לא בגודל ישבנו של המטופל. שנית, אל תציבו "תנאים" להמשך טיפול. כל אדם זכאי לתשומת לב רפואית [...] שלישית, עודדו את המטופל [...] לעשות למען בריאותו הפיזית והנפשית. שינוי שמתחיל בצעד קטן אך יציב הוא שינוי שהסיכוי שלו לשרוד לאורך זמן גבוה בהרבה מדרישה לקונית ואבסולוטית בנוסח 'קודם כל, תוריד 20 קילו'. אל תזרקו לעבר המטופל מספרים ומדדים. ה-BMI המהולל, שמופיע בכל דף הפניה וסיכום טיפול, לא עוזר לאנשים להיות בריאים יותר, הוא רק מוצמד לגופם של פציינטים כאות קלון ומעמיק את סבלם. אנא, עזרו לעצמכם ולמטופלים שלכם [...] אחרת אתם מועלים בתפקידכם כמרפאים.¹²³

מעניין לציין שבקטע זה 'ואנדר' אף מטילה ספק בחשיבות מדד ה-BMI – המדד המקובל במערכת הרפואית למיון אנשים על פי ממדי גופם – ערעור שמהדהד את דברי החוקרים שהובאו בסקירה המחקרית בפרק הראשון.¹²⁴

מופע מעניין אחר של התנגדות לשיח ההגמוני, שנמצא בטקסט של ראובני, הוא מתן פרשנות חדשה למאפיין מסוים של שיח זה. אחת ההשלכות של אידיאל הרזון הנשי בשיח ההגמוני היא הצגת

¹²² להלן 4 דוגמאות לרשומות של 'ואנדר' בהן היא מבקרת את יחס הממסד הרפואי לבעלי הגוף השמן בישראל:

; <https://vandersister.wordpress.com/2012/06/19/fatkids>

; <https://vandersister.wordpress.com/2010/02/25/155>

; <https://vandersister.wordpress.com/2013/04/29/tuches>

, <https://vandersister.wordpress.com/2012/06/09/medical>, ארבעתם נדלו בתאריך 12.5.16.

¹²³ <http://vandersister.wordpress.com/2012/06/09/medical> נדלה בתאריך 13.5.16.

¹²⁴ כאמור, לפי ספרות המחקר מזה למעלה מ-15 שנים חוקרים מטילים ספק נכבד ביכולתו של מדד זה לנבא סיכון לתחלואה ולתמותה מוקדמת ובמקום זאת הם מציעים מדדים אחרים ואמינים יותר.

בגדים על גופן של דוגמניות רזות (Grabe, Ward & Hyde, 2008), ובחנויות – על גבי בובות תצוגה רזות, והתרחקותן של רשתות לאופנת נשים למידות גדולות מהגוף השמן. ראובני מותחת ביקורת על המאמץ של רשת האופנה 'עונות' להתרחק מתדמית נחותה של בגדים למידות גדולות ופונה לבעלי הרשת:

... הקטלוג שלכם מביך אסתטית ויותר מזה, מעליב את קהל היעד שלכם. חפשו דוגמניות שמנות או לכל הפחות שמנמנות (המלצה שלי – תמצאו את לורה וולס ושלמו לה מה שצריך כדי שתסכים להצטלם בשבילכם) והקפידו להלביש אותן בבגדים החזקים שלכם (בייסיק...). [..]. ותפסיקו כבר לשתף פעולה עם בלוגריות רזות, זה מביך אותן ואתכם. גם בובות תצוגה שמנמנות לא יזיקו.¹²⁵

כאן ראובני מוחה נגד רעיון בסיסי בשיח ההגמוני על הגוף השמן, כלומר, הצגת אופנת נשים באמצעות דוגמניות, בובות תצוגה ופרזנטוריות רזות. סגנון התמודדות זה עם השיח ההגמוני, מהווה הוספת רעיונות חדשים לבריכת הרעיונות בשיח, כפי שטוען אצייבי (Echchaibi, 2013), ובכך ראובני מרחיבה את המאגר הרעיוני ממנו הקוראות (והקוראים) יכולות לשאוב.

נוסף להתנגדות ישירה לרעיונות שנפוצים בשיח ההגמוני ראובני ו'ואנדר' נראות כמנסות לגייס את הקוראות לפעול בעקבותיהן, כל בלוגרית בתחום אחר ובסגנון 'גיוס' שונה. הטקסט אצל ראובני גדוש בהיגדים של שידול הקוראות להפסיק להתבייש בגופן השמן או להסתירו, ובמקום זאת, להתלבש באופן אופנתי ובולט. סגנון שכנוע זה כולל מילות העצמה לאישה השמנה, חוות דעת על קולקציות חדשות של אופנת נשים במידות גדולות, הדגמת בגדים על גופה (שאינו רזה), ביקורת על מידות של בגדים מיובאים, והמלצות ספציפיות על חנויות ומעצבים מהם כדאי לרכוש בגדים אופנתיים לנשים במידות גדולות. 'ואנדר' לעומת זאת, מתמקדת בתחום הרפואי, וברשומות שונות היא משלבת בעקביות בקשות מקוראיה (גברים ונשים כאחד) לכתוב מכתבים לממסד הרפואי בדרישה מהרופאים שישנו את אופן טיפולם באוכלוסיית השמנים.¹²⁶

¹²⁵ http://sharonabaaron.blogspot.co.il/2014/06/blog-post_15.html נדלה בתאריך 13.5.16. גם 'ואנדר' מעבירה ביקורת שלילית על תחום האופנה לנשים שמנות, למרות שזה איננו הנושא העיקרי אותו היא מובילה בבלוג שלה. כך למשל היא מבקרת את האסטרטגיה של רשת 'מתאים לי' בכך שבעלי הרשת מתביישים ומחביאים את המידות הגדולות בירכתי החנות, ובחרים לפנות לקהל רזה: "אני משמין לי כבר מזמן" (נניח) את תדמיתם ולפנות לקהל צעיר ורזה יותר. התוצאה: בגדים במידות גדולות מוחבאים בכלימה במחסן ולא מוצגים לראווה על הקולבים; והעיצובים הפכו משוגעים ומכוערים יותר ויותר. על כן אני ושכמותי מדירות כבר תקופה ארוכה את רגלינו מ'משמין לי'".

¹²⁶ ברשומה אחרת, היא אף מבקשת מהקוראים למחות באופן אקטיבי ליד שלטי החוצות בקמפיין של הילדים השמנים שהוזכר לעיל. לאחר שהקוראות/ים של 'ואנדר' התגייסו לפעולה בעקבות בקשתה למחות נגד קמפיין הילדים השמנים, היא משבחת אותן על ההישג שהשיגו בעקבות המחאה הציבורית שהקימו: "לחץ ציבורי עוזר. זכרו זאת בפעם הבאה שאתם/ן מתייאשים/ות מראש עם הטיעון 'אין טעם להתלונן או למחות, שום דבר לא ישתנה ובכן, הנה השתנה. וגם זה משוהו. כל הכבוד לנו!" בכתובת: <http://vandersister.wordpress.com/2014/01/07/oneinfour/> נדלה בתאריך 29.4.16.

בטקסטים של שתיהן יש אמירות שנראות כמנסות לגרום לפעולה של הקוראים וליצור שינוי: כתיבת מכתבים לממסד הרפואי; שינוי בהתנהגות רופאים למטופליהם השמנים; או התלבשות אופנתית של נשים שמנות ורכישת בגדים אצל המעצבים 'הנכונים'. עלי לסייג שגם אם נכתב בטקסט של ראובני שהיא מובילת דעה ואופנה, לא ניתן להסיק מהטקסט עצמו אם היא אכן משמשת מודל לחיקוי, כפי שמיוחס לבלוגריות אצל קלר (Keller, 2012). בנוסף, גם אם חלים שינויים כלשהם בתחומים שעליהם ראובני או 'ואנדר' כותבות, לא ניתן לדעת אם שינויים אלו מושפעים מהבלוגים או שהיו קורים בלאו הכי.

סיכום

ניתוח הממצאים מעלה שהתכנים של השיח על הגוף השמן בבלוגים אינם אחידים, אלא מתפצלים לשני סוגים של התייחסות לרעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים: שעתוק שלהם מצד אחד, ומתיחת ביקורת והתנגדות להם, מצד שני. באופן כללי ניתן לומר שאמירות שמתנגדות לשיח ההגמוני בולטות באופן ניכר בטקסטים, ולצדן קיימת נוכחות פחותה של אמירות שמשעתקות רעיונות שאופייניים לשיח ההגמוני.

אופי ההתנגדות לרעיונות בשיח ההגמוני נחלק לשניים: שיתוף בהגיגים או קריאה לקוראות ולקוראים להצטרף אל הבלוגרית באופן פעיל בעקבות סדר היום בבלוג. שיתוף בהגיגים בא לידי ביטוי למשל, בבלוג של עידית כאשר היא מותחת ביקורת על מוסכמות שרווחות בשיח ההגמוני על הגוף השמן בכתיבה שמשפתת חוויות אישיות ורגשות. המחאה שלה מבוססת על נסיונה האישי אך אינה מנסה לפרוץ את גבולות הבלוג. לעומתה, ההתנגדות של ראובני ושל 'ואנדר' משלבת מחאה שמנסה לשלוח שלוחות לחיים off-line, כלומר, למציאות היומיומית של הקוראים ולהשפיע עליהם לעשות מעשה.

בהסתכלות כוללת על מאפייני השיח על הגוף השמן בבלוגים נמצא שהמאפיין הבולט הוא נחרצות. שלושה מתוך ארבעת הבלוגים מציגים עמדה מובהקת ביחס לשיח ההגמוני, אימוץ וחיבוק של הנחות בסיס (כמו אידיאל הרזון) או דחיה ופסילה של תכנים שאופייניים לשיח ההגמוני. רק בבלוג אחד (של עידית) התייחסות לשיח ההגמוני היא לעיתים דו-משמעית, כלומר, מאמצת ודוחה לחליפין רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים.

מאפיין אחר של השיח בבלוגים הוא שהתנגדות למוסכמות שנהוגות בשיח ההגמוני היא מסוימת ואינה ערטילאית או תיאורטית, היינו, היא תמיד מדויקת ומכוונת לתופעה מסוימת

שאופיינית לשיח ההגמוני. נראה שהבלוגריות מגיבות בעקבות אירועים מסוימים שקרו להן או חוויות שהן עברו בקשר למשקל עודף, ומתוך כך הן מתייחסות לסוגיה מסוימת. כך למשל, עידית מוחה נגד קמפיין הילדים השמנים, ראובני נגד הבגדים שמוצעים לנשים שמנות בישראל, ו'ואנדר' נגד יחסו של הממסד הרפואי למטופלים השמנים.

הגישה הנבחרת להתמודדות עם רעיונות בשיח ההגמוני היא בעיקר התקפה ומעט מאד התגוננות אם בכלל, וכך התכנים בפלטפורמת הבלוגים עשויים להיראות כ'תחמושת מאשימה' בידי הכותבות. מכיוון שהבלוג הוא כמו 'יומן אישי', הטקסטים מכילים תגובות לאירועים מסוימים במציאות הישראלית, ציבוריים או פרטיים, והגורמים המותקפים הם ארגונים, בעלי מקצוע מתחומים שונים וגם מוסכמות חברתיות. יחד עם זאת, מאפיין 'התקפי' זה מלווה בהיבט מעצים. ההעצמה מופנית כלפי המוכפפות שרואות בעצמן 'שמנות' והיא ניזונה בעיקר מגישה כללית של 'אנחנו בסדר, זו החברה ששוגה', ומהרצה של הקוראות לפעול באופן אקטיבי כדי 'לשנות את המצב'. המסקנות האלו נגזרות ממרחב אינטרנטי מסוים שנבדק והן מראות שקיים קו חשיבה דומה בין התכנים בבלוגים לבין התכנים ברשתות חברתיות במדינות אנגלו-סכסיות בתחום השיח על הגוף השמן, ולא מן הנמנע שבלוגריות ישראליות נחשפות לפעילות הפוליטית של בלוגריות מעבר לים.

בתחום שנחקר, זירת הבלוגוספרה מנוצלת לניסיון להגדיר מחדש את המוכפפות ולאתגר נורמות תרבותיות שמתייחסות אליהן. עם זאת, לא ניתן להסיק מהטקסטים מסקנות לגבי ההשפעה החברתית של הבלוגים אלא אפשר להניח שהם מגוונים את השיח על הגוף השמן בעזרת תפיסות שמתחרות בשיח ההגמוני. במחקר עתידי מעניין יהיה לבדוק אלו מאפיינים יש לשיח של מוכפפים בתחומים אחרים בבלוגוספרה הישראלית.

במענה לשאלת המחקר האם הבלוגים מאפשרים שיח שונה ואף חתרני ביחס לשיח ההגמוני התשובה היא חיובית מובהקת, בוודאי יחסית לזירות האחרות, וזאת בעיקר עקב אופייה של הפלטפורמה. הבלוגוספרה היא זירה ציבורית שזמינה ונגישה לכל אחד (שפתוחה לפניו גישה למחשב) ולא נהוגה בה צנזורה מלבד תקנון האתר. במילים אחרות, המדיום הזה הוא 'מאפשר' וחשוף לעין כל באופיו, אך התכנים תלויים בבלוגריות ובתרבות שבתוכה הן חיות. תוצאות המחקר מצביעות על כך שמדיום זה אכן מהווה זירה של פעילות ציבורית עבור הבלוגריות שמבקשות להתנגד לתפיסות שרווחות בשיח ההגמוני ולהציג זרמי שיח חדשים שמצטרפים לשיח הקיים. זאת ועוד, מהממצאים עולה כי יש נשים שחשוב להן 'לדבר' על הגוף השמן ולהשמיע את דעתן ברבים והן בוחרות להשתמש במדיום זה כדי להציב את דעתן בתוך מערכת יחסי הכוח ולייצר קו פוליטי משל עצמן.

סיכום

בעבודה זו ביקשתי לבחון את השיח על הגוף השמן בזירות שבהן קיים סיכוי למצוא ייצוגים שונים מאלה שמאפיינים את השיח ההגמוני בתקשורת הפופולארית, כלומר, אוהדים או תומכים באנשים בעלי גוף שמן. מממצאי המחקר עולה תמונה מגוונת: בשלושת הזירות אפשר למצוא שעתוק של תפיסות המאפיינות את השיח ההגמוני, אך לצד זאת נמצאו גם ביטויים של התנגדות לתפיסות אלה והתייחסויות מכילות כלפי בעלי הגוף השמן.

התבוננות משולבת בניתוח הממצאים של מאפייני השיח על הגוף השמן בשלושת הזירות – הרפואה הציבורית, ספרי הילדים והבלוגים – מעלה שלכל זירה יש מאפיינים ייחודיים בסוגיית הגוף השמן, ומספר נקודות דמיון. אתרי הרפואה הציבורית מתיחדים בגישה נוקשה ומחמירה כלפי בעלי משקל עודף, והספרים מאופיינים בגישה מעורבת שלעיתים מבקרת ולעיתים מעצימה בעלי משקל עודף. לעומת שתיהן, זירת הבלוגים מיוחדת בכך שבדרך כלל היא מכילה תכנים שמשיבים 'מלחמה שערה' מול רעיונות שרווחים בשיח ההגמוני על הגוף השמן.

שלושת הזירות שנבחרו למחקר נבחרו משום ששיערתן שבנוסף לאימוץ השיח ההגמוני על הגוף השמן שרווח במדיה הפופולארית ייתכן שיימצאו בהן עמדות נוספות ושונות. בסיכומי של דבר, זירת הבלוגים וזירת הספרים (למעט הספרים שמגויסים להעביר מסר שמתנגד לשומן) הן אלו שמציעות כיווני חשיבה שונים מהשיח ההגמוני. אך שתיהן נבדלות זו מזו באופי המסירה של המסרים: בעוד שהבלוגים מכילים ביקורת ישירה, חריפה ובוטה ביחס לרעיונות בשיח ההגמוני, הרי שהספרים מגישים חלופה מעודנת לתפישת הגוף השמן בשיח ההגמוני, שבאה לידי ביטוי בהבניית דמות שמנה ככזו שעשויה לעורר חיבה, כבוד והערצה. בעוד שההתנגדות לשיח ההגמוני בבלוגים היא ברורה לעין הרי שייצוג של דמות שמנה בספרים עשוי להצטמצם לביקורת מרומזת על השיח ההגמוני שניתן לפספס ואף להתווכח אם היא קיימת, משום שהבנתה תלויה בנקודת ההשקפה של הקורא.

נקודת הדמיון העיקרית בין שלוש הזירות היא שבשלושתן חוזרים שני רעיונות מרכזיים שנפוצים בשיח ההגמוני על הגוף השמן: אימוץ הרעיון של אידיאל הרזון שמגדיר מה הוא גוף 'תקין'; וקישור בין משקל עודף לחוסר שליטה עצמית ולאכילה מופרזת. צימוד רעיוני זה מצביע על מגמה כללית של הטלת אחריות על האדם השמן 'למצבו', וציפייה ממנו לשנות התנהגות במטרה 'לתקן' את גופו באמצעות הפחתת משקל. העובדה שרעיונות אלו נוכחים בשלוש זירות כה שונות מצביעה על כך שרעיונות אלו כנראה יישארו עמנו עוד זמן רב.

מעניין לשים לב גם לעיבוד השונה שאותו רעיון מקבל בזירות שונות. להלן חמש דוגמאות. רעיון אידיאל הרזון נמסר כמסר ישיר וברור באתרי הרפואה הציבורית ובספרי ילדים שמשרתים עמדה שמתנגדת לשומן. אך אין לו הד בספרי ילדים אחרים, בהם משויכים לדמות השמנה ערכים של

מסירות למשפחה, שביעות רצון ואהבה עצמית לכל גוף. בבלוגים רעיון זה מעובד כמסר מגדרי (אסיג שנחקרו בעבודה רק בלוגים של נשים). חלק מהבלוגריות מקבלות את הרעיון הזה כהנחת בסיס 'שתובעת' מהן להפחית משקל, אך אחרות מותחות עליו ביקורת ולטענתן אף נשארות עם משקל עודף. קישור בין שומן לאכילה מופרזת למשל, מועבר בסגנון מאשים ונוזף באתרי הרפואה הציבורית, בנימה הומוריסטית בספרי ילדים (הדוד גומבוץ', למשל), ובבלוגים – באמירות שמכילות וידוי על חטא ובביטויי האשמה עצמית. הרעיון שצריך וניתן לשנות גוף שמן לרזה מועבר באתרי הרפואה הציבורית כתביעה מחמירה וכהנחיה קפדנית לבעלי הגוף השמן לרזות. בספרי הילדים שמגויסים נגד שומן – הוא מוצב כיעד שיש לשאוף אליו, שכאשר אינו מושג, ניתן לצפות לענישה (בהדרה חברתית או מרחבית של בעל הגוף השמן). בבלוגים, מסר זה מועבר מצד אחד, כהצגת עובדה ללא עוררין, או מצד שני, בהתנגדות ישירה אליו. רעיון הזיקה בין השמנה וחולי הוא מקרה מעניין, משום שמסר זה מועבר באתרי הרפואה הציבורית באופן מרובה, מתמיד וכאמת אובייקטיבית, שעליו מתבססים כל המסרים האחרים ביחס לגוף השמן. לעומת זאת, רעיון זה נעדר כליל מספרי ילדים, אולי משום שזהו מסר עתידי ולא וודאי, ואולי משום שזה מסר כבד ורציני מידי לילדים (למרות שלפי גונן כאמור, ספרים ביבליותרפיים כיום מתמודדים גם עם סוגיות של סבל ומצוקה). בבלוגים, רעיון זה, כמו הקודם, מופיע בשני עיבודים הפוכים: כהנחת יסוד או כמוסכמה שניתן ואף צריך לערער עליה. משטור האדם השמן מופיע באתרי הרפואה הציבורית כהכרח של פיקוח אדנותי של הממסד הרפואי על בוגרים וילדים כאחד, בספרי הילדים – כבדיחה מופרכת (הוצאת האוויר מהבלון האב, למשל), ובבלוגים – כהשלמה מתוך חוסר ברירה מצד אחד, או בביטול מוחלט, מצד שני.

הזירות השונות נבדלות ביניהן גם ברמת האחידות של המסרים ביחס לגוף השמן. בעוד שהטקסטים באתרי הרפואה הציבורית מצטיירים כחומה מגובשת שעומדת איתן מול בעלי משקל עודף, הרי שספרי הילדים והבלוגים מכילים גישות לכאן ולכאן. בספרי הילדים דמויות שמנות מעוררות לעיתים חיבה ולעיתים ניכור ורתיעה. בבלוגים תיאורי החוויות של הבלוגריות מכילים לעיתים דיווח על אימוץ פרקטיקה שתואמת את השיח ההגמוני על הגוף השמן (כמו דיאטה), ולעיתים פרקטיקה שמאתגרת מוסכמות בשיח (כמו בלוגרית שמדגימה על גופה בגדים במידות גדולות). מידת המונוליתיות בזירה נגזרת בעיקר מאופי הדרישה מהיוצרים של השיח והיא נעה מצנזורה ממסדית ועד כתיבה חופשית יחסית.

מסרים עם תכנים שמתנגדים לגוף שמן נמסרים בטקסטים של שלוש הזירות בשני אופנים – גלוי או סמוי. מסירה גלויה קיימת בשלושתן במידה משתנה וזו נקודת דמיון נוספת ביניהן. כך למשל, באתרי הרפואה הציבורית הטקסט רווי בתיאורים של בעלי משקל עודף כאנשים פגומים וסובלים שמצויים בסיכון לחלות ובהצגת הפתרון האולטימטיבי 'לבעיה' – הרזייה. בספרי הילדים נמתחת

ביקורת ישירה או מרומזת על אכילה מופרזת של בעלי גוף שמן, ובספרים שמשרתים מסר נגד שומן, בעלי גוף שמן אף נענשים בהדרה חברתית ומרחבית. בבלוגים, הטקסטים מכילים דיווחים על הפחתת משקל של אישה שמנה, וכך מחזקים את האידיאולוגיה המאפיינת את השיח ההגמוני על הגוף השמן. מסירה סמויה של מסרים שמתנגדים לגוף השמן נצפתה בשתיים מהזירות. בספרי הילדים מסר זה הוסווה בשתי צורות: האפלה על המסר המתנגד באמצעות הדגשת ערך מרכזי אחר בספר כמו למשל, אהבת משפחה; או על ידי הצגת דמות שמנה באופן שדומה לרעיונות שרווחים בשיח ההגמוני במדיה הפופולאריים, למשל, איור של דמות שמנה אוכלת ולפניה מונחים שפע מאכלים.¹²⁷ באתרי הרפואה הציבורית בממד החזותי, קרי, באיורים שמלווים את הכתבות, אנשים רזים מוצגים בדרך כלל עם הבעות חיוביות ואילו אנשים שמנים עם הבעות סתמיות או שליליות ועל ידי כך מובלע המסר שרזון=שמחה.

ניתן להבחין בהתלכדות רעיונית מסוימת של התכנים שמאפיינים את השיח על הגוף השמן בשלוש הזירות, שכן אפשר לראות שעתוק של רכיבים מהשיח ההגמוני בשלושתן כדמיון ביניהן. כך למשל, ההתייחסות המחמירה כלפי בעלי משקל עודף באתרי הרפואה הציבורית מתלכדת עם הענשת דמויות שמנות בספרי הילדים בהדרה, ומתלכדת עם משטור עצמי ועם פיקוח עצמי של בלוגריות ביחס למשקלן העודף. שלושת הביטויים הללו מבוססים על אותה הנחת בסיס שמאפיינת את השיח ההגמוני על הגוף השמן, דהיינו, עודף משקל אינו תקין ויש לשנות גוף שמן לרזה.

בשתיים מהזירות – ספרי הילדים והבלוגים – נמצאו תכנים מגוונים שמציגים זרמי שיח שהם שונים מהשיח ההגמוני ובכך הם מוסיפים עמדות שהן שונות משעתוק השיח. התכנים הללו בשתי הזירות אינם מתלכדים לרעיון אחד אלא דומים בכך שהם מציגים גיוון בשיח. כך בספרי הילדים ניתן לפגוש דמויות שמנות אהובות וראויות לחיקוי, ובבלוגים יש ביקורת והתנגדות לרעיונות מסוימים בשיח ההגמוני והצגה של רעיונות חלופיים לו.

אופי השיח על הגוף השמן בשלושת הזירות נמצא ביחס מסוים לאופי השיח ההגמוני על הגוף השמן במדיה הפופולאריים ואפשר לסכמו בתמציתיות. באתרי הרפואה הציבורית נוצר רושם שאופי השיח הוא של ניתוב והובלה של הקורא בדרכי השיח ההגמוני, והוא נתמך לא רק על ידי התכנים אלא גם על ידי כלים רטוריים של הנחיות, הוראות והצגת המסרים כאמת שאין בלתה. בספרי הילדים נוצר רושם שאופי השיח מרוכך ביחס לשיח ההגמוני משום שלצד דמויות שמנות 'חוטאות' נמצאו בספרים אחרים דמויות שמנות נלבבות. האופי הבולט של השיח בבלוגים הוא ניסיון להשפיע על השיח

¹²⁷ אפשר לראות ב'קריצה למבוגר' גורם נוסף שמאפיל על המסר המתנגד לשומן משום שהוא מסיט את תשומת הלב לשולי העלילה והרחק מהדמויות.

ההגמוני, כלומר, להוסיף לשיח זרמים ששונים מהשיח ההגמוני. אפקט זה נשען לא רק על תכנים 'מתנגדים' שמועברים בגובה העיניים, אלא גם על פניות ישירות לקורא.

שוני זה בין הזירות נגזר ברובו מאופי הפלטפורמה. אפשר להניח שהכותבים בזירה ממסדית ולאומית – אתרי הרפואה הציבורית – צריכים לכתוב לפי מדיניות הארגון ולשקף בקפדנות ובאחידות את סדר-היום שנקבע עבור האוכלוסייה בנושא בריאות הציבור, ומכאן הקרבה לשיח ההגמוני. ספרי הילדים אמנם צריכים לעמוד בקריטריונים של הוצאות לאור אך בה בעת הם יצירות של מחברים שיוצרים מתוך תמונת עולמם בשילוב צנזורה עצמית ועל כן נמצאו בהם גישות מגוונות. זירת הבלוגים עשויה להיחשב חופשית יותר משתיהן כי היא מבוססת על תוכן גולשים שעשויים, אך לא חייבים, להפעיל צנזורה עצמית, ועל כן נמצא בה, יותר מאשר באחרות, שיח שונה ואף מתנגד לשיח ההגמוני. במחקר עתידי כדאי להרחיב חקר בכל אחת מהזירות: באתרי הרפואה הציבורית – לשלב ראיונות עם מחברי הכתבות; בספרי הילדים – להוסיף ראיונות עם מחברי הספרים, ובבלוגים – ראיונות עם הבלוגריות. עבודה כזו יכולה להוסיף לניתוח רובד שמאיר את הכוונות והאמונות של יוצרי הטקסטים, במטרה להרחיב את התובנות ביחס לשיח ההגמוני על הגוף השמן.

המסקנה העיקרית מעבודה זו היא שלמרות שיש זירות שבהן מצופה למצוא שיח שהוא שונה מהשיח ההגמוני הרי שהשיח ההגמוני נוכח בכולן, אם כי בעוצמה משתנה. ככל שזירה היא 'ממסדית' יותר כך היא קרובה יותר לשיח ההגמוני ומיישרת עמו קו, ולעומת זאת, ככל שהזירה היא יצירתית ואישית יותר כך היא מתרחקת יותר משיח זה. הממצא המפתיע ביותר עבורי הוא החריפות של השיח על הגוף השמן בזירות השונות, בין אם מדובר בשעתוק שלו או בהתנגדות לו. אמנם ציפיתי למצוא עקבות של השיח ההגמוני בשלושתן אך הופתעתי למצוא בזירה הממסדית בולטות לשיח דכאני כלפי בעלי משקל עודף וסגנון פוגעני שאופייני לשיח זה ברשתות חברתיות. מאידך, הופתעתי לגלות שההתנגדות לשיח ההגמוני בזירה 'חופשית' לכאורה – הבלוגספירה – היא כה בוטה וישירה. שתי הזירות 'התוקפניות' אם כך, הן הוירטואליות, כלומר, אלו שמתארחות ברשת האינטרנט שמאופיינת בהעלאה ובמחיקה של תכנים בקלות יחסית, בוודאי בהשוואה למדיום מודפס. אפשר להניח שסוג הדיבורי מבוסס על סוג הדובר ועל הסוג של קהל היעד, אך סגנון הדיבור מושפע גם מהמדיום, במיוחד בהשוואה בין מדיום וירטואלי ומדיום מודפס. כך לדוגמה, אני משערת שאם קופות החולים היו מחלקות את הטקסטים שנותחו כחומרי ההדרכה ייתכן שהם היו מכילים אותם מסרים, אך אפשר שהסגנון שמבייש ומעליב בעלי משקל עודף היה נעדר מהם. את ההשערה הזו אפשר לבדוק במחקר עתידי.

נספח אי-1 לפרק מספר 1

משפחות	היבט	משרד הבריאות	מכבי	כללית	סה"כ
כמות מילים (30 כתבות)		6346	14,933	9,460	30,739
ניתוח תוכן קישור לרפואה; עדכניות עם מחקרים	זיקה בין שומן לחולי/תמותה	31	94	51	176
	עידוד פעילות גופנית	86	147	17	250
	סמכות	17	100	62	179
	ביטוי רפואי (מדיקליזציה)	51	115	51	217
סה"כ		185	456	181	822
שליטה על אוכלוסייה	משרד ממשלתי/לאומי/מדיניות	200	1	1	202
	הרחבת סוכני שינוי	17	-	-	17
	פיקוח/פיקוח עצמי	47	31	9	87
	הרחבת השפעה	78	160	55	293
סה"כ		342	192	65	599
ניתוח רטורי	הכללה/לשון רבים	18	49	76	143
	לשון וודאות	31	191	128	350
	הנחיה/המלצה/הוראה	137	402	156	695
	ביטוי שיפוטי	97	319	268	684
	עמדת הדובר ביחס להיגד	6	13	5	24
	הסבר מובן/סתום/דוגמאות	147	282	73	502
	שאלה ותשובה	17	2	116	135
סה"כ		453	1258	822	2533
ז'אנר מדעי	מילה באנגלית (כולל BMI)	75 (BMI54)	82 (BMI16)	41 (BMI23)	(BMI93) 198
	אזכור חו"ל	7	24	21	62
	מחקר/ממצאים/תוצאות	141	49	132	322
	רטוריקה של אובייקטיביות: ללא מחבר/סביל/נושא לא מבצע	79	57	56	192
	הבעת הסתייגות/זהירות	3	11	12	26
סה"כ		305	223	262	790
סגנון	ביטוי מתנשא/לועג	-	18	61	79
	"דיבורי"	8	75	53	136

נספח אי-2 לפרק מספר 1

ממד חזותי – קשר בין ממדי גוף להבעת פנים:

65 דמויות	הבעה חיובית	הבעה שלילית	הבעה סתמית/רצינית
14 שמנים	5	6	3
51 רזים	35	1	14

ממד חזותי – קשר בין ממדי גוף למגדר:

בעל גוף רזה/תקין	בעל גוף שמן	סה"כ
28	3	סה"כ 31 נקבה
23	11	סה"כ 34 זכר
51	14	סה"כ

רעיון אודות השיח על הגוף השמן + המקור המחקרי	בכמה כתבות רעיון זה הופיע? (מתוך 30 הכתבות בזירה)
השמנה מוצגת כגורם לחולי (Jennings, 2009)	9
התייחסות נציגי הרפואה לגוף המטופל כאל חפץ (Jutel, 2001)	11
זיקה בין ילד שמן לרגשות אשמה, מתח והדרה חברתית (Wright & Hales, 2014)	4
האתר מאפשר פחות מרחב להתנגדות (Wright & Hales, 2014)	7
האתר נשען על מראית עין ניטרלית וכתיבה מדעית (Wright & Halse, 2014)	7
הצגת הממצאים היא מוטה (Saguy & Almling, 2008)	3
חיזוק סטיגמה שגוף שמן הוא גוף חולה (Saguy & Almling, 2008)	5
חיזוק האמונה שניתן לשנות גוף שמן לרזה (Saguy & Almling, 2008)	15
הטלת דופי בשמן, היגדים משפילים (Thomson, 2009)	5
הטלת אחריות על השמנים למצבם (Thomson, 2009)	8
השמנה נגרמת בגלל חולשת האדם (Murray, 2008)	5
השמנת הנשים נובעת מחוסר שליטה עצמית שלהן (Duncan & Klos, 2014)	5 אך ללא הבדל מגדרי

נספח ב' לפרק מספר 2

ספר, מחבר/ת, מאייר/ת, עמודי איורים מנותחים	האיור	דמות שמה: תפקיד, ערכים משויכים	השוואה בין הדמות השמנה לרוח
ספרים בעלי אידיאולוגיה סמויה: הערכים אליהם מכוון הספר אינם קשורים לשומן, אך יש דמות משנית בעלת גוף שמן			
רוני מקרוני פונש צמד, מירי רוזובסקי, איירה 2005, מרב סלומון, עמודים 4, 12, 15	מקביל לטקסט אך מועשר בפרטים נוספים; אידיאולוגיה סמויה. סיטואציה ספק ריאלית ספק לא ריאלית; מתפרש ללא גבולות; סגנון ריאליסטי ומדויק; אופי סגור.	אהבת משפחה; מציאותיות בשילוב דמיון ויצירתיות; חופש ושעשוע; פריצת גבולות; אינדיבידואליזם; סיפוק צרכים פיזיים וחומריות.	השוואה לדמות משנית – האם: ההבדל הוא בתפקיד המשפחתי: הדמות השמנה מזינה ומרכזית בעוד שהאם לא. האב מרוכז במשפחה ע"י בישול עפ"י הטקסט. תשומת לב האם מופנית בתחילה החוצה (באיור ובטקסט) ואילו של האב כללה המשפחה. שתי הדמויות מאוירות בצבעים חמים.
גומבון והקציבצי, שקה סמיט, 2001 איירה: הדר קמחי; ¹⁸ עמודים 4, 6, 9-12	מקביל לטקסט אך מועשר בפרטים נוספים; אידיאולוגיה סמויה; סיטואציה ריאלית; מתפרש ללא גבולות; סגנון ריאליסטי ומדויק; אופי סגור.	אהבה וכבוד במשפחה; בגרות ומציאותיות; פשטות; נוך-קונפורמיזם; אינדיבידואליזם.	דמות משנה מאוירת בעת אכילה והרהור לא. הבטן מייצגת את השמנה שמעדיפה מאכלים משמנים, משויכים לה צבעים חמים בעוד לרוח קרים, ויש לה תמונות משותפות עם המשפחה רבות יותר מאשר לדמות הרוח, ילדותית יותר מהרוח.
אבא אכל דישה, אור-יהודה, מאייר: עמר הופמן, 2010 עמודים 10-12	מקביל לטקסט אך מועשר בפרטים נוספים; אידיאולוגיה סמויה; סיטואציה ריאלית; האירור מצוי מתחת, מעל או מקיף את הטקסט. פורץ גבולות; סגנון ריאליסטי ומדויק; אופי סגור.	אי סדר ומרד	שונה מהדמויות האחרות רק בממדי גופה ובתפקיד ההזנה בתחילת העלילה
מי ראה את הופר? אינת סופרת ומאיירת, עמודים 22-23	מקביל לטקסט אבל מועשר בפרטים נוספים; סיטואציה ספק ריאלית ספק לא ריאלית; אידיאולוגיה סמויה; חוסר פרופורציה בין אובייקטים, בצבעיהם ובפרספקטיבה שלהם. קוטע רצף מסורתי של 'בלוק' טקסט; סגנון מתמצת וגובה ברמת המורכבות; אופי חצי פתוח.	מתח בין דמיון ללא גבולות לבין קונטרס אירור; עושר וחומריות עד הגומה; יצירתיות/הומור/משחק; התמקדות בעיקר.	הסבתא השמנה מול האם: גודש ושפע מוגזם של הסבתא, לעומת פשטות; סדר אצל האם לעומת יציאה ממסגרת של הסבתא; עמדה בטוחה והיגיון ריאליסטי של הסבתא, מול הססתות והצגת בעיה אצל האם.
לילה בלי ירח, גפן אתגר, קרת, 2006 מאייר: דוד פולונסקי, עמוד 6	ממחיש: אינו מקביל לטקסט אלא מדגיש פרטים ממנו עפ"י בחירת המאייר; אידיאולוגיה סמויה; סיטואציה לא ריאלית; עימוד מסורתי של טקסט מול אירור; מסונגן שאינו מוכתב מן הטבע או המציאות, ומופשט; אופי פתוח.	הומור; רוחניות/שלמות; דמיון/יצירתיות; סדר/שמירת החוק; אהבת טבע.	החתול לעומת דמות משנית שהוא משול לה - הירח. שניהם מואנשים ואנוכיים, אך בעוד שהירח 'לומד את השיעור' ועובר מטמורפוזה, החתול נותר כשהיה. החתול לא חברותי אך הירח כן (יורד לרקוד עם האיש בעיר).
ספרים בעלי אידיאולוגיה חצי גלויה: הדמות הראשית או נושא משני בספר קשורים בשומן			
ספר אחרי השינה, שהם סמיט, 2014 מאיירת: עינת צרפתי, עמודים 4-5, 10-13	מקביל לטקסט אך מועשר בפרטים נוספים; אידיאולוגיה סמוי גלויה; סיטואציה ריאלית; קומפוזיציה: מתפרש ללא גבולות; סגנון ריאליסטי ומדויק; אופי סגור.	חומריות/עושר; עידון; פריצת גבולות; אהבת משפחה; מציאותיות.	ביחס לאמה הרוח: דידי היא שמנה דעתנית, נמרצת, החלטית ומשליטה את רצונה, אמה: נכנעת, מתרצה ומוותרת על רצונה.
לבלון, ערן, ב.י. 2009 מאייר: אדר וינטר; עמוד 5	מקביל לטקסט אך מועשר בפרטים נוספים; קריקטורה; אידיאולוגיה סמוי גלויה; סיטואציה ספק ריאלית ספק לא ריאלית; קומפוזיציה: מתפרש ללא גבולות; סגנון ריאליסטי ומדויק; אופי סגור.	חומריות; איום; חופש ודמיון + מציאותיות; אהבת משפחה; מרד; תושייה ועצמאות.	מושוה לבתו. תלות, צריך טיפול ופתרון לבעיותיו, גורם מאיים. ההפך מיוזמה, תושייה, ופופולאריות של בתו.
ספרים בעלי אידיאולוגיה גלויה ומוצהרת: הערכים אליהם מכוון הספר קשורים בשומן/רוזן			
אחת-שתיים-שלוש, אילת, לאה צור, 1995 צוירים: נורית יובל, עמודים 9-10	מקביל מבחינת המתואר בו לטקסט ולא מנימליזם ופשטות; גבולות, סדר ושמירת החוק; מציאותיות.	אהבת טבע; מינימליזם ופשטות; גבולות, סדר ושמירת החוק; מציאותיות.	שוני מובהק בין הגיבורה הראשית לבין הדמויות המשניות: במגדר, בייחוד ובממדי הגוף.
מה שיוצא אני מרוצה, מיכל שם טוב, 2015 מאייר: יוני ביטן	מקביל מבחינת המתואר בו לטקסט אבל מועשר בפרטים נוספים; אידיאולוגיה גלויה; סיטואציה ספק ריאלית ספק לא ריאלית; עימוד מסורתי של טקסט מול אירור וכן לצד אירור; סגנון מרמז והתרשמותי מהטבע; אופי סגור.	יצירתיות/הומור/משחק; מתח בין מציאותיות לדמיון; מתח בין סדר ושמירת חוק לבין פריצת גבולות; שפע/חומריות; משפחתי, ידידותיות ואהבת משפחה; חשיבה ביקורתית; קיטש עדין שמוביל לחוסר אותנטיות.	השוואה לתיאור צהוב שיניים ול'חרוב דקיק', שני זכרים. משותף לדמויות שמנות ו'רוזות': אינדיבידואליות; משפחתי; שעשוע וצחוק. בהשוואה לרוזים: תירס משויך בחיזוניתו; נחנה מעצמו; משווה את עצמו לאחרים. חרוב משדר עניוה; אופיי מכלל סתירות, רב, אך גם נהנה עם בת הרוז.
אמא ונטע עשות, דיאטה, לאה גרינפלד, 2010 איור: סטודיו חלי, עמוד 8	מקביל מבחינת המתואר בו לטקסט ואינו מועשר בפרטים נוספים; אידיאולוגיה גלויה; עימוד מסורתי של טקסט מול אירור; סגנון ריאליסטי, מדויק ומוכתב מן הטבע/המציאות; אופי סגור.	מציאותיות; אהבת משפחה; עמידה בכללים ושמירה על גבולות; ביקורת על אנשים; שמשקלם מעל המשקל התקין; קיטש שגורם לניכור, למלאכותיות ולחוסר אותנטיות.	השוואה לשתי הילדות שרוקדות עמה בלט. נטע שונה מהאחרות בממדי גופה, שגורם לשינוי באופן עמידתה העקומה, שגורמת להבעה עצובה, גם אם מלאכותית. האחרות מבטטות סתמי ומלאכותי שפונה לחזית.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים לפרק 1:

10 כתבות מאתר "קופת חולים מכבי":

1. כתבה מספר 1 – "השמנה (Obesity)", ללא שם מחבר, <http://www.maccabi4u.co.il/23410-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 10.12.15.
2. כתבה מספר 2 – "יורדים מעודף משקל", שהרבני, רוזנברג, שטרן, מיכאליס-גרינולד, דיאטניו, נדלה בתאריך 1.7.15, <http://www.maccabi4u.co.il/12557-he/Maccabi.aspx>.
3. כתבה מספר 3 – "לאהוב את הגוף שלכם", אשל, M.Sc, נדלה בתאריך 14.12.15, <http://www.maccabi4u.co.il/25092-he/Maccabi.aspx>.
4. כתבה מספר 4 – "מדד מסת הגוף (BMI, Body Mass Index)", ללא שם מחבר, נדלה בתאריך 24.1.16, <http://www.maccabi4u.co.il/14199-31772-he/Maccabi.aspx>.
5. כתבה מספר 5 – "דיאטה בקלי קלות", אשל, M.Sc, <http://www.maccabi4u.co.il/19178-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 24.1.16, <http://www.maccabi4u.co.il/19178-he/Maccabi.aspx>.
6. כתבה מספר 6 – "מרכזים לטיפול בילדים עם עודף משקל", ללא שם מחבר, נדלה בתאריך 13.12.15, <http://www.maccabi4u.co.il/23352-he/Maccabi.aspx>.
7. כתבה מספר 7 בימכבי, "תופעות הלוואי של החג: מתח, דיכאון ועליה במשקל", ללא שם מחבר, נדלה בתאריך 27.1.16, <http://www.maccabi4u.co.il/4468-he/Maccabi.aspx>.
8. כתבה מספר 8 - מיתוסים ואמיתות על משקל, אוכל ופעילות גופנית, אשל, M.Sc, נדלה בתאריך 13.12.15, <http://www.maccabi4u.co.il/22154-he/Maccabi.aspx>.
9. כתבה מספר 9 – "השמנת ילדים", ללא שם מחבר, <http://www.maccabi4u.co.il/23516-he/Maccabi.aspx>, נדלה בתאריך 13.12.15, <http://www.maccabi4u.co.il/23516-he/Maccabi.aspx>, <http://www.maccabi4u.co.il/23519-he/Maccabi.aspx>, <http://www.maccabi4u.co.il/23520-he/Maccabi.aspx>.
10. כתבה מספר 10 – "עקרונות התזונה המאוזנת: הפירמידה שלי או 'הצלחת שלי'?", אשל, M.Sc, נדלה בתאריך 27.1.16, <http://www.maccabi4u.co.il/11846-26047-he/Maccabi.aspx>.

10 כתבות מאתר "קופת חולים כללית":

1. כתבה מספר 1 – "אפשר להיות שמנה וסקסית?", ד"ר בוקר, http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/sex/Pages/fat_and_sexy.aspx, נדלה בתאריך 24.12.15.
2. כתבה מספר 2 – "השמנת יתר איך אפשר למנוע אותה?", ד"ר גילאון, http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/over_weight.aspx, נדלה בתאריך 24.12.15.

3. כתבה מספר 3 – "למה אתם נשברים בדיאטה?", אדיב,
http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/no_fun_diet.aspx, נדלה בתאריך
 24.12.15.
4. כתבה מספר 4 - " דיאטה מהירה: איך להוריד 10 קילו בלי להתאמץ בכלל", ד"ר גילאון,
<http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/dietmyths.aspx>, דיאטנית קלינית,
 נדלה בתאריך 24.12.15.
5. כתבה מספר 5 – "איך להתחיל דיאטה", דרור,
<http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/dietime.aspx>, נדלה בתאריך
 24.12.15.
6. כתבה מספר 6 – "רוצים לרזות? עלו על המשקל!", ד"ר פלורנטיין,
http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/daily_weighing.aspx, נדלה
 בתאריך 24.12.15.
7. כתבה מספר 7 – "איך מתמודדים עם ילד שמנמן?", וייסיד,
http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/chubby_boy.aspx, נדלה בתאריך
 23.12.15.
8. כתבה מספר 8 – "אוכלים את עצמנו לדעת – למה אנחנו לא יודעים מתי די!", קוראל,
http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/200_decisions.aspx, נדלה
 בתאריך 24.12.15.
9. כתבה מספר 9 – "מה שיורד מהר, גם עולה מהר: כיסוח 10 מיתוסים על דיאטה", ילין,
http://www.clalit.co.il/he/lifestyle/nutrition/Pages/diet_myths.aspx, נדלה בתאריך
 24.12.15.
10. כתבה מספר 10 – "השמנה", ד"ר גופן, ד"ר ישי -
http://www.clalit.co.il/he/medical/medical_diagnosis/Pages/obesity.aspx, נדלה
 בתאריך 1.7.15.

10 כתבות מאתר "משרד הבריאות":

1. כתבה מספר 1 – "תזונת ילדים ובני נוער", ללא שם מחבר,
http://www.health.gov.il/Subjects/FoodAndNutrition/Nutrition/children/Pages/healthy_nutrition.aspx, נדלה בתאריך 1.7.15.
2. כתבה מספר 2 – "עודף משקל והשמנה", ללא שם מחבר,
http://www.health.gov.il/UnitsOffice/ICDC/HealthAndLifestyle/Overweight_Obesity/Pages/default.aspx, נדלה בתאריך 23.11.15.
3. כתבה מספר 3 – "ניטור השמנה בסקרי מב"ת", ללא שם מחבר,
http://www.health.gov.il/UnitsOffice/ICDC/HealthAndLifestyle/Overweight_Obesity/Pages/Obesity_motoring.aspx, נדלה בתאריך 25.11.15.

4. כתבה מספר 4 – "ניטור השמנה בסקרי בריאות לאומיים תקופתיים", ללא שם מחבר, http://www.health.gov.il/UnitsOffice/ICDC/HealthAndLifestyle/Overweight_Obesity/Pages/ObesityInHealthSurvey.aspx, נדלה בתאריך 25.11.15.
5. כתבה מספר 5 – "בו"ס - מדריך להורים", ללא שם מחבר, <http://kids.gov.il/health/about.html?2>, נדלה בתאריך 6.2.16.
6. כתבה מספר 6 – "פירמידת המזון", ללא שם מחבר, http://www.health.gov.il/Subjects/FoodAndNutrition/Nutrition/Adequate_nutrition/Pages/food_pyramid.aspx, נדלה בתאריך 6.2.16.
7. כתבה מספר 7 – "תוכנית אב למניעת חולי ולשיפור הבריאות בישראל, מניעה וטיפול בהשמנה", ללא שם מחבר, http://www.health.gov.il/PublicationsFiles/2020-obesity_public.pdf, נדלה בתאריך 20.10.15.
8. כתבה מספר 8 – "נתוני בדיקות גדילה של תלמידי בתי ספר בישראל, תשע"ג", ללא שם מחבר, http://www.health.gov.il/PublicationsFiles/growth_students_2012-2013.pdf, נדלה בתאריך 31.1.16.
9. כתבה מספר 9 – "מניעה וטיפול בהשמנה", ללא שם מחבר, http://www.health.gov.il/Subjects/HealthyIsrael/subjects/Obesity_Prevention/Pages/default.aspx, נדלה בתאריך 24.11.15.
10. כתבה מספר 10 – "מחלות כרוניות וגורמי סיכון", ללא שם מחבר, http://www.health.gov.il/UnitsOffice/ICDC/Chronic_Diseases/Pages/default.aspx, נדלה בתאריך 3.2.16.

מקורות ראשוניים לפרק 2:

- גפן, ש', קרת, א' (2006). **לילה בלי ירח**. תל-אביב: עם עובד.
- גרינפלד, ל' (2010). **אמא ונטע עושות דיאטה**. לאה גרינפלד.
- הופר, ר' (2009). **מי ראה את אילת? אור-יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר**.
- נעם וערן בי (2009). **כשאבא הפך לבלון**. תל-אביב: גוונים.
- סמיט, ש' (2010). **אבא אכל דייסה**. אור-יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר.
- סמיט, ש' (2001). **גומבוץ וקרצ'בצ'י**. לוד: זמורה-ביתן.
- סמיט, ש' (2014). **ספור אחרי השינה**. אור-יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר.
- צור, ל' (1995). **אחת-שתיים-שלוש, אילת**. דני ספרים.

רוזובסקי, מ' (2005). **רוני מקרוני פוגשת צפרדע**. אור-יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר.

שם טוב, מ' (2015). **מה שיוצא – אני מרוצה**. מדיה 10 הוצאה לאור.

מקורות ראשוניים לפרק 3:

- הבלוג של 'ואנדר' - <https://vandersister.wordpress.com/about-2> . נדלה בתאריך 29.4.16.
- הבלוג של ורד לב – <http://saloon.co.il/hashmena> . נדלה בתאריך 29.4.16.
- הבלוג של ראובני – <http://sharonabaaron.blogspot.co.il> . נדלה בתאריך 12.5.16.
- הבלוג של עידית - <http://saloon.co.il/identmilim> . נדלה בתאריך 12.5.16.

מקורות משניים:

אבן, ד' (2012, 12 ביוני). יוזמה: רופאי ילדים יטפלו גם בהפרעות קשב ובהשמנה. **הארץ online**, אוחזר

מתוך <http://www.haaretz.co.il/news/health/1.1729244>

אופק, א' (1974). הצורה החיצונית מושכת את העין. **עיניים בחינוך, סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער**, 3, 99-100.

אפרתי, ע' (2016, 14 בספטמבר). מסמכים בארה"ב: כך מימנה תעשיית הסוכר מחקרים לטיוח הקשר

למחלות לב. **הארץ online**, אוחזר מתוך <http://www.haaretz.co.il>

אלישר-מלכה, ו' (2004). הפוליטיקאים והאינטרנט: סיפור אהבה-שנאה. **פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 30, 107-115.

בארת, ר' (2006) [1985]. **יסודות בסמיולוגיה**. (תרגום: א' להב). תל-אביב: רסלינג.

בארת, ר' (1998). **המיתוס היום, מיתולוגיות**. (תרגום: ע' בסוק). תל-אביב: בבל.

בוניאל-נסים, מ' (2008). הבלוג: יומן אישי באינטרנט בשירות היועץ והמטפל. **היעוץ החינוכי**, 15, 123-143.

ברזילי-נהון, ק' (2004). מי שולט בקהילות וירטואליות. **פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 30, 70-76.

ברץ, ל' (2001). אני שמנה, אני יפה, אני מאושרת? **מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים**, 27, 103-104.

ברץ, ל' (2008). איור וטיפוגרפיה כמכונני זהות. **זרקור: כתב עת ספרותי, פדגוגי, מדעי**, 1, 273-288.

ברץ, ל' וזמיר, ש' (2007). בצומת שפות – ספרות ילדים כתובה ערבית ערבית. **ג'מעא**, 11, 374-386.

גיונסטון, ב' (2012). **שיח התקשורת**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה. פרקים 1-8.

גרמשי, א' (1975) (2009). "הגמוניה, אידיאולוגיה ותרבות". בתוך: א' אלטרס (עורך), **על ההגמוניה מבחר**

מתוך 'מחברות הכלא' (עמ' 101-184), תל-אביב: רסלינג.

גרנות, א' (2013). מה בין פיקצ'רבווק לספר מאויר. **היחידה להיסטוריה ותיאוריה בצלאל**, 28. אוחזר מתוך

<http://bezalel.secured.co.il/zope/home/he/1373175139/1374436437>

גרץ, שי' (1989). שלבי התפתחות גיליים בהעדפת סגנונות איור מבע אמוציונלי של איורים המיועדים לגיליים צעירים. **מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים**, 19, 111-118.

דהאן, מי' (2004). חלק מהחיים, לא מהפכה. **פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 30, 98-106.

דרור, יי' (2009). הבהלה לעכשיו. **פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 48, 7-14.

הדס, יי' (1974). האיור - יצירה בפני עצמה. **עיונים בחינוך (סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער)**, 3, 103-104.

הכט, יי' (2010). הזכות לחשיפה ברשתות החברתיות. **מגזין איגוד האינטרנט הישראלי**, אוחר מתוך <http://www.isoc.org.il/internet-il/articles-and-research/magazine/the-right-exposure-on-social-networks>

הכטר, תי' (2011). של מי השורה הזאת? אנונימיות ומחויבות אישית ארוכת טווח בקבוצה וירטואלית. **מגמות: רבעון למדעי ההתנהגות, מח, 1 (48)**, 130-161.

וייסמן, כי' (2004). של מי הבלוג הזה לעזאזל. **פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 30, אוחר מתוך <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10911>

זיגדון, אי' (2006). לא לחסום ולא לבלוע. ללמוד. **פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 37, 76-82.

יער-ויזל, טי' (2006). דמות האדם הזקן בספרות הילדים הישראלית. **גרונטולוגיה**, 2, 35-54.

לבנת, זי' (2006). העברית כשפת מחקר מודרנית: לשאלת נוכחות הדובר בטקסט המדעי. **העברית ואחיותיה**, 1-2, 115-139.

לבנת, זי' (2010). **הלשון וקהיליית השיח. הרטוריקה של המאמר המדעי** (עמ' 117-144). רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

לצר, יי' (2007). הפרעות אכילה ועמדות כלפי אכילה בישראל: סקירת מחקר וטיפול. **חברה ורוחה: רבעון לעבודה סוציאלית**, 27(3), 453-477.

מאיר, מי' (1974). צייר או בעל-מלאכה? **עיונים בחינוך (סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער)**, 3, 100-101.

מילס, שי' (2003(2005). **מישל פוקו. רעיונות מרכזיים**. (תרגום: אי' זהבלי). (27-126). תל-אביב: רסלינג.

סצ'רדוטי, יי' (2013). אני לא בדיוק מה שרציתם: על מפגשים בין הילד 'הטיפוסי' לילד 'בעל הצרכים המיוחדים' בספרות הילדים הישראלית. **אחרים, אורנים המכללה האקדמית לחינוך**, אוחר מתוך <http://app.oranim.ac.il/dvarim/2013/11/yaakova-sacerdoti/>

עידן, אי' (2008). על הקשר בין גוגל לברק אובאמה. **אודסאה**, 1, 42-49.

פארקר-פופ, טי' (2012, 19 בינואר). הקלוריה האנוכית. **הארץ on line**, אוחר

מתוך <http://www.haaretz.co.il/magazine/1.1620430>

- פוקן, מ' (1996) (1976). ההיפותזה הדכאנית, **תולדות המיניות 1: הרצון לדעת**. הצרפתים. (תרגום: ג' אש). (עמ' 7-28; 15-38; 91-108). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- פוקן, מ' (2015). משמוע בתוך **לפקח ולהעניש: הולדת בית הסוהר**. (תרגום: י' רגב). (עמ' 167-280). תל-אביב: רסלינג.
- קיטה, ב' (2004). איור סיפור: הרחבה והעמקה של אוצר מלים באמצעות איורים. **מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים, 30, 31-34**.
- קיטה, ב' (2006). איורים בספרי סיפורים מאוירים: תרומתם להרחבה ולהעמקה של אוצר המילים של ילדים. **עיון ומחקר בהכשרת מורים, 10, 103-121**.
- קרניאל, י' (1997). חופש הביטוי באינטרנט. **דברים אחרים: כתב עת לתקשורת, תרבות וחברה, 2, 194-163**. רות, מ' (1974). יחס אינטימי. **עיונים בחינוך (סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער), 3, 103-101**.
- רוז, ה' (1974). איור ההולם את נופנו. **עיונים בחינוך (סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער), 3, 106-105**.
- שביט, ז' (1996). **מעשה ילדות, מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים** (עמ' 145-124, 197-182, 277-266). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- שורץ, י' (1968). השפעתו החינוכית של המאייר. **הד הגן, 32, 400-393**.
- שורץ, י' (1974). דברי סיכום. **עיונים בחינוך (סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער), 3, 108-106**.
- שורץ, י' (1974). על הקיטש באיור: נסיון לאבחנה אסתטית וחינוכית. **עיונים בחינוך (סימפוזיון בבעיות ספרות ילדים ונוער), 3, 98-79**.
- תור, ג' (2013). ליהנות ולבכות: איור ספרות ילדים כמדיום טרנספורמטיבי מהשכחה להנכחה של סבל. **היחידה להיסטוריה ותיאוריה בצלאל, 28**. אוחר מתוך <http://bezalel.secured.co.il/zope/home/he/1373175139/1374054265/#top>
- תור, ג' (1987). לעבר מחקר מובנה באיור ספרות ילדים: ניתוח איוריה של רות צרפתי כמודל מייצג. **מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים, 15-16, 90-79**.
- תור, ג' (1993). השתקפות אמנות פלסטית וציטוטה באיור ספרי ילדים. **מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים, 22, 128-111**.
- תור, ג' (2000). בין שורות ובין צורות: רכיבים לזיהוי מסרים ערכיים באיור, בעיצוב ובטקסט של ספרים מאוירים לילדים. **עולם קטן: כתב-עת לספרות ילדים ונוער, 1, 70-41**.
- תור, ג' (2001). מה נשלף מהמדף? דיון בפורמט של ספר ילדים מאויר. **מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים, 27, 87-82**.
- תור, ג' (2004). ארבע פנים לאיור: הפונקציות הקוגניטיבית, הערכית, האמנותית והפסיכולוגית של האיור בספר הילדים העכשווי. **עולם קטן: כתב-עת לספרות ילדים ונוער, 2, 140-111**.
- תור, ג' (2008). עם מי אנחנו מזדהים? קווים פסיכולוגיים וחברתיים לדמות הגיבור המאויר בספרי הילדים. **עיונים בספרות ילדים, 18, 136-95**.

תור, ג' (2009). ללא תיווך: האיור כמדיום אמנותי עצמאי ביצירתה של אורה איתן. **עיונים בספרות ילדים**.
19, 32-65.

תור, ג' (2011). מבשרי העתיד? מסרים ערכיים בספרי ילדים ישראלים מאוירים לגיל הרך. **הז'הגון: רבעון לחינוך בגיל הרך, ספטמבר, 58-69**.

Amichai-Hamburger, Y., Mckenna, K. Y. A., & Samuel-Azran, T. (2008). E-empowerment: Empowerment by the internet. *Computers in Human Behavior*, 24, 1776-1789.

Baker, J. R., & Moore, S. M. (2011). Creation and Validation of the personal blogging style scale. *Cyberpsychology, Behavior & Social Networking*, 14(6), 379-385.

Baker, J. R., & Moore, S. M. (2011). An Opportunistic Validation of Studies on the psychosocial benefits of blogging. *Cyberpsychology Behavior & Social Networking*, 14(6), 387-390.

Baker, J. R., Psych, M., & Moore, S. M. (2008). Blogging as a social tool: A psychosocial examination of the effects of blogging. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(6), 747-749.

Bane, C. H., Cornish, M., Erspamer, N., & Kampman, L. (2010). Self-disclosure through weblogs and perceptions of online and 'real-life' friendships among female bloggers. *Cyberpsychology, Behavior & Social Networking*, 13(2), 131-139.

Barriga, C. A., Shapiro, M. A., & Jhaveri, R. (2009). Media context, female body size and perceived realism. *Sex Roles*, 60, 128-141.

Bedor, E., & Tajima, A. (2012). No fat moms! celebrity mothers' weight-loss narratives in people magazine. *Journal of Magazine & New Media Research*, 13(2), 1-26.

Body-mass index and all-cause mortality: Individual-participant-data meta-analysis of 239 prospective studies in four continents. (2016). *Lancet*, 388, 776-786. Retrieved from [http://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(16\)30175-1.pdf](http://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(16)30175-1.pdf)

- Bordo, S. (1993). *Unbearable weight: Feminism, western culture and the body* (pp.185-212). Berkeley: University of California Press.
- Cammaerts, B. (2008). Critiques on the participatory potentials of web 2.0. *Communication Culture and Critique*, 4, 358-377.
- Chen, G. (2015). Why do women bloggers use social media? Recreation and information motivations outweigh engagement motivations. *New Media & Society*, 17(1), 24-40.
- Cogan, C. J., & Emsberger, P. (1999). Dieting, weight, and health: Reconceptualizing research and policy. *Journal of Social Issues, summer*, 55(2), 187-205.
- Darlow, S., & Lobel, M. (2010). Who is beholding my beauty? Thinness ideals, weight, and women's responses to appearance evaluation. *Sex Roles*, 11/12(63), 833-843.
- De Brun, A., McCarthy, M., McKenzie, K., & McGloin, A. (2014). Weight stigma and narrative resistance evident in online discussions of obesity. *Appetite*, 72, 73-81.
- Dittmar, H., & Howard, S. (2004). Thin-ideal internalization and social comparison tendency as moderators of media models' impact on women's body-focused anxiety. *Journal of Social & Clinical Psychology*, 23(6), 768-791.
- Duncan, M. C., & Klos, L. A. (2014). Paradoxes of the flesh: Emotion and contradiction in Fitness/Beauty magazine discourse. *Journal of Sport & Social Issues*, 38(3), 245-262.
- Echchaibi, N. D. (2013). Muslimah media watch: Media activism and muslim choreographies of social change. *Journalism*, 14(7), 852-867.
- Fenton, N. (2008). Mediating hope: New media, politics and resistance. *International Journal of Cultural Studies*, 11(2), 230-248.

- Fildes, A., Charlton, J., Rudisill, C., Littlejohns, P., Prevost, A. T., & Gulliford, M. C. (2015). Probability of an obese person attaining normal body weight: Cohort study using electronic health records. *American Journal of Public Health*, 105(9), e54-e59.
- Flannery Q. S. M. (2009). The depictions of fathers and children in best-selling picture books in the United States: A hybrid semiotic analysis. *Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers*, 7(2), 140-158.
- Flegal, K., Graubard, B. I., Williamson, D. F., & Gail, M. H. (2005). Excess deaths associated with underweight, overweight, and obesity. *JAMA*, 293,15, 1861-1867.
- Flegal, K. M., Graubard, B. I., Williamson, D. F., & Gail, M. H. (2007). Cause-specific excess deaths associated with underweight, overweight, and obesity. *JAMA*, 298(17), 2028-2037. Retrieved from <http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=209359#>
- Flegal, K. M., Kit, B. K., Orpana, H., & Graubard, B. I. (2013). Association of all-cause mortality with overweight and obesity using standard body mass index categories A systematic review and meta-analysis. *JAMA*, 309(1), 71-82.
- Fothergill, E., Guo, J., Howard, L., Kerns, J. C., Knuth, N. D., Brychta, R., Hall, K. D. (2016). Persistent metabolic adaptation 6 years after "the biggest loser" competition. *Obesity*, 24(8), 1612-1619.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical inquiry*, 8, 4 (summer, 1982), 777-795.
- Frawley, T. J. (2008). Gender schema and prejudicial recall: How children misremember, fabricate, and distort gendered picture book information. *Journal of Research in Childhood Education*, 22(3), 291-304.
- Fullwood, C., Sheehan, N., & Nicholls, W. (2009). Blog function revisited: A content analysis of MySpace blogs. *Cyberpsychology & Behavior: The Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*, 12(6), 685-689.

- Gesser-Edelsburg, A., & Shir-Raz, Y. (2016). Communicating risk for issues that involve 'uncertainty bias': What can the Israeli case of water fluoridation teach us? *Journal of Risk Research*, 1-22.
- Grabe, S., & Ward, L. & Hyde, J. (2008). The Role of the media in body image concerns among women: A meta-analysis of experimental and correlational studies. *Psychological Bulletin*, 134(3), 460-476.
- Greenberg, B. S., Eastin, M., Hofschire, L., Lachlan, K., & Brownell, K. D. (2003). Portrayals of overweight and obese individuals on commercial television. *American Journal of Public Health*, 93(8), 1342-1348.
- Groesz, L., Levine, M. & Murnen, S. (n.d). (2002). The effect of experimental presentation of thin media images on body satisfaction: A meta-analytic review. *International Journal of Eating Disorders*, 31(1), 1-16.
- Gronniger, J. T. (2006). A semiparametric analysis of the relationship of body mass index to mortality. *American Journal of Public Health*, 96(1), 173-178.
- Heinberg, L. J., Thompson, J., & Stormer, S. (1995). Development and validation of the sociocultural attitudes towards appearance questionnaire. *International Journal of Eating Disorders*, 17(1), 81-89.
- Hellman, M., & Wagnsson, C. (2015). New media and the war in Afghanistan: The significance of blogging for the Swedish strategic narrative. *New Media & Society*, 17(1), 6-23.
- Holland, K., Blood, R. W., Thomas, S. L., & Lewis, S. (2015). Challenging stereotypes and legitimating fat: An analysis of obese people's views on news media reporting guidelines and promoting body diversity. *Journal of Sociology*, 51(2), 431-445.
- Holland, K. W., Blood, R., & Thomas, S. (2015). Viewing the biggest loser: modes of reception and reflexivity among obese people. *Social Semiotics*, 25(1), 16-32.

- Is it okay to be fat if you're fit? (2005). *Harvard Health Letter*, 30(5), 4.
- Jennings, L. (2009). Public fat: Canadian provincial governments and fat on the web. In E. Rothblum, & S. Solovay (Eds.), *The fat studies reader* (pp. 88-96). New York University Press.
- Joshi, R., Herman, C. P., & Polivy, J. (2004). Self-enhancing effects of exposure to thin-body images. *International Journal of Eating Disorders*, 35(3), 333-341.
- Joshy, G., Korda, R. J., Bauman, A., Van, D. P., Chey, T., & Banks, E. (2014). Investigation of methodological factors potentially underlying the apparently paradoxical findings on body mass index and all-cause mortality. *Plos One*, 9(2), 1.
- Jutel, A. (2001). Does size really matter? weight and values in public health. *Perspectives in biology and medicine*, 44, 2, 283-296.
- Kearns, C., Schmidt, L., & Glantz, S. (2016, September 12). Sugar industry and coronary heart disease research: A historical analysis of internal industry documents. JAMA. Retrieved from <http://archinte.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=2548255>
- Keller, J. M. (2012). Virtual feminism: girls' blogging communities, feminist activism, and participatory politics. *Information Communication & Society*, 15(3), 429-447.
- Kim, S. (2009). Content analysis of cancer blog posts. *Journal of the Medical Library Association: JMLA*, 97(4), 260-266.
- Kwan, S. P. D., & Fackler, J. M. A. (2008). Introduction: Body ideals. Women and Size. Sociologists for women in society (SWS). Retrieved from <http://www.socwomen.org/web/>
- Leung, L. (2009). User-generated content on the internet: An examination of gratifications, civic engagement and psychological empowerment. *New Media & Society*, 11(8), 1327-1347.

- Lin, G., Li, Y., Yin, W., Wu, Y., Chu, P., Wu, C., Hsu, C., et al. (2016). Heart failure: The obesity-mortality paradox in patients with heart failure in Taiwan and a collaborative meta-analysis for East Asian patients. *The American Journal of Cardiology*, *118*(7), 1011-1018.
- Lopez, L. K. (2014). Blogging while angry: The sustainability of emotional labor in the Asian American blogosphere. *Media Culture & Society*, *36*(4), 421-436.
- Lorenzini, A. (2014). How much should we weigh for a long and healthy life span? The need to reconcile caloric restriction versus longevity with body mass index versus mortality data. *Frontiers in Endocrinology*, *5*, 121
- MacLean, P., Wing, R. R., Davidson, T., Epstein, L., Goodpaster, B., Hall, K. D., Ryan, D. et al. (2015). NIH working group report: Innovative research to improve maintenance of weight loss. *Obesity*, *23*(1), 7-15.
- Mann, T., Tomiyama, A. J., Westling, E., Lew, A., Samuels, B., & Chatman, J. (2007). Medicare's search for effective obesity treatments: Diets are not the answer. *The American Psychologist*, *(3)*, 220-233.
- Maor, M. (2013). 'Do I still belong here?' the body's boundary work in the Israeli fat acceptance movement. *Social Movement Studies*, *12*(3), 280-297.
- Morrison, T. G., & Sheahan, E. E. (2009). Gender-related discourses as mediators in the association between internalization of the thin-body ideal and indicators of body dissatisfaction and disordered eating. *Psychology of Women Quarterly*, *(4)*, 374-383.
- Murray, S. (2005). Doing politics or selling out? Living the fat body. *Women's Studies: An Interdisciplinary Journal*, *34*(3-4), 265-277.
- Murray, S. (2008). Normative imperatives vs pathological bodies: Constructing the 'fat' woman. *Australian Feminist Studies*, *23*(56), 213-224.

- Nardi, B. A., Schiano, D. J., & Gumbrecht, M. (2004). Blogging as social activity, or, would you let 900 million people read your diary? Proceedings of the 2004 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work (CSCW '04). ACM, New York, NY, USA, 222-231.
- Neumark-Sztainer, D., Wall, M., Haines, J., Story, M., & Eisenberg, M. E. (2007). Why does dieting predict weight gain in adolescents? Findings from project EAT-II: A 5-year longitudinal study. *Journal of the American Dietetic Association*, (3), 448-455.
- Orpana, B., Kaplan, F., & McFarland, R. (2010). BMI and mortality: Results from a national longitudinal study of Canadian adults. *Obesity*, 18 (1), 214-218.
- Overstreet, N. M., Quinn, D. M., & Agocha, V. B. (2010). Beyond thinness: The influence of a curvaceous body ideal on body dissatisfaction in black and white women. *Sex Roles*, 63(1-2), 91-103.
- Peter, R. S., Mayer, B., Concin, H., & Nagel, G. (2015). The effect of age on the shape of the BMI-mortality relation and BMI associated with minimum all-cause mortality in a large Austrian cohort. *International Journal of Obesity*, 39(3), 530-534.
- Pietilainen, K. H., Saarni, S. E., Kaprio, J., & Rissanen, A. (2012). Does dieting make you fat? A twin study. *International Journal of Obesity*,(3), 456-464.
- Romero-Corral, A., Montori, V. M., Somers, V. K., Korinek, J., Thomas, R. J., Allison, T. G., Lopez-Jimenez, F. et al. (2006). Association of bodyweight with total mortality and with cardiovascular events in coronary artery disease: A systematic review of cohort studies. *Lancet*, 368 (9536), 666-678.
- Saguy, A. C., & Almeling, R. (2008). Fat in the fire? science, the news media, and the 'obesity epidemic'. *Sociological Forum*, (1), 53-83.

- Sandoval, M., & Fuchs, C. (2010). Towards a critical theory of alternative media. *Telematics and Informatics*, 27(-), 141-150.
- Shirky, C. (2011). The political power of social media: Technology, the public sphere, and political change. *Foreign Affairs*, 90, 1, 28-41.
- Swami, V., Coles, R., Wilson, E., Salem, N., Wyrozumska, K., & Furnham, A. (2010). Oppressive beliefs at play: Associations among beauty ideals and practices and individual differences in sexism, objectification of others, and media exposure. *Psychology of Women Quarterly*, (3), 365-379.
- Tang, J., & Wang, C. (2012). Self-Disclosure Among bloggers: Re-examination of social penetration theory. *Cyberpsychology, Behavior & Social Networking*, 15(5), 240-250.
- Thomson, D. M. (2009). Big food and the body politics of personal responsibility. *The Southern Communication Journal*, (1), 2-17.
- Tiggemann, M., & Boundy, M. (2008). Effect of environment and appearance compliment on college women's self-objectification, mood, body shame, and cognitive performance. *Psychology of Women Quarterly*, 32(4), 399-405.
- Tomiyama, A. J., Hunger, J. M., Nguyen-Cuu, J., & Wells, C. (2016). Misclassification of cardiometabolic health when using body mass index categories in NHANES 2005-2012. *International Journal of Obesity*, (5), 883-886.
- Vartanian, L., & Dey, S. (n.d). (2013). Self-concept clarity, thin-ideal internalization, and appearance-related social comparison as predictors of body dissatisfaction. *Body Image*, 4(10), 495-500.
- Wessel, R. T., Arant, B. C., Olson, B. M., Johnson, D., Reis, E. S., Sharaf, L. B., & Merz, C. N. B. (2004). Relationship of physical fitness vs body mass index with coronary artery disease and cardiovascular events in women. *JAMA*, 292(10), 1179-1187.

Widlansky, E. M., Sesso, D. H., Rexrode, M. K., Manson, E. J., & Gaziano, J. M. (2004). Body mass index and total and cardiovascular mortality in men with a history of cardiovascular disease. *JAMA Internal Medicine, 164*(21), 2326-2332.

Wright, J., & Halse, C. (2014). The healthy child citizen: Biopedagogies and web-based health promotion. *British Journal of Sociology of Education, 35*(6), 837-855.

Yusuf, S., Hawken, S., Ôunpuu, S., Bautista, L., Franzosi, M. G., Commerford, P., & Anand, S.S. (2005). Obesity and the risk of myocardial infarction in 27,000 participants from 52 countries: A case-control study. *Lancet, 366*(9497), 1640-1649.

Abstract

According to the hegemonic discourse in Western societies, a proper body is a thin one. Moreover, fat people are subjected to all kinds of stigmas with negative qualities being attributed to them, such as lack of willpower, laziness, lack of self-control, lack of personal responsibility and lack of discipline. This discourse is reflected in the popular media through explicit and implicit messages, including criticizing bodies which digress from the appropriate size, pointing at resultant health and aesthetic shortcomings, while trying to convince and/or preach about being thin in order to attain a 'standard' body. Although it is possible to generalize about this discourse, it has unique manifestations in different social and cultural arenas, amongst which advertising or other popular communication channels are often characterized by their caustic and offensive portrayals.

In this study I examine the discourse about the fat body in arenas where there is a likelihood of finding portrayals which differ from the hegemonic discourse in the popular media – i.e. sympathizing with, or being supportive of fat people. The three arenas are: public health websites – an institutional arena where one might expect overweight to be referred to in non-judgmental terms; illustrated children's storybooks with fat characters – an arena where one may expect overweight to be referred to with sensitivity and compassion; and blogs by fat women – an arena where one may expect a sympathetic and positive discourse about overweight, possibly even subversive or in opposition to the hegemonic discourse.

Therefore, the question this study seeks to answer is, what are the characteristics of the discourse on the fat body in these cultural arenas, where it is possible to expect a refinement of, or challenge to the oppressive hegemonic discourse. Combined analysis of the discourse in several arenas has an advantage over focusing on a single one, since it allows to ask new questions, such as: which of the messages typical of the hegemonic discourse are replicated in each of the arenas; how is each message processed in the different arenas; is there an overlap between the messages in different arenas? etc. Such combined observation has not yet been carried out.

The analysis is based on three theoretical approaches: Michel Foucault's (and its development by Susan Bordo), Gramsci and Barthes. Foucault's approach addresses the disciplinary and normalizing power which acts through discourse, and resistance to power. Building on Foucault, Susan Bordo emphasizes the disciplinary and normalizing

effects of the discourse on the thin body. Gramsci's approach sees hegemony as a constant process of balance and negotiation between dominant and subordinated groups. Finally, Roland Barthes offered a semiological approach to the analysis of cultural texts. Analysis of the discourse in each of the arenas is 3-layered: content-related, rhetorical and visual. Analysis was carried out by using "keys" which emerged as significant both from the research literature and from the analyzed corpus.

The findings from the analysis of public health websites suggest that fatness is sometimes presented as a phenomenon to be ridiculed, or as standing in contrast to happiness. There is a significant disregard of conclusions reached by contemporary researchers of public health and nutrition regarding the correlation between fat and health with visible evidence of attempts to regiment fat people. A variety of rhetorical tools are used in order to enhance and strengthen the conviction of the written message.

The findings from the analysis of the fat characters in children's storybooks suggest diverse trends: while there is more acceptance and subtle reference to the fat body than in the public health websites, a negative stereotypical aspect can often be seen when presenting the fat character as always eating or not exercising. However, character traits and values attributed to fat figures can also be seen as positive and not only negative. In books enlisted to relay the message that rejects a fat body there is a clear trend of socially excluding the fat characters.

The findings from the analysis of the blogs suggest that they contain ambivalent messages regarding common concepts in the hegemonic discourse on the fat body: on the one hand, there is partial replication of this discourse and, on the other hand, some of its concepts and assumptions are criticized, often with overt opposition. Generally speaking, statements opposing the hegemonic discourse are noticeably prominent on the blogs, particularly in comparison to the other arenas, together with a number of statements replicating concepts typical of the hegemonic discourse.

Taken together, the analysis of the 3 arenas suggests that each has its own particular traits in representing fatness. The public health websites are unique with their uncompromising and severe approach regarding overweight people, and the books are characterized by a mixed approach, sometimes critical of, sometimes empowering overweight people. In contrast, the blogs are unique in that the writers explicitly resist

some of the ideas common to the hegemonic discourse. This difference between the arenas derives mainly from the nature of the platform. It can be assumed that the writers in the organizational and national arenas – the public health websites – must write in line with required policy while meticulously and uniformly reflecting the public health agenda set for the population. Hence the proximity to the hegemonic discourse. While children's storybooks need to meet the publisher's criteria they are, at the same time, creations by authors who hold their own world-view combined with self-censorship, resulting in diverse approaches. The arena of the blogs could be considered to be freer than the other two since it is based on user-generated content which may, or may not, practice self-censorship, which is why its discourse differs from the hegemonic one more than in the other arenas, and even contains some manifestations of explicit opposition.

However, there is also a similarity between the arenas with two recurring concepts common to the hegemonic discourse on the fat body: the thin ideal, and the linking of overweight with lack of self-control and overeating. This conceptual pairing points at a general trend of blaming the fat person for his 'condition', while expecting him to change his behavior in order to 'fix' his body by reducing weight. The fact that these concepts appear in such different arenas probably means that they are here to stay.

The Open University of Israel
Master's Program in Cultural Studies

Department of Literature, Language and the Arts
Department of Sociology, Political Science and Communication

**The Discourse on the Fat Body: a comparison between three cultural
arenas.**

**Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of
Master in Cultural Studies**

Ronit Liberman

March, 2017

Raanana

**This dissertation was written under the supervision of Dr. Dafna Hirsch, The Open University
of Israel**